

eugen denize

țările române în relațiile
internaționale

eugen denize

*Pentru Biblioteca Institutului de Istorie
"Nicolae Iorga" din partea autorului.*

*Încușeală, 3 Decembrie 1997
Eugen*

țările române în relațiile internaționale

– Secolele XV - XVI –

Editura DORUL, Aalborg – Danemarca 1999

D

ACADEMIA ROMÂNĂ

BIBLIOTECA DE ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Num. I 140554
Inventar 102382

eugen
denize

țările române în
relațiile internaționale

Colegiul de redacție:

Dan Romașcanu

Constantin Marinescu

Coperta:

Rodica Elvira Romașcanu

Mari domnitori români

Editura *DORIL* 1999

ISBN 87-90425-39-1

P.B. 59, 9400 Norresundby

Danemarca

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.iini.ro>

***În amintirea profesorului
Eugen Lozovan***

IANCU DE HUNEDOARA ȘI VENEȚIA

Mijlocul secolului XV a însemnat pentru sud-estul Europei un moment de răscruce în îndelungata și frământata sa istorie. Acum s'au ciocnit două tendințe majore, cu implicații de cea mai mare importanță pentru evoluția acestei zone geografice în următoarele câteva secole: tendința expansionistă, de subjugare a popoarelor, manifestată de Imperiul otoman, reluată cu o nouă vigoare de sultanii Murad I și Mehmed II, și tendința contrară, de luptă a popoarelor balcanice împotriva amenințării otomane, luptă în fruntea căreia s'a situat acum voievodul Transilvaniei și guvernatorul Ungariei, Iancu de Hunedoara, și care a însemnat și ultima posibilitate reală din evul mediu de alungare definitivă a otomanilor din Europa.

Bineînțeles că în această luptă au fost angrenate și alte puteri cu interese în Peninsula Balcanică, Mediterana Orientală și Marea Neagră, Veneția având, în acest sens, un rol de prim ordin. Din această cauză relațiile lui Iancu de Hunedoara cu cetatea lagunelor au fost determinate în mod esențial de amenințarea otomană.

Pentru voievodul Transilvaniei lupta antiotomană avea un caracter pur defensiv, chiar în perioada ofensivă din anii 1442-1448, ea vizând apărarea independenței propriului popor și, dacă ar fi fost posibil, eliberarea celorlalte popoare de la sud de Dunăre și alungarea turcilor din Europa.

Cu totul altfel stăteau lucrurile în privința Veneției. Aceasta avea interese, deosebit de importante, comerciale și

politico-strategice, în Mediterana Orientală și Peninsula Balcanică. Pentru ea puterea era tocmai rezultatul prezenței în această zonă, prezență care însemna desfășurarea unui intens comerț aducător de mari profituri și de aceea aceste surse de avuție trebuiau păzite cu cea mai mare strășnicie. În epoca pe care o avem în vedere, interesele venețiene se aflau direct amenințate de expansiunea otomană, dar interveneau și alți factori care făceau ca Republica să ducă o politică destul de oscilantă față de Poartă.

Astfel, pericolul otoman, evident pentru toată lumea, constituia pentru Veneția numai o problemă din multitudinea cu care ea se confrunta. Teama față de turci era completată de aceea față de popoarele balcanice, față de Genova și Ungaria, față de luptele din Italia, toate potențiale amenințări la adresa posesiunilor și a comerțului său din Levant, deci la însăși bazele puterii sale. În aceste condiții este cert faptul că pentru Veneția, lupta antiotomană era o luptă dintre mari puteri cu interese expansioniste asemănătoare, ea putându-se însă transforma chiar în colaborare atunci când se profilau amenințări venite din alte părți, mai ales din partea popoarelor balcanice care luptau pentru libertate.

Această situație explică și colaborarea antiotomană care s'a stabilit între Veneția și Iancu de Hunedoara, dar și disfuncționalitățile care au apărut pe parcurs și care au frânat-o în mod considerabil.

Apariția lui Iancu de Hunedoara pe scena istoriei, la început ca ban de Severin (1438), apoi ca voievod al Transilvaniei (1441), calitățile sale de comandant de oști și om politic, primele sale victorii și, mai ales, începutul acțiunilor sale ofensive antiotomane (1442) au contribuit, indiscutabil, la reluarea pe scară largă a luptei împotriva Imperiului otoman, atât de către popoarele din Balcani, cât și

de către alte state europene, printre care s'a numărat și Veneția. În același timp trebuie subliniat și faptul că întreaga activitate a lui Iancu, politică și militară, s'a bazat, în mod esențial, pe românii transilvăneni, pe colaborarea strânsă dintre cele trei țări românești, pe colaborarea dintre români și maghiari amenințați de același pericol. Românii au constituit, în toate marile sale bătălii, elementul militar de bază, iar întreaga sa politică și strategie a avut la temelie unitatea de acțiune dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova, dintre aceste trei state și Ungaria.

Marile victorii ale lui Iancu de Hunedoara din anii 1442-1444 au avut darul de a atrage atenția a numeroase popoare și state europene asupra sa și asupra posibilităților de reluare a luptei antiotomane, printre acestea numărându-se, așa cum am mai arătat, și Veneția. De la început trebuie spus că atitudinea acesteia față de importantele evenimente din sud-estul Europei din acești ani a evoluat de la ezitări și neîncredere până la angajarea în lupta antiotomană.

Astfel, în februarie 1442, Senatul a răspuns solului bizantin Giovanni Torcello, venit după ajutor, că trebuie mai întâi să meargă la papă și în Ungaria și dacă va obține de acolo ajutor, Veneția este gata să-l acorde și ea. Această atitudine a fost păstrată și după trecerea prin oraș a lui Giuliano Cesarini, la 22 februarie, cu scopul de a coaliza cât mai multe forțe împotriva turcilor. Dar Veneția va începe să abandoneze prudența după victoriile lui Iancu, care, într'adevăr, spre sfârșitul lui 1442 făceau să se întrevadă destul de clar perspectivele realizării unei coaliții anti-otomane.

Primul efect al acestor victorii a fost acela că turcii au ridicat asediul Constantinopolului și, la începutul lui 1443, au acceptat să încheie o pace cu Bizanțul. Veneția a fost

informată de marea victorie de pe Ialomița prin scrisoarea lui Vladislav I, regele Ungariei, și Iancu de Hunedoara, la sfârșitul lui octombrie 1442, iar la 4 noiembrie a organizat o procesiune la care a participat însuși dogele Francesco Foscari. În același timp, Senatul nu a întârziat să trimită această veste îmbucurătoare la curtea burgundă, prin scrisorile din 30 octombrie 1442 și 2 ianuarie 1443, și să înceapă echiparea unei flote.

La 1 ianuarie 1443, papa Eugen IV a lansat o chemare la cruciadă tuturor principilor creștini, cerându-le să apere Constantinopolul, Ciprul și Rodosul și să contribuie la formarea unei armate și a unei flote, iar la 9 ianuarie a cerut Veneției 10 galere, aceasta răspunzând că este de acord, dar numai cu condiția ca toate cheltuielile să fie suportate de papă.

Dar, în ciuda acestor frumoase perspective, anul 1443 a fost pierdut fără a se întreprinde nimic concret, în acest sens concludent fiind răspunsul pe care Senatul l-a dat, la 9 mai, unui nou sol bizantin venit după ajutor. Acestuia i s'a arătat că Veneția este gata să armeze 10 galere, dacă papa va suporta cheltuielile, dar că nu se va angaja în luptă decât în condițiile participării directe și a altor puteri, ca papalitatea și Ungaria.

Neînțelegerile dintre venețieni și papă, atât de ordin financiar, cât și politic, au făcut imposibilă punerea pe picioare a flotei preconizate. La aceasta s'a adăugat teama că o eventuală înfrângere a turcilor ar putea provoca o consolidare a statelor balcanice care i-ar fi amenințat pozițiile deținute în această zonă. De fapt, Veneția căuta să se pună la adăpost din toate părțile.

Astfel, la 23 decembrie, bailul venețian din Corfu era autorizat să ocupe Valona, Ianina și Argyrocastro în Albania,

dar numai dacă ele vor fi evacuate de turci și tot acum s'a hotărât trimiterea unei nave la Corfu și Zara, pentru a apăra aceste poziții mai ales împotriva albanezilor și grecilor. În același timp, venețienii au refuzat categoric să ajute Rodosul, asediat de trupele sultanului din Egipt, deoarece nu doreau să-și strice relațiile comerciale deosebit de importante pe care le întrețineau cu acesta. Se observă deci că Veneția căuta să-și apere propriile ei posesiuni și interese comerciale în sud-estul Europei și în Mediterana Orientală, indiferent din partea cui venea amenințarea și trebuie să arătăm că în această epocă ea se temea de Ungaria și de popoarele balcanice cel puțin tot atât cât și de turci.

Oricum, faptul că în 1443 statele apusene, printre care Veneția avea un rol de frunte, nu au trimis flota promisă și nici un alt fel de ajutoare, tocmai în momentul în care Iancu de Hunedoara făcea un efort deosebit, în cadrul așa-numitei "campanii lungi", pentru a da o lovitură de grație Imperiului otoman, atacat simultan și de Ibrahim, beiful de Caramania, constituie una din cauzele pentru care acesta s'a opus organizării unei noi campanii antiotomane în 1444 și explică ezitățile regelui Vladislav I. Această lipsă de coordonare a acțiunilor militare și diplomatice, rezultat al contradicțiilor care sfâșiau Europa creștină, a fost una din cauzele cele mai importante ale dezastrului de la Varna, adică a ultimei încercări serioase de a alunga pe turci din Europa.

Solidele argumente ale lui Iancu, prin care acesta încerca să-l determine pe regele Ungariei să respecte tratatul de la Seghedin, încheiat în iulie 1444, nu au avut însă succesul dorit. Pe mulți, victoriile rapide ale voievodului transilvan i-au făcut să creadă că organizarea unei noi expediții ar fi suficientă pentru a scoate pe turci din Europa, printre aceștia aflându-se marea nobilime maghiară, legatul papei, Cesarini, ducele Burgundiei, regele Alfons V de

Aragon și Neapole, precum și Veneția. Interesant de remarcat este faptul că toți aceștia au cerut cu multă insistență organizarea, cât mai repede cu putință, a unei noi expediții cruciate, toți au făcut mari promisiuni de ajutor, dar nimeni nu a trimis aproape nimic, iat atunci când s'a trimis câte ceva, ajutoarele au ajuns prea târziu pentru a mai fi eficiente. Într'un cuvânt, toți doreau să-și satisfacă propriile interese politice, comerciale, teritoriale și de prestigiu, lăsând însă întreaga povară a luptei antiotomane pe umerii lui Iancu de Hunedoara și a armatei sale, în care ponderea principală, repetăm, revenea elementului românesc. Această lipsă de realism, pe care Iancu nu a putut-o, din păcate, contracara eficient, lipsa totală de coordonare a acțiunilor au dus, în cele din urmă, la tragicul deznodământ de la Varna (10 noiembrie 1444), care a anulat, practic, roadele frumoaselor victorii din "campania cea lungă" și a rupt din nou echilibrul din Balcani în favoarea turcilor.

Dar să vedem care a fost atitudinea Veneției și cum a evoluat ea în 1444. După un an de tergiversări și dispute în jurul armării flotei, la 15 februarie 1444, Senatul face promisiuni conciliante papei și hotărăște să trimită un secretar pe lângă regele Vladislav I și cardinalul legat Cesarini, cu scopul de a-i felicita pentru victoriile antiotomane și a culege toate informațiile posibile asupra campaniei de la sudul Dunării din 1443-1444. La 3 martie Senatul dă secretarului trimis în Ungaria, Giovanni Reguardati, instrucțiunile necesare și, ceea ce iese în evidență, este faptul că el a trebuit să se adreseze întâi lui Iancu de Hunedoara și abia apoi regelui Vladislav I, cărora trebuia să le dea asigurările necesare în legătură cu voința Veneției de a participa la lupta antiotomană.

Acum venețienii încep să creadă tot mai mult în posibilitățile de succes ale unei cruciade. În instrucțiunile

trimise lui Reguardati, la 12 mai, i se cerea acestuia să arate lui Iancu și lui Vladislav că pregătirile flotelor burgundă și papală sunt foarte avansate și că Veneția însăși este gata să adauge câteva galere pe cont propriu. Acest entuziasm era întreținut și de solul lui Vladislav I, Nicolae Laszocki, decan de Cracovia, care arăta venețienilor că ei ar putea ocupa, în caz de victorie, Gallipoli și Salonic.

În aceste condiții, la 17 iunie, Senatul dă instrucțiunile necesare comandantului flotei venețiene, Aloisio Loredano. Acesta trebuia să se ducă cu toate forțele în Dardanele, era avizat că la comanda supremă a flotei papale, burgunde și venețiene se afla cardinalul Francesco Condulmer, tot un venețian, trebuia să evite orice ciocnire cu flota sultanului din Egipt și să interzică galerelor burgunde de a merge la Rodos pentru a nu fi atinse cu nimic interesele Republicii în Egipt. De asemenea i se cerea să solicite și ajutorul bizantinilor.

Peste alte câteva zile, la 4 iulie, Senatul îi scrie legatului Cesarini arătându-i că flota condusă de Condulmer a plecat, iar galerele burgunde sunt și ele pe punctul de a pleca. Se arăta, de asemenea, de acord cu pătrunderea unei părți a flotei pe Dunăre pentru a ușura trecerea acesteia de către armata cruciată. După alte zece zile, Veneția, în încercarea de a prinde pe două fronturi deodată trupele sultanului, trimite o solie și la Sinope, condusă de Angelo de Cá Pesaro, cu scopul de a întreține focarele de rezistență orientale cu care era confruntat Murad II. În fine, flota promisă de Senat, alcătuită din 24 de vase papale, burgunde și venețiene, a sosit la Constantinopol, în august, cu scopul de a bloca strâmțorile și de a opri, pe această cale, încercarea sultanului de a-și trece grosul armatei din Asia Mică în Europa.

Iancu de Hunedoara, deși a făcut tot ce i-a stat în putință, deși a folosit argumentele cele mai clare cu privire la

potențialul militar concret de care putea dispune și cu privire la situația internațională complexă care făcea puțin probabil un ajutor eficient din partea puterilor apusene, nu a reușit să-l determine pe șovăielnicul și ușor influențabilul Vladislav I să respecte tratatul încheiat cu Poarta otomană, tratat favorabil creștinilor. În ciuda acestui eșec, onoarea sa de cavaler și de voievod al Transilvaniei l-a determinat să participe și să facă tot ce i-a stat în putință pentru a asigura succesul noii expediții antiotomane. Din păcate, realitatea i-a dat dreptate și expediția se va încheia cu un grav eșec, ale cărui repercusiuni se vor face simțite pe o lungă durată de timp.

La greșeala lui Vladislav I de a accepta să pornească o nouă campanie antiotomană s'a adăugat și greșeala, foarte gravă, a permanentei sale atitudini oscilante, nehotărâte. Această atitudine neclară, mai ales în condițiile în care informațiile circulau cu dificultate, a făcut ca Veneția să adopte o poziție de expectativă în privința desfășurării evenimentelor. La 9 septembrie Senatul a trimis instrucțiuni lui Loredano în care-i cerea să se informeze asupra mișcării armatei cruciate și, dacă aceasta ar înainta în Balcani, să-i sprijine acțiunea. În caz contrar, dacă pacea dintre Ungaria și Imperiul otoman se va menține, Republica nu avea de gând să ducă singură războiul, iar el trebuia să trimită sultanului un sol care să-l asigure de intențiile pașnice ale dogelui și Senatului și să arunce răspunderea inițiativei războiului asupra papei. Trebuia să ceară, de asemenea, întărirea tratatului de pace anterior, după care să se întoarcă la Veneția.

Sigur că primind aceste instrucțiuni Loredano a ezitat să adopte măsuri concrete, abia la 9 noiembrie, deci numai cu o zi înaintea dezastrului de la Varna, el a primit știrea că trupele cruciate au trecut Dunărea și că trebuie să ia hotărârile care se impun. Era însă prea târziu pentru orice măsură cât de cât eficientă, care să împiedice înfrângerea creștinilor și,

totodată, anularea ultimei tentative serioase de a-i scoate pe turci din Europa. Dar chiar și fără această lipsă de coordonare, numărul mic al galerelor creștine nu ar fi reușit, probabil, să blocheze eficient strâmțurile, mai ales în condițiile în care trecerea oastei lui Murad II era asigurată de adevărați maeștri ai navigației, de genovezi.

În condițiile înfrângerii de la Varna, ale morții regelui Vladislav I și ale situației create în Ungaria de problema succesiunii, expediția din 1445 de pe Dunăre, întreprinsă de flota burgundo-papală condusă de Francesco Condulmer și de Walerand de Warvrin, a avut o importanță destul de redusă. În ciuda câtorva succese, destul de însemnate, cum ar fi cucerirea Turtucaiei și a Giurgiului, campania nu și-a atins însă scopurile propuse, pe de o parte datorită faptului că flota era puțin numeroasă, iar pe de altă parte datorită faptului că intervenția lui Iancu a fost destul de tardivă și cu forțe insuficiente. Adevărul este că voievodul transilvan, în condițiile dispariției de pe scena politică a regelui Vladislav I, era confruntat cu numeroase dificultăți interne, cu opoziția marilor magnăți, și nu putea ca, imediat după înfrângerea de la Varna, să organizeze o nouă expediție antiotomană eficientă. El trebuia, înainte de orice, să-și consolideze poziția internă, ceea ce va reuși în 1446 prin alegerea sa ca guvernator al Ungariei, și numai apoi putea să se dedice reluării politicii ofensive antiotomane. Venind, totuși, în 1445 la Dunăre cu o mică armată, Iancu nu avea, probabil, intenția de a pătrunde la sud de fluviu, ci numai pe aceea de a-și manifesta încă odată dorința sa de a lupta împotriva turcilor și de a contribui la recuperarea de către domnul Țării Românești, Vlad Dracul, a unor puncte strategice importante.

Situația complexă în care se afla Iancu de Hunedoara a fost rapid sesizată de diplomația venețiană, ceea ce a făcut ca galerile Republicii să nu se alăture celor papale și burgunde

în campania de pe Dunăre. La 5 mai 1445, Senatul îi scrie lui Loredano că este sigur faptul că Iancu nu va reveni în Balcani și, prin urmare, el trebuia să rămână în Dardanele până ce pacea va fi încheiată cu turcii, condiția principală pentru aceasta fiind libertatea comercială în toate statele sultanului. La 11 august i se scria din nou lui Loredano că este puțin probabil ca Iancu să atace masiv în Balcani, dar i se cerea să rămână în Levant și să observe cu atenție acțiunile de pe Dunăre. Veneția era deci conștientă că adevărata luptă cu turcii se încheiase pentru moment și singurul lucru pe care urmărirea era acela de a realiza o pace onorabilă cu sultanul care să nu-i afecteze interesele comerciale, ceea ce va reuși să obțină la 25 februarie 1446.

În toamna lui 1446, după ce își stabilizase poziția politică pe plan intern, prin alegerea sa ca guvernator al Ungariei, Iancu de Hunedoara a început importante preparative cu scopul de a realiza un larg front de acțiune antiotomană care, în concepția sa, trebuia să cuprindă țările române, ca element principal alături de Ungaria, apoi popoarele balcanice și să capete și sprijinul altor puteri creștine.

Semnificativ este faptul că primii din Apus cărora li s'au adresat în acest sens au fost tocmai venețienii. Aceasta deoarece ei aveau interesele cele mai mari, comerciale și politice, din Levant și deoarece posedau și cea mai puternică flotă din Mediterană în acel moment. La 18 octombrie 1446 Iancu îi scria dogelui Francesco Foscari pentru a-l informa despre pregătirile sale antiotomane și pentru a-l avertiza asupra celor care luptă împotriva acestei cauze. Răspunsurile venețiene, formulate la 3 și 4 ianuarie 1447, arătau că Murad II a cucerit Hexamilionul și a intrat în Moreea, că a ocupat Patras și Clarentza, de unde a luat 60.000 de prizonieri și că Senatul este convins că guvernatorul va afla cu durere aceste

vești. Era, deci, anunțul unor înfrângeri ale creștinilor și nicidecum adoptarea unei atitudini ferme de sprijinire a lui Iancu în planurile sale.

Veneția, care abia încheiase pacea cu turcii în condiții favorabile pentru ea, nu dorea să o rupă așa devreme și să-și pericliteze din nou interesele comerciale. Această poziție reiese foarte clar din răspunsul pe care Senatul l-a dat, la 25 octombrie 1446, solului papei Giovanni di Reate, care venise să ceară galere pentru lupta cu otomanii. I s'a arătat că Veneția a făcut destul pentru cauza cruciadei, că denunțarea păcii cu sultanul va costa foarte mult Republica în Levant și că dorește să lupte pentru cauza creștină, dar antecedentele nu sunt deloc încurajatoare. De fapt, Veneția, la fel ca și alte puteri apusene, prefera să arunce vina pe ceilalți pentru a-și scuza inactivitatea sau activitatea care avea în vedere doar apărarea propriilor sale interese.

Iancu de Hunedoara nu s'a lăsat descurajat de acest răspuns și, în primăvara lui 1447, a trimis o nouă solie la Roma și Veneția, condusă de comitele Voulch (Vulchus). dar și de data aceasta Senatul venețian a răspuns, la 1 mai 1447, că nu-l poate ajuta pe guvernator împotriva turcilor, deoarece Republica se află prinsă într'un război în Lombardia împotriva lui Francesco Sorza și Alfons V de Aragon și Neapole și numai încheierea acestui război, puțin probabilă în acel moment, îi va putea elibera forțele necesare. De asemenea, era amintit, tot ca o scuză, faptul că papa continuă să fie dator Veneției pentru flota armată în 1444.

Războiul pentru ducatul milanez era o realitate dură care contrazicea evident aspirațiile către o Europă creștină unită în fața amenințării otomane. Astfel, flota regelui aragonezo-napolitan Alfons V, în care Iancu de Hunedoara își pusese anumite speranțe, a fost distrusă de venețieni în bătăliile

navale de la Messina și Siracuza, pe coastele Siciliei. Aceste înfrângeri au constituit și un motiv plauzibil pentru Alfons V de a nu respecta prevederile tratatului de la Casoli, încheiat cu solii lui Iancu de Hunedoara la 6 noiembrie 1447.

Cu toate acestea, deși în 1446 și 1447 Iancu nu reușise să obțină nimic din partea Republicii, pregătind campania antiotomană din 1448 el nu putea totuși omite din planurile sale stabilirea unor contacte diplomatice cu aceasta, sperând că va putea, în cele din urmă, să capete un ajutor oarecare. În acest sens, la începutul anului 1448 el îl trimite pe Nicolae Laszocki, decan de Cracovia, într-o misiune la Roma și Veneția. Ajuns în cetatea lagunelor, el a arătat Senatului că papa Nicolae V a promis să trimită un contingent de 4.000 călăreți, la fel ca și regele aragonez, dar răspunsul primit a fost foarte puțin satisfăcător. Senatorii au arătat, la 7 martie, că Veneția este gata să-l ajute pe Iancu de Hunedoara, dar nu va putea face acest lucru din cauza războiului pe care-l poartă împotriva lui Francesco Sforza și Alfons V. La sfârșitul lunii mai, Laszocki s'a întors la Iancu cu scrisori de la papă și cu răspunsul puțin încurajator al Senatului venețian, dar și cu complimentele și laudele dogelui Francesco Foscari.

Dar Iancu nu s'a descurajat nici de această dată. În chiar momentul declanșării expediției antiotomane el a mai încercat, pentru ultima oară, să obțină ajutor de la papă și de la venețieni. De la Cuvin, de lângă Dunăre, trimite la 12 septembrie 1448, tot pe Nicolae Laszocki la Roma și Veneția. În scrisoarea adresată chiar în această zi dogelui, Iancu face un apel la ajutor pentru lupta antiotomană, dar din nou nu va obține nimic. În răspunsul dat de Senat, la 3 noiembrie, se arată că Veneția nu va putea ajuta pe Iancu de Hunedoara împotriva turcilor atâta timp cât durează războiul în Italia. Inutil să mai adăugăm că între timp Iancu fusese înfrânt de sultan în crâncena bătălie de la Kossovo (18-20 octombrie

1448) și că Republica, chiar dacă ar fi dorit să-l ajute, nu o mai putea face de o manieră eficientă. Trebuie adăugat că, pe lângă scuza invocată de venețieni referitoare la războiul din Lombardia, ei se aflau în război și cu Skanderbeg, eroul luptei pentru independență a poporului albanez, și erau gata să apeleze chiar la ajutorul turcilor pentru a-și apăra pozițiile și interesele comerciale în Albania. Deși nu au făcut acest lucru, au reușit, totuși, să-l împiedice pe Skanderbeg să facă joncțiunea cu Iancu, așa cum se prevăzuse în tratatul încheiat între cei doi în prima parte a anului 1448.

Vedem, deci, că Veneția nu numai că nu l-a ajutat cu nimic pe Iancu în 1448, dar, prin politica ei, a contribuit ca și posibilele ajutoare din alte părți să devină inoperante. Mai mult, ea se temea de Iancu, în special după ce acesta intrase în stăpânirea Chilie (1448), crezând că el ar putea relua tentativa lui Sigismund de Luxemburg de a devia o parte a comerțului oriental direct prin acest port spre Europa Centrală. Bineînțeles că astfel venețienii transferau propria lor gândire politică asupra lui Iancu de Hunedoara, ceea ce era o greșeală, deoarece acesta nu avea de gând să ducă o politică expansionistă și să lovească interesele Republicii, ci dimpotrivă. Prin intrarea în stăpânirea Chilie el nu urmărea decât să consolideze apărarea și unitatea de acțiune antiotomană a țărilor române și, odată cu aceasta, apărarea Europei Centrale.

Oricum, faptul că nu a primit nici un ajutor concret de la principalele puteri mediteraneene, mai ales de la puternica flotă venețiană, a fost una din cauzele cele mai importante care au pus capăt politicii și acțiunii militare ofensive antiotomane promovată de Iancu de Hunedoara. El s'a văzut obligat să accepte încheierea unui armistițiu pe trei ani cu turcii, la 20 noiembrie 1451, confirmat la 13 aprilie 1452, armistițiu ce consfințea echilibrul de putere stabilit la Dunărea de Jos.

În aceste condiții este explicabil și faptul că în 1453, atunci când otomanii se pregăteau să declanșeze asaltul final împotriva Constantinopolului, ceea ce a provocat mare îngrijorarea la Veneția, Iancu nu a putut interveni cu nimic, în afara unor misiuni diplomatice pe lângă sultan rămase însă și ele fără rezultat. Nu este mai puțin adevărat că și de data aceasta, cu toate temerile pe care i le provoca posibilitatea cuceririi capitalei bizantine de către otomani, Veneția a dus o politică ambiguă și oscilantă, o combinație de fermitate și slăbiciune. În orice caz, rezistența venețienilor aflați la Constantinopol, condusă de bailul Girolamo Minotto, a făcut necesară încheierea unei păci cu sultanul, ceea ce s'a realizat la 23 aprilie 1454, dar în condiții ceva mai puțin avantajoase decât cele stabilite în 1446.

Trebuie adăugat, de asemenea, și faptul că în 1453 statele italiene erau mai puțin interesate de apărarea Constantinopolului, decât de războiul care le diviza pe ele însele, opunând alianța dintre Francesco Sforza, ducele Milanului, și Florența, alinației dintre Veneția și Alfons V. De aceea fiecare căuta să-și facă aliați în exterior, interesante în acest sens fiind tocmai tentativele făcute pe lângă Iancu de Hunedoara.

Astfel, primii care au încercat să-i obțină colaborarea au fost milanezii și florentinii, după mai multe schimburi de solii aceștia promițându-i 80.000 de ducați în schimbul unei armate de 12.000 de oameni care să-i atace pe venețieni în Friul. Dar Iancu, deși intrase în tratative cu cele două state italiene nu avea deloc intenția de a ataca Veneția. Lucrul este demonstrat de faptul că el a trimis soli în cetatea lagunelor, la 20 martie 1453, pentru a cumpăra bijuterii și stofe în vederea proiectatei căsătorii dintre fiul său Matia și Elisabeta de Cili. Aceștia au cumpărat obiecte în valoare de 13.000 de ducați, plătind însă numai 8.000, restul de 5.000 fiind garantați de

Republică. Căderea Constantinopolului a împiedicat definitiv realizarea unui tratat cu Milano și Florența, și chiar dacă s'ar fi încheiat un astfel de tratat el nu s'ar fi putut transpune în practică.

Nici Veneția nu a rămas însă în urma tentativelor florentino-milaneze de a obține sprijinul lui Iancu de Hunedoara. În noiembrie 1453, după mai multe înfrângeri, ea a ajuns la concluzia că pentru a restabili situația era necesară o alianță cu Iancu și, de aceea, la 22 ale aceleiași luni, a hotărât să trimită în solie la acesta pe Moise Bono. Anterior acestei date, la 14 și 15 noiembrie, Senatul a aprobat două cereri ale lui Iancu de Hunedoara: prima, ca Republica să garanteze suma de 2.000 până la 3.000 de ducăți necesară pentru cumpărarea de bijuterii, iar a doua de a-i elibera un salvconduct pentru a veni la Veneția împreună cu o suită de 300 de oameni.

Această a doua cerere a fost, după opinia noastră, rezultatul concluziei la care a ajuns Iancu de Hunedoara, în toamna lui 1453, că o intervenție militară directă în Italia de partea uneia dintre taberele aflate în conflict devenise imposibilă în condițiile creșterii pericolului otoman, după căderea Constantinopolului și a intensificării intrigilor grupurilor nobiliare din interior, care i se opuneau. De aceea al a încercat să realizeze pacificarea Italiei, fapt care explică și dorința de a veni aici, sperând că, odată realizată pacea, el va obține ajutoarele necesare în cazul unei confruntări cu Imperiul otoman.

Venețienii însă sperau încă într'un posibil ajutor militar al lui Iancu. De aceea, după ce la 23 noiembrie înlocuiește pe Bono cu Maffeo Franco în fruntea soliei care trebuia să meargă la acesta, Senatul, în instrucțiunile pe care le dă noului ambasador, la 2 decembrie, îi cere să arate lui Iancu de

Hunedoara că Veneția, pentru a se dedica cu toate forțele sale luptei antiotomane, trebuie să învingă mai întâi în războiul din Italia și de aceea îi solicită intervenția personală, cu armată de 5-6.000 de călăreți. În schimb ea urma să plătească, pentru început, între 15 și 20.000 de ducati, iar apoi, lunar câte 10.000.

Maffeo Franco nu a reușit să-l atragă pe Iancu într-o alianță cu Veneția, iar Senatul, într-o hotărâre din 29 februarie 1454, i-a cerut să-i arate că venirea sa în Italia pentru a realiza pacea nu este necesară, deoarece de acest lucru se ocupă deja papa.

Încheierea tratatului de la Lodi (1454), care a realizat pacea și echilibrul politic în Italia pentru o perioadă de 40 de ani, nu a însemnat însă că Veneția a devenit mai receptivă la apelurile de ajutor împotriva amenințării otomane, cu atât mai mult cu cât, chiar în același an, ea a reînnoit pacea cu turcii în condiții destul de favorabile.

Din nou Iancu de Hunedoara și țările române s'au aflat singure în fața colosului militar otoman, luptând cu îndârjire pentru propria neatârnamare, dar și pentru salvarea Europei Centrale amenințată tot mai mult de sultanul cuceritor al capitalei bizantine. După cucerirea Constantinopolului, tânărul și războinicul sultan Mehmed II a hotărât să-și îndrepte prima lovitură împotriva Belgradului care, în caz de reușită, i-ar fi deschis drumul tocmai spre centrul Europei. Astfel, încă din 1454, Iancu este obligat să reia luptele cu trupele otomane care amenințau granițele Ungariei. În august acestui an, el a reușit să înfrângă la Kruševac, în Serbia, o armată otomană condusă de Feriz bei, dar, în aceeași lună, la cererea de ajutor adresată de el și de regele Ladislau V Postumul, Veneției, a fost primit un răspuns negativ, Senatul arătând că va lupta cu turcii numai în cazul realizării unei

coaliții creștine, ceea ce era foarte puțin probabil în acel moment. La 15 februarie 1455 o nouă solie a lui Iancu de Hunedoara în cetatea lagunelor a primit un răspuns la fel de evaziv, din nou condiționat de intențiile celorlalte puteri, cu alte cuvinte un refuz camuflat.

Vazând că din partea Veneției, la fel ca și a altor puteri creștine din Apus, nu poate conta pe aproape nici un fel de ajutor, Iancu s'a bazat, în principal, pe elementele populare și mic nobiliare care, în cele mai multe dintre bătăliile sale au constituit majoritatea oștirii, rolul principal revenind, bineînțeles, elementului românesc. Aceasta explică de ce în 1456, Ioan de Capistrano, unul din principalii propovăduitori catolici ai cruciadei, îl acuza de "încetineală" în aplicarea măsurilor preconizate împotriva erticilor, adică a majorității populației Transilvaniei, a românilor de religie ortodoxă. Desigur că Iancu nu putea lovi în elementul românesc, din care el însuși făcea parte și pe care se bazuia în cea mai mare măsură în luptele de apărare împotriva expansiunii otomane, numai pentru a satisface pretențiile bisericii catolice care cerea mult, dar nu putea să ofere mai nimic.

În orice caz, atunci când turcii au dat marele asalt împotriva Belgradului, din 1456, Iancu de Hunedoara a trebuit să le facă față din nou singur, bizuindu-se numai pe oștirea sa, în majoritate românească, dar formată și din alte elemente populare, ceea ce nu l-a împiedicat însă să obțină o strălucită victorie al cărei ecou s'a făcut auzit în întreaga Europă.

După refuzurile repetate de a trimite orice fel de ajutoare, în fața mării victorii a lui Iancu, Veneția și-a schimbat într-o oarecare măsură optica și nu a mai făcut economii la felicitări și la promisiuni. Astfel, după ce la 12 august i-a trimis lui Iancu o scrisoare de felicitare, a doua zi

Senatul a hotărât să-l trimită pe Pietro Tomasi în Ungaria cu o ofertă de luptă antiotomană, fără a mai insista, de data aceasta, asupra unității puterilor creștine.

Dar felicitările, la fel ca și promisiunile de ajutor, veneau de data aceasta prea târziu, eroul luptei antiotomane, “atletul cel mai puternic – unic al lui Hristos”, așa cum îl numea papa Calixt III, stingându-se de ciumă, la 11 august 1456, în tabăra de la Zemun, aproape de locul ultimei sale biruințe.

În concluzie, putem afirma că relațiile dintre Iancu de Hunedoara și Veneția sunt tipice pentru ansamblul relațiilor pe care țările române le-au stabilit cu puterile creștine din Apus, în evul mediu, în vederea luptei antiotomane. Astfel, dacă sub flamura lui Iancu au luptat mercenari italieni, dacă el a avut de învățat multe din arta militară italiană a vremii și dacă o parte din armamentul folosit l-a adus din Italia, niciodată însă nu a primit un ajutor concret și direct din partea Republicii lui San Marco, iar atunci când au fost trimise, totuși, câteva ajutoare, ele au sosit prea târziu și au fost ineficiente.

IANCU DE HUNEDOARA ȘI GENOVEZII

Este foarte bine cunoscut faptul că politica externă promovată de Iancu de Hunedoara, politică de anvergură europeană atât prin complexitatea, cât și prin aria ei de cuprindere, a avut aproape permanent în centrul ei lupta antiotomană. În esență, această luptă a avut un caracter defensiv, de apărare a țărilor române, a Ungariei și a popoarelor balcanice, dar în formele ei de manifestare a fost atât defensivă, cât și ofensivă, în intervalul 1442-1448. Iancu de Hunedoara a fost ultimul mare cavaler cruciat european care a încercat, cu șanse reale de succes, nu numai să oprească revărsarea otomană pe continentul nostru, dar și să-i trimită pe turci înapoi în Asia. Dacă nu a reușit să-și atingă obiectivele decât parțial, faptul s'a datorat transformărilor care aveau loc în epocă la nivel european, transformări care marcau tranziția treptată la statul de tip modern și dispariția idealurilor medievale de unitate creștină în fața amenințărilor venite din partea islamului. Această evoluție istorică va face ca Imperiul otoman să devină peste câteva decenii, în perioada războaielor italiene, un factor deosebit de important al echilibrului politic general european.

Deși printre precursorii acestei evoluții la loc de frunte s'au aflat statele italiene, tocmai datorită dezvoltării lor precoce, care le făcea să plaseze interesele economice și politice înaintea celor religioase și ideologice, Iancu de Hunedoara, căutând câți mai mulți aliați pentru lupta sa antiotomană, nu a ezitat să apeleze la ajutorul acestora. În

Italia se aflau potențiali aliați de mare importanță pentru voievodul transilvan.

În primul rând este vorba de statul pontifical care, deși pierduse o importantă parte din puterea și, mai ales, din prestigiul său, continua să reprezinte o importantă sursă de finanțare a unor eventuale expediții antiotomane și o importantă sursă de autoritate în lumea creștină, capabilă încă să mobilizeze, măcar și parțial, energiile statelor europene în vederea organizării unor cruciade. În al doilea rând, Iancu avea în vedere Veneția, cea mai importantă putere navală din Marea Mediterană, cu interese majore în bazinul ei oriental, în Peninsula Balcanică, dar și în Marea Neagră unde poseda colonia Tana, aflată la vărsarea Donului în Marea de Azov. O importanță deosebită o avea și regatul napolitan care, în timpul domniei lui Alfons V de Aragon (1442-1458), forma o uniune dinastică cu Aragonul și Catalonia, manifestând pretenții de expansiune în Mediterana Orientală și Peninsula Balcanică, inclusiv asupra Constantinopolului. În fine, nu puteau fi neglijate nici alte importante state italiene, ca Milano și Florența, dar mai ales Genova.

Dacă Milano și Florența erau puteri italiene de prim rang, importanța lor depășind limitele geografice ale Peninsulei și fiind unanim recunoscută în Europa, Genova reprezenta pentru Iancu de Hunedoara un interes special din mai multe motive. Ea era a doua putere navală din Mediterană, după Veneția. Domina comerțul Pontic datorită unui puternic sistem de factorii și de colonii în centrul căruia se afla Crimeea și orașul Caffa. Există o tradiție a legăturilor comerciale și politice dintre Genova și coloniile ei, Ungaria și Transilvania care, prin portul Chilia, încercaseră să concureze și chiar să elimine din Europa Centrală comerțul venețian cu produse orientale. Toți acești factori favorizau încercările de apropiere dintre Iancu de Hunedoara, Genova și coloniile ei

din Marea Neagră. Dar, în același timp, alți factori, de natură economică, politică și militară, au făcut ca tentativele de colaborare în cadrul unui front comun antiotoman să se desfășoare în contratimp și să nu aibă finalizarea pe care ambele părți o așteptau și o doreau.

Astfel, în sensul celor afirmate mai sus, merită să menționăm atitudinea genovezilor față de lupta antiotomană și implicit, față de lancu de Hunedoara în cursul anului 1444. Este bine cunoscută "campania cea lungă" pe care voievodul Transilvaniei a condus-o cu deosebit succes împotriva turcilor în iarna dintre 1443 și 1444. Strălucitele sale victorii au demonstrat lumii creștine că turcii pot fi înfrânți și au făcut să apară chiar posibilitatea scoaterii lor din Europa. Printre numeroasele solii venite la Buda la începutul lui 1444, să adreseze felicitări lui lancu și regelui Ungariei, Vladislav I, s'a aflat și cea genoveză. Dar aceste felicitări, care presupuneau o poziție antiotomană, nu au avut nici un fel de urmări pozitive, ci dimpotrivă. Atunci când, în cursul aceluiași an, după multe ezitări și intense tratative, s'a ajuns la organizarea expediției antiotomane ce se va încheia cu dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444), genovezii nu numai că nu au contribuit cu nimic la expediție, dar au acordat un sprijin hotărîtor sultanului Murad II pentru ca acesta să zdrobească armata creștină condusă de lancu de Hunedoara și Vladislav I. Negustorii și marinarii genovezi l-au informat în permanență pe marele vizir Halil Pașa despre mișcările flotei apusene care trebuia să taie accesul turcilor prin strâmtori în Europa și să faciliteze, în acest fel, succesul expediției terestre. Mai mult, ei s'au oferit să pună la dispoziția sultanului flota necesară pentru a-i trece armata din Asia Mică în Europa.

Deși este foarte posibil ca aceste acțiuni să fi fost rezultatul intereselor unor negustori și patroni de nave

particulari, care nu au cerut acordul conducerii genoveze, nu este mai puțin adevărat că ele exprimau teama Genovei că, în cazul unei victorii a forțelor cruciate, principala beneficiară în zona Mării Negre ar putea fi vechea ei rivală, Veneția. Genova se temea, deci, în 1444 mai mult de Veneția decât de turci și nu a ezitat să-i ajute decisiv pe aceștia pentru a-i zdrobi pe creștini, pentru a înfrânge armata în fruntea căreia se afla lancu de Hunedoara.

În deceniul care a urmat, până în 1453, atitudinea Genovei a rămas neschimbată în problema luptei anti-otomane. Factorii ei de conducere au refuzat cu obstinație orice fel de participare, chiar și pur teoretică, la eventualele acțiuni îndreptate împotriva sultanului. Genovezii considerau că, pentru a-și meține pozițiile din Marea Neagră și Marea Egee, deosebit de importante pentru economia lor, cea mai bună soluție era o atitudine pașnică și, la nevoie, chiar de colaborare cu turcii, adică cu acei care deveneau treptat adevărații stăpâni ai acestui spațiu geografic și economic. Din această cauza ei au asistat cu pasivitate la toate încercările lui lancu de Hunedoara de a forma noi alianțe și coaliții antiotomane, precum și la marea expediție din 1448 încheiată cu înfrângerea de la Kossovopolje (18-20 octombrie).

Constatăm, prin urmare, că în întreaga perioadă în care lancu de Hunedoara a dus o politică antiotomană ofensivă, adică între 1442 și 1448, Genova nu numai că nu l-a ajutat cu nimic, excepție făcând, poate, doar felicitările de la începutul anului 1444, dar a acționat cu hotărâre, în măsura posibilităților sale, pentru a-i sprijini pe turci. Această atitudine are evident explicațiile sale, nu este rezultatul unei întâmplări sau al unei voințe politice de alianță cu turcii împotriva statelor creștine.

În primul rând, considerăm că până în 1453 Genova a crezut că principala amenințare la adresa pozițiilor sale din

zona pontică și egeeană venea din partea Veneției și nu a Imperiului otoman. Este firesc dacă ne gândim că rivalitatea genovezo-venețiană avea deja o tradiție seculară în acest perimetru, iar flota venețiană era, incontestabil, cea mai puternică din întreaga Mediterană, în timp ce turcii se aflau abia la primii lor pași în acest domeniu.

În al doilea rând Genova, cu propriile ei forțe nu mai era capabilă să-și apere coloniile nici față de Veneția și nici față de turci, dar nici măcar nu era capabilă să-și apere propria ei independență. Aceasta se explică prin faptul că situația economică și politică devine tot mai precară în secolul XV. În acest secol la Genova s'a instaurat un regim aristocratic, având la bază întrepătrunderea de interese dintre aristocrația cea nouă și cea veche, dar cu toate incoerențele și defectele democrației. Aceasta a produs instabilitate politică și instaurarea dominației străine, milaneză și franceză, într-o permanentă alternanță, ceea ce a afectat mult și situația coloniilor. Acestea scapă treptat de sub controlul statului genovez și intră sub controlul particularilor, ceea ce va duce la o răspândire și intensificare a corupției și proastei administrații. Semnificativ în acest sens este faptul că, în 1459, consulul Caffei se vedea obligat să declare în stare de faliment finanțele publice de sub administrația sa, cu un deficit net anual de peste un milion de aspri.

Abia în 1453, atunci când turcii au lansat atacul final asupra Constantinopolului, genovezii au reacționat, încercând, atât cât le stătea în putință, să apere capitala bizantină. Din păcate, în aceste momente de cumpănă, cel care nu a putut să sprijine militar pe bizantini și pe aliații lor creștini, genovezi, venețieni și catalani, a fost Iancu de Hunedoara.

Capacitatea sa militară ofensivă era mult mai scăzută decât în trecut datorită înfrângerilor suferite, iar divergențele

particulari, care nu au cerut acordul conducerii genoveze, nu este mai puțin adevărat că ele exprimau teama Genovei că, în cazul unei victorii a forțelor cruciate, principala beneficiară în zona Mării Negre ar putea fi vechea ei rivală, Veneția. Genova se temea, deci, în 1444 mai mult de Veneția decât de turci și nu a ezitat să-i ajute decisiv pe aceștia pentru a-i zdrobi pe creștini, pentru a înfrânge armata în fruntea căreia se afla lancu de Hunedoara.

În deceniul care a urmat, până în 1453, atitudinea Genovei a rămas neschimbată în problema luptei antiotomane. Factorii ei de conducere au refuzat cu obstinație orice fel de participare, chiar și pur teoretică, la eventualele acțiuni îndreptate împotriva sultanului. Genovezii considerau că, pentru a-și meține pozițiile din Marea Neagră și Marea Egee, deosebit de importante pentru economia lor, cea mai bună soluție era o atitudine pașnică și, la nevoie, chiar de colaborare cu turcii, adică cu acei care deveneau treptat adevărații stăpâni ai acestui spațiu geografic și economic. Din această cauza ei au asistat cu pasivitate la toate încercările lui lancu de Hunedoara de a forma noi alianțe și coaliții antiotomane, precum și la marea expediție din 1448 încheiată cu înfrângerea de la Kossovopolje (18-20 octombrie).

Constatăm, prin urmare, că în întreaga perioadă în care lancu de Hunedoara a dus o politică antiotomană ofensivă, adică între 1442 și 1448, Genova nu numai că nu l-a ajutat cu nimic, excepție făcând, poate, doar felicitările de la începutul anului 1444, dar a acționat cu hotărâre, în măsura posibilităților sale, pentru a-i sprijini pe turci. Această atitudine are evident explicațiile sale, nu este rezultatul unei întâmplări sau al unei voințe politice de alianță cu turcii împotriva statelor creștine.

În primul rând, considerăm că până în 1453 Genova a crezut că principala amenințare la adresa pozițiilor sale din

zona pontică și egeeana venea din partea Veneției și nu a Imperiului otoman. Este firesc dacă ne gândim că rivalitatea genovezo-venețiană avea deja o tradiție seculară în acest perimetru, iar flota venețiană era, incontestabil, cea mai puternică din întreaga Mediterană, în timp ce turcii se aflau abia la primii lor pași în acest domeniu.

În al doilea rând Genova, cu propriile ei forțe nu mai era capabilă să-și apere coloniile nici față de Veneția și nici față de turci, dar nici măcar nu era capabilă să-și apere propria ei independență. Aceasta se explică prin faptul că situația economică și politică devine tot mai precară în secolul XV. În acest secol la Genova s'a instaurat un regim aristocratic, având la bază întrepătrunderea de interese dintre aristocrația cea nouă și cea veche, dar cu toate incoerențele și defectele democrației. Aceasta a produs instabilitate politică și instaurarea dominației străine, milaneză și franceză, într-o permanentă alternanță, ceea ce a afectat mult și situația coloniilor. Acestea scapă treptat de sub controlul statului genovez și intră sub controlul particularilor, ceea ce va duce la o răspândire și intensificare a corupției și proastei administrații. Semnificativ în acest sens este faptul că, în 1459, consulul Caffei se vedea obligat să declare în stare de faliment finanțele publice de sub administrația sa, cu un deficit net anual de peste un milion de aspri.

Abia în 1453, atunci când turcii au lansat atacul final asupra Constantinopolului, genovezii au reacționat, încercând, atât cât le stătea în putință, să apere capitala bizantină. Din păcate, în aceste momente de cumpănă, cel care nu a putut să sprijine militar pe bizantini și pe aliații lor creștini, genovezi, venețieni și catalani, a fost Iancu de Hunedoara.

Capacitatea sa militară ofensivă era mult mai scăzută decât în trecut datorită înfrângerilor suferite, iar divergențele

interne, provocate mai ales de marea nobilime, îl obligau să se limiteze, pe frontul antiotoman, numai la acțiuni strict defensive legate de apărarea Ungariei și a țărilor române. Din aceste cauze, singurele acțiuni întreprinse de el în vederea apărării Constantinopolului au fost cele diplomatice, care nu s'au soldat însă cu nici un rezultat, la care s'a adăugat consolidarea cu armament a garnizoanei din Chilia. Evident, era mult prea puțin, aproape nimic. Cu toate acestea, considerăm că merită să menționăm faptul că la 3 mai 1453, în tabăra turcă ce asedia Constantinopolul, a ajuns zvonul că lancu de Hunedoara pregătește o expediție terestră. Bineînțeles, era doar un zvon care nu s'a confirmat, dar care ne arată totuși că turcii se temeau de o astfel de eventualitate.

Dacă aceasta era situația în privința lui lancu de Hunedoara, cu totul altfel se prezenta ea pentru genovezi. După ce în deceniul precedent i-au menajat și chiar ajutat în momente de mare cumpănă pe turci, genovezii s'au găsit grav amenințați în interesele lor fundamentale tocmai de către aceștia. Dintre toate statele apusene, Genova era poate cea mai interesată de soarta Constantinopolului, datorită coloniei pe care o avea aici (Pera) și datorită prezenței masive în Marea Neagră. Aceasta și explică de ce genovezii au făcut un ultim efort militar, pe măsura posibilităților lor, de a apăra capitala bizantină. Ei au oferit cel mai numeros contingent de soldați străini care a luptat pentru apărarea Constantinopolului, peste 700 de soldați conduși de Giovanni Giustiniani Longo. Dar, evident, nu au putut împiedica pe sultan să cucerească orașul.

Acest eveniment a avut o importanță capitală pentru Genova, deoarece a marcat începutul sfârșitului imperiului ei pontic și egeean, imperiu ce va dispărea, cu excepția insulei Chios, până în 1475. Chiar în 1453, la numai două zile de la intrarea turcilor în Constantinopol, la 1 iunie, Pera capitula

necon condiționat în fața sultanului. În 1462, după eșecul suferit în fața lui Vlad Țepeș, turcii au reușit să cucerească insula Mitilene (Lesbos), iar în 1475, între două expediții împotriva Moldovei, ei reușesc să cucerească Caffa și întregul sistem genovez de colonii din Marea Neagră.

Putem afirma că urmările cuceririi Constantinopolului de către turci au fost de o deosebită gravitate atât pentru Genova, care și-a văzut, într'un timp relativ scurt, dispărând toate posesiunile ei orientale, cât și pentru Iancu de Hunedoara, care se putea aștepta la o reluare pe scară mare a ofensivei otomane în zona Dunării mijlocii și de jos.

Ajungând aici, credem că se impune, totuși, o scurtă paranteză în legătură cu poziția Genovei. Dacă pentru Iancu de Hunedoara lucrurile erau clare în ceea ce privește confruntarea cu Imperiul otoman, pentru genovezi existau și alte soluții, mai puțin periculoase și costisitoare.

Astfel, deși principalele interese ale Genovei se aflau la Constantinopol, în cartierul Pera, și în Marea Neagră, unde deținea numeroase colonii, dintre care cea mai importantă era Caffa, ea începuse, încă din secolul XIII, un proces de transfer masiv de interese din Marea Neagră și Mediterana Orientală către Mediterana Occidentală și Peninsula Iberică. Din cauza acestei duble orientări economice și politice translația comerțului genovez din Orient spre Occident nu a fost nici brutală și nici catastrofală. Este vorba de o lungă evoluție pe care câteva evenimente decisive, cum ar fi ocuparea Constantinopolului și a Caffei de către turci, nu au făcut decât să o precipite.

Dar această tendință de translație, determinată de faptul că genovezii erau conștienți de caracterul precar al posesiunilor lor orientale, precum și de necesitatea de a nu-și investi toate eforturile și întreaga avere într-o singură direcție,

a fost generată și de alte cauze, mai îndepărtate în timp și spațiu. Astfel, coloniile genoveze din Marea Neagră, în special Caffa, au avut de suferit datorită acțiunii împăratului chinez Yung-lo, care a pus stăpânire pe Indochina și și-a trimis flotele până la Aden și Ormuz. Aceasta a favorizat căile comerciale maritime între Extremul Orient și Orientul mijlociu în detrimentul căilor de uscat, favorizate de expansiunea mongolă. De asemenea, cele trei campanii ale lui Tamerlan întreprinse împotriva Hoardei de Aur, între 1387 și 1396, mai ales ultima, când sunt distruse Astrahan, Sarai și Tana, au distrus comerțul oriental pe la nord de Marea Neagră. Aceste campanii nu numai că au oprit comerțul cu Extremul Orient, dar, prin nimicirea statului Kăpceak, au creat o fărâmițare de state care deveneau periculoase pentru coloniile genoveze. Numai un stat mare și puternic putea să aprecieze existența unor astfel de colonii. Un stat mic căuta să le cucerească. În acest fel, comerțul din Marea Neagră încetează de a mai fi un comerț de anvergură între continente, bazat pe mătase, mirodenii și metale prețioase, și se transformă într'un comerț regional, cu produse locale: lemn, pește, cereale, ceară, vin și, mai ales, sclavi, aceștia rămânând produsul comercial cel mai important. Nu putem omite nici faptul că descoperirea minelor de alaun de la Tolfa, în statele pontificale, în 1462, a schimbat geografia marilor transporturi genoveze din Mediterana. Capul lor de linie se repliază de la Chios la Genova.

În aceste condiții, conducerea Genovei, în frunte cu dogele Pietro di Campofregoso, și-a dat foarte repede seama că nu mai poate face aproape nimic pentru Caffa și celelalte colonii din Marea Neagră și, de aceea, la 15 noiembrie 1453, le-a predat Băncii San Giorgio în schimbul unei sume de 5500 de lire genoveze. Această acțiune condamnă la dispariție imperiul genovez din Marea Neagră, deoarece capitalul privat

nu avea forța necesară să-l apere în fața expansiunii otomane, dar nu este mai puțin adevărat că nici statul genovez nu mai avea această capacitate, fapt pentru care încerca să scape de niște cheltuieli devenite aproape inutile.

Cu toate acestea, teama provocată la Genova de căderea Constantinopolului a fost mare, la fel ca în întreaga Europă creștină, ceea ce a obligat Republica să întreprindă anumite acțiuni diplomatice în vederea realizării unei eventuale coaliții antiotomane. Printre cei care erau foarte interesați de o astfel de posibilitate se număra și Iancu de Hunedoara, deoarece el risca să se afle din nou singur în fața unei mari ofensive otomane, așa cum se va și întâmpla de altfel. Dacă guvernul genovez a fost cel care a luat inițiativa diplomatică în direcția unor puteri ca Franța, Anglia, Castilia și Burgundia, cărora le-a descris tragicele evenimente din Orient și le-a cerut în zadar ajutorul, Iancu de Hunedoara a fost, în schimb, cel care a preluat inițiativa diplomatică în direcția Genovei.

Probabil la începutul anului 1454 el s'a adresat Genovei propunându-i o colaborare antiotomană, dar scrisoarea lui nu s'a păstrat. S'a păstrat însă răspunsul genovez, datat la 24 februarie 1454, răspuns din care aflăm și despre scrisoarea lui Iancu. În scrisoarea lor, genovezii se arată favorabili ideii de cruciadă antiotomană, mulțumeau pentru propunere și îndemneau la continuarea pregătirilor militare, dar arătau că ei doresc să-și coordoneze eforturile numai cu cele ale Suveranului Pontif. Era, practic, un refuz voalat de a se angaja direct și imediat în lupta antiotomană. Iancu de Hunedoara ar fi avut mare nevoie de un răspuns pozitiv, deoarece numai peste câteva luni, în august, el va fi atacat de o armată otomană condusă de Feriz bei, pe care o va înfrânge la Kruševac, în Serbia. Era evident că autoritățile genoveze nu doreau și, mai ales, nu puteau să se angajeze într'un război

cu turcii și de aceea sperau să beneficieze de rezultatele militare ale unei coaliții antiotomane formată de alte puteri, dar acest lucru nu se va întâmpla. De fapt acesta a fost ultimul contact al lui Iancu de Hunedoara cu factorii de conducere ai Genovei, deoarece în viitor, partenerul său de tratative va fi Banca San Giorgio, cea care preluase toate coloniile din Marea Neagră.

În ceea ce privește situația statelor riverane Mării Negre, ea s'a înrăutățit aproape imediat după cucerirea Constantinopolului. Chiar în vara lui 1453 ele au fost somate să se supună sultanului. Ultimatumul lui Mehmed II a fost însă respins atât de Moldova, cât și de coloniile genoveze în frunte cu Caffa. Coloniile genoveze așteptau intervenția metropolei și evoluția evenimentelor, în timp ce Moldova se bizaia pe capacitatea sa de luptă și pe legăturile sale cu Polonia, toți așteptând, probabil, și anumite ajutoare din partea lui Iancu de Hunedoara. Dar nimic pozitiv nu s'a întâmplat. În schimb, în vara anului 1454, o flotă de 56 de corăbii turcești, comandată de Temir Hodja, după ce a atacat fără succes Cetatea Albă, a devastat coastele nordice ale Mării Negre și a impus, în colaborare cu tătarii lui Hagi Ghirai, plata unui tribut anual de 3.000 de ducați pentru locuitorii Caffei. Deși modestă din punct de vedere militar, această primă demonstrație navală otomană a avut, totuși, consecințe politice însemnate. Colaborarea otomano-tătară și, mai ales, atitudinea rezervată a Poloniei, dar și lipsa de reacție a Genovei, au silit Caffa, mai devreme, și Moldova, ceva mai târziu, să accepte plata tributului solicitat de sultan. În schimb, ambele au primit câte un act de privilegii comerciale, privilegii care consfințeau noile lor raporturi cu Imperiul otoman.

Pentru Caffa însă, aceasta era o situație provizorie care nu făcea altceva decât să amâne deznodământul final. Faptul că cele două nave trimise cu ajutoare de la Genova, în 1454,

nu au putut trece prin strâmtori și au fost obligate să se refugieze la Chios, l-a determinat pe consulul Caffei, Demetrio Vivaldi, să scrie Băncii San Giorgio cerându-i să ajute colonia pe cale terestră și cu forțe terestre. În scrisoarea sa din 21 octombrie 1454 Vivaldi cerea protectorilor Băncii să trimită cât mai repede ajutoare militare, deoarece era posibil ca în vara următoare otomanii să declanșeze o nouă ofensivă armată. El arăta în mod special că dacă nu se va putea folosi calea maritimă, va trebui folosită cea terestră. Pentru reușita acțiunii el mai cerea să se apeleze la regii Ungariei și Poloniei, precum și la Iancu de Hunedoara care ar fi putut să-i furnizeze soldații necesari apărării orașului. Se poate observa din această scrisoare că Iancu de Hunedoara, deși teoretic era unul din vasalii regelui Ungariei, Ladislau V Postumul, se bucura din partea genovezilor din Caffa de un tratament special, fiind pus pe același plan cu regii Ungariei și Poloniei, ceea ce era o realitate dacă avem în vedere forța militară de care dispunea. Iancu de Hunedoara devenise în ultimii ani ai vieții sale o adevărată instituție statală în sine, datorită forței sale economice și militare bazată, în primul rând, pe elementul românesc din Transilvania și Banat.

Din aceeași scrisoare mai rezultă însă și importanța legăturilor economice pe care Caffa le întreținea cu spațiul românesc prin porturile Chilia și Cetatea Albă, primul, să nu uităm, aflat în stăpânirea lui Iancu de Hunedoara. Vivaldi arăta că orașul era amenințat de foamete, deoarece recolta de cereale fiind slabă el nu se mai putea aproviziona de la Chilia și Cetatea Albă, așa cum se întâmpla de obicei.

Deși nu avem dovezi sigure, este totuși posibil ca protectorii Băncii San Giorgio să fi dat curs, măcar și parțial, cererilor consulului din Caffa. Astfel, la 20 februarie 1455 au fost trimiși la Caffa trei consuli care trebuiau să-și urmeze succesiv unul altuia. Este vorba de Tommaso Domoculta,

Antonio Lercari și Damiano Leone. Primii doi s'au îmbarcat pe două nave, împreună cu provizii, arme, muniții și soldați și, după multe peripeții, au ajuns la Caffa, la 23 aprilie. Cel de-al treilea însă a plecat pe uscat, trecând prin Ungaria, Transilvania, Moldova și Cetatea Albă, ajungând la destinație la 20 aprilie. Este foarte posibil ca Damiano Leone să fi luat legătura cu Iancu de Hunedoara, dar în lipsa documentelor nu știm ce s'a discutat, ce s'a oferit și ce s'a cerut de către cele două părți. Sigur este însă faptul că Iancu de Hunedoara nu dispunea de suficiente trupe pentru a sprijini pe cale terestră coloniile genoveze din Marea Neagră, dar nici Banca San Giorgio nu era dispusă să riște prea mult angajându-se să sprijine deschis, cu forțele limitate pe care le avea, o acțiune antiotomană.

De asemenea, nu trebuie să pierdem din vedere nici faptul că statele creștine din zona Mării Negre erau departe de a forma un bloc defensive unitar în fața expansiunii otomane. În 1455 împăratul bizantin din Trapezunt a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a obstrucționa activitatea genovezilor din Marea Neagră, iar în același an, prin cucerirea de către moldoveni a castelului Lerici de la gurile Niprului, s'a accentuat starea de conflict dintre Moldova și Caffa. Evident că această situație nu putea să încurajeze nici pe Iancu de Hunedoara și nici pe protectorii Băncii San Giorgio să se implice mai profund în oprirea expansiunii otomane din zona pontică.

Între timp însă situația devenea tot mai amenințătoare în direcția lui Iancu de Hunedoara, și mult mai puțin în privința coloniilor genoveze din Marea Neagră. Totuși nici acestea nu puteau sta liniștite deoarece pregătirile militare otomane se desfășurau pe scară largă, ceea ce a provocat o anumită agitație printre protectorii Băncii San Giorgio și printre factorii de conducere ai Genovei.

Solicitat, la 20 ianuarie 1456, de papa Calixt III și de împăratul Frederic III să participe la efortul comun de cruciadă antiotomană, pentru alungarea turcilor din Europa, ceea ce devenise, să recunoaștem, o imposibilitate, dogele Pietro di Campofregoso s'a grăbit să-i răspundă împăratului, la 22 ianuarie, că Genova, datorită coloniilor sale orientale se află deja în luptă cu turcii. El arăta că Genova a făcut și va face în continuare mari eforturi pentru apărarea coloniilor din Marea Neagră, unde a trimis și va trimite soldați, arme și muniții. De aceea adeziunea sa la cauza cruciadei nu mai poate fi luată în discuție. În aceeași zi i-a scris și papei, anunțându-l că în curând îi va trimite doi soli pentru a discuta problemele cruciadei. De fapt Genova nu mai avea decât o legătură indirectă cu Caffa și celelalte posesiuni din regiunea pontică, deoarece stăpâna lor directă devenise Banca San Giorgio. De aceea răspunsurile dogelui nu erau altceva decât un refuz voalat la cererile de a participa la o eventuală cruciadă antiotomană.

Dar lucrul nu trebuie să ne mire. Nici una din puterile creștine interesate într'o oarecare măsură în oprirea expansiunii otomane în 1456 nu a făcut nimic concret, poate cu excepția adresării unor chemări patetice către celelalte, pentru a-l ajuta pe Iancu de Hunedoara. Papa a fost refuzat, așa cum am văzut, de către genovezi, dar, la rândul său, nu l-a putut ajuta cu nimic pe Iancu de Hunedoara, la fel ca și venețienii, care condiționau acordarea oricărui ajutor de realizarea unei largi coaliții creștine. Împăratul Frederic III a refuzat categoric să intre în luptă cu turcii, iar flota aragonezo-napolitană a lui Alfons V, comandată de Pedro Urrea, în loc să-i atace pe turci i-a atacat pe genovezi.

În ciuda acestei situații din care nu se va putea ieși, Banca San Giorgio a încercat să-și protejeze coloniile din Marea Neagră apelând, indirect, și la ajutorul lui Iancu de

Hunedoara. Acest lucru demonstrează faptul că genovezii foarte nesiguri în legătură cu posesiunile lor din zona pontică aveau ei înșiși nevoie de ajutor, fiind, prin urmare, absolut incapabili să-l sprijine cu ceva pe cel care devenise un adevărat simbol al luptei antiotomane. Lipsa lor de voință politică nu era deliberată, ci era rezultatul direct al lipsei de capacitate militară. Semnificative în acest sens sunt câteva scrisori care ni s'au păstrat din epocă.

Astfel, în ianuarie 1456, protectorii Băncii San Giorgio au scris papei despre situația foarte dificilă, economică politică și militară, a Caffei. Ei îi cereau lui Calixt III să intervină pe lângă Iancu de Hunedoara și pe lângă toți ceilalți principii creștini din zonă pentru ca aceștia să permită exportul de cereale în oraș și să permită, de asemenea, promulgarea în statele lor a bulelor papale de indulgențe pentru Caffa.

La rândul său, Iancu de Hunedoara, care apelase la toți posibili săi aliați din Apus, a încercat să obțină ceva ajutoare și din partea Băncii San Giorgio, mizând tocmai pe interesele acesteia pentru regiunea Mării Negre. La 3 martie 1456 protectorii Băncii San Giorgio îi scriau consulului Caffei Tommaso Domoculta, răspunzând unei scrisori a acestuia din 4 octombrie 1455, informându-l, printre altele, că au primit scrisoare din partea lui Iancu de Hunedoara, în care acesta solicita oferea să ajute coloniile genoveze din Marea Neagră trimițându-le provizii și soldați.

În aceeași zi de 3 martie, protectorii Băncii San Giorgio îi răspundeau și lui Iancu de Hunedoara. Ei îi mulțumeau pentru intenția sa de a apăra Caffa și-i cereau să aprovizioneze orașul, dar la cererea sa ca să-i fie trimise două nave pentru acțiuni pe Dunăre îi răspundeau negativ, arătând că Caffa se află o singură navă destinată aprovizionării

apărării împotriva piraților turci. Genovezii ar fi fost bucuroși să primească sprijin din partea lui Iancu, dar ei, în schimb, nu erau capabili să-i ofere nimic concret. Probabil că această scrisoare i-a fost adusă lui Iancu de Niccolò Lamberto, curier trimis la Caffa de Banca San Giorgio la 6 martie, pe cale terestră. Acesta avea asupra lui și o scrisoare adresată lui Antonio Sati, rezident genovez la Cluj, care trebuia să-l introducă pe lângă Iancu de Hunedoara și cardinalul legat papal în Ungaria, Juan de Carvajal.

Concluzia care se desprinde din această corespondență nu poate fi decât una singură. Acea că Iancu de Hunedoara nu a primit din partea genovezilor nici un fel de sprijin sau ajutor în momentele foarte dificile care au precedat bătălia de la Belgrad. În această privință atitudinea Genovei, mai precis a Băncii San Giorgio, nu diferă aproape cu nimic de aceea a papei, a Veneției, a statului aragonezo-napolitan sau a altor puteri creștine care doreau să oprească expansiunea otomană, dar numai prin eforturile singulare ale lui Iancu de Hunedoara, contribuția lor urmând a fi foarte limitată, dacă nu chiar inexistentă. Realitatea era că puterile creștine din Apus nu mai aveau nimic în comun cu idealurile inițiale de cruciadă și că rivalitățile dintre ele, intensificate de procesul de trecere de la feudalism la lumea modernă, deveneau mult mai importante decât lupta împotriva turcilor.

Genova este un exemplu elocvent în acest sens. În ciuda faptului că și-a pierdut importanța politică în arena internațională, ea a reușit să parcurgă foarte bine drumul spre modernitate bazându-se pe trei factori esențiali: modernizarea instrumentelor specifice economiei capitaliste, estomparea progresivă a rolului statului în fața inițiativei particulare și păstrarea unei importante flote în Mediterana Occidentală. Semnificativ și pentru capacitatea ei de adaptare la noile realități este reușita transferării principalelor ei interese

economice și comerciale din Orient în Occident, din Marea Neagră în Peninsula Iberică, ceea ce le va asigura prosperitatea pentru aproximativ încă două secole. În această situație genovezii au mizat, mai ales după 1453, tot mai puțin pe posesiunile lor orientale, fapt ce explică și poziția lor în relațiile cu Iancu de Hunedoara. Dacă acesta nu avea de ales, trebuind să facă față cu toate mijloacele disponibile expansiunismului otoman, Genova nu numai că putea să aleaga între mai multe soluții, dar s'a și grăbit să o facă. A ales soluția cea mai bună pentru ea, aceea a deplasării spre Occident și a abandonării treptate a Orientului. Evident, ar fi acceptat bucuroasă orice ajutor, din partea oricui, deci și a lui Iancu de Hunedoara, dacă acesta putea ușura situația Caffei și a celorlalte colonii din Marea Neagră. Dar să se angajeze direct și cu toată energia în lupta antiotomană era o opțiune eliminată din principiu din orice fel de calcule politice și militare. Nimeni la Genova nu era dispus să sprijine financiar o astfel de întreprindere care, în contextul epocii, nu ar fi avut nici o șansă de reușită. Aceasta explică foarte clar de ce tentativele lui Iancu de Hunedoara de apropiere față de Genova, față de Banca San Giorgio și de coloniile ei din Marea Neagră nu s'au putut solda cu un succes. Dar dacă pentru istoricul zilelor noastre eșecul era previzibil și poate fi explicat, pentru contemporani lucrurile nu erau atât de clare, Iancu de Hunedoara fiind dator să apeleze la oricine credea că l-ar putea ajuta cu ceva, fiind dator să-și îndeplinească până la capăt destinul pe care istoria i l-a hărăzit.

IANCU DE HUNEDOARA ȘI REGATUL ARAGONEZO-NAPOLITAN

După dezastrul de la Ankara (Angora - 20 iulie 1402) și după mai bine de un deceniu de anarhie, turcii otomani își reiau, cu o vigoare sporită, expansiunea în Asia Mică și în Peninsula Balcanică, sultanii Mehmed I și Murad II demonstrând din plin că imperiul lor reprezintă o potențială amenințare pentru întreaga Europă.

În această situație, problema cruciadei, având ca obiectiv principal alungarea turcilor din Europa, s'a pus din nou cu acuitate în fața statelor creștine dar, din păcate, înțelegerea acestui obiectiv s'a făcut foarte diferit în funcție de poziția geografică și de interesele specifice ale fiecăruia. Astfel, dacă pentru țările din zona Peninsulei Balcanice, țările române, Serbia, Bosnia, Albania, Bizanțul și altele, cruciada avea un caracter defensiv, ținând de apărarea însăși a existenței lor statale, aspectele ei ofensive fiind doar o completare necesară a acestui caracter, pentru alte puteri creștine, cum ar fi Ungaria, statele italiene, Burgundia, monarhia catalano-aragonezo-napolitană, cruciada avea un caracter ofensiv, sub pretextul luptei împotriva islamului ele urmărind, fiecare, realizarea propriilor lor interese de expansiune comercială, militară și politico-teritorială, indiferent dacă acestea loveau în turci sau în alte state creștine. De fapt, idealul de cruciadă își păstrează întreaga sa valoare doar pentru statele din sud-estul Europei amenințate

nemijlocit de turci, pe când pentru celelalte puteri creștine el devine o acoperire ideologică menită să justifice realitatea politică, chiar atunci când aceasta venea în contradicție directă și evidentă cu interesele majore ale altor state aparținând aceleiași religii.

În ciuda acestor două concepții diferite asupra obiectivelor cruciadei, colaborarea dintre cele două categorii de state creștine era posibilă și, în același timp, necesară, avându-se în vedere faptul că le unea pe toate, indiferent de scopurile finale urmărite de fiecare, dorința de a lupta împotriva turcilor otomani. În acest sens, mijlocul secolului XV a marcat un moment deosebit de important, moment care a avut în centrul său două mari personalități, politice și militare, ale istoriei universale, exponente ale celor două concepții, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei și guvernatorul Ungariei, și Alfons V Mărinimosul, regele Aragonului și Neapolelui.

Colaborarea dintre cei doi a fost posibilă datorită dorinței lor comune de a lupta împotriva islamului dar, în același timp, a fost puternic frânată și în cele din urmă nu a dat rezultatele așteptate deoarece fiecare dintre ei urmărea obiective politico-strategice deosebite, incompatibile, în ultimă instanță, unul cu celălalt.

Pentru Iancu de Hunedoara obiectivul principal îl constituia apărarea independenței și suveranității țărilor române și a Ungariei, amenințate tot mai mult de expansiunea otomană. Pentru înfăptuirea lui, el a înțeles necesitatea imperioasă a realizării unui front comun de luptă al celor trei țări românești, front la care, adăugându-se Ungaria, trebuia să devină un adevărat nucleu în jurul căruia să se ralieze toate statele amenințate din Balcani și care, în același timp, puteau să ofere o bază puternică pentru o eventuală colaborare cu puterile creștine din Apus.

În schimb, Alfons V de Aragon a urmărit de-a lungul întregii sale domnii sprijinirea comerțului catalano-aragonez în bazinul Mării Mediterane și dublarea lui cu o puternică expansiune politică și teritorială, care viza, în ultimă instanță, reconstituirea Imperiului bizantin în favoarea negustorilor și a monarhilor spanioli. În acest sens, lunga sa domnie a cunoscut două etape principale și anume, o primă etapă, cuprinsă între 1420 și 1442, în care întreaga sa politică a fost dominată de problema cuceirii regatului napolitan, și o a doua etapă, cuprinsă între 1442 și 1458, în care s’au urmărit două obiective importante, consolidarea stăpânirii în sudul Italiei și, eventual, extinderea sa în Peninsulă și declanșarea unei viguroase ofensive în Mediterana Orientală, mai ales în Balcani, scopul final fiind coroana imperială de la Constantinopol.

Pentru a duce însă o politică de o anvergură atât de mare, Alfons V avea nevoie de o puternică justificare ideologică, pe care a găsit-o în idealurile cruciadei, deoarece principalii săi rivali la dominația asupra Peninsulei Balcanice erau turcii otomani aflați, așa cum am mai arătat, într-o perioadă de puternică ofensivă. Această ciocnire de interese și însușirea idealului de cruciadă de către Alfons V au constituit o bază destul de puternică, în ciuda scopurilor deosebite care se urmăreau, pentru stabilirea unei colaborări politice și militare antiotomane între popoarele din Sud-Estul Europei și monarhul aragonez, principalii promotori ai acestei colaborări fiind Iancu de Hunedoara și eroul albanez Skanderbeg.

Între 1442 și 1448, Iancu de Hunedoara a desfășurat o hotărâtă ofensivă, politică și militară, pentru alungarea definitivă a turcilor din Europa, ultima încercare de acest fel care a avut cu adevărat sorți de izbândă, punctul ei culminant constituindu-l cruciada de la Varna, din toamna anului 1444. Evident că o astfel de politică a facilitat mult apropierea

dintre el și Alfons V de Aragon, care a încercat să profite din plin de pe urma acțiunilor antiotomane din Balcani.

Marile acțiuni militare ofensive ale lui Iancu de Hunedoara, caracterizate printr-o mobilitate și o îndrăzneală puțin obișnuite s'au declanșat, cum am spus, în 1442. După ce în 1441, el înfrângea în teritoriul sârbesc pe Ishak, beiful de Semendria, și după ce, în primavara lui 1442, respingea o incursiune otomată în Transilvania, condusă de Mezid, beiful de Vidin, el reușește să obțină, la 2 septembrie 1442, o importantă victorie pe râul Ialomița, în Țara Românească, împotriva lui Shehabeddin, beilerbeiful Rumeliei, victorie care a marcat începutul luptelor sale ofensive împotriva turcilor. "Campania cea lungă", una din cele mai strălucite realizări militare ale vremii, pe care voievodul transilvan a condus-o împotriva turcilor la sudul Dunării, la sfârșitul anului 1443 și începutul lui 1444, a contribuit, în mod indiscutabil, la declanșarea răscoalei antiotomane a poporului albanez, condusă de Skanderbeg, la declanșarea altor răscoale antiotomane în Balcani și a facilitat transpunerea în practică a intențiilor lui Alfons V de Aragon în legătură cu această zonă geografică.

Chiar înainte de declanșarea "campaniei lungi", regele aragonez a avut posibilitatea să cunoască marile victorii ale lui Iancu de Hunedoara datorită discursului pe care i l-a ținut în septembrie 1443, la Ascoli, Ciriaco d'Ancona, discurs în care acesta, laudând vitejia voievodului transilvan, îi cerea să aducă pacificarea Italiei și să ajute la cruciada preconizată de papă. Răspunsul lui Alfons a fost încurajator, el arătând lui Ciriaco, cât și solului bizantin Karystinos, că este gata să ajute Bizanțul cu o flotă pe care o va lua "din insulele Baleare și Ibiza". Din păcate însă, această promisiune, la fel ca și cea făcută papei de a contribui cu șase vase la formarea flotei cruciate, nu au fost îndeplinite, deoarece în august 1441

Alfons a început un război cu Milanul, ceea ce a complicat și mai mult raporturile politice dintre statele italiene și a favorizat rezervele Veneției față de proiectata expediție antiotomană.

În anul următor, în 1444, ca urmare a marilor victorii repurtate de Iancu de Hunedoara în “campania cea lungă”, se crease în sud-estul Europei o situație strategică și politică deosebit de favorabilă pentru forțele creștine, situație care, pentru a se putea concretiza într-o eventuală înfrângere hotărâtoare a turcilor, avea nevoie de o perioadă de consolidare pe care numai încheierea unei păci cu sultanul o putea oferi. Conștient de acest lucru, Iancu de Hunedoara a reușit să-l determine pe regele Vladislav I al Ungariei și al III-lea al Poloniei să accepte propunerile avansate de turci, astfel încât la 22 iunie s’a încheiat la Adrianopol un tratat de pace pe zece ani, tratat avantajos pentru creștini, care va fi ratificat de regele maghiar în luna iulie la Seghedin. Tot în această perioadă, pentru a-și consolida baza politică din Balcani, Iancu de Hunedoara a intervenit activ în Bosnia, reușind să încheie, la 3 iunie 1444, un tratat de alianță cu regele Ștefan Toma, rege care, de altfel, fusese recunoscut și întărit în domnie de Vladislav I ca urmare a recomandărilor sale.

Dar nu toți cei interesați de lupta antiotomană vedeau lucrurile la fel de clar ca voievodul transilvan. Pe mulți, victoriile rapide ale acestuia, i-au făcut să creadă că organizarea unei noi expediții ar fi suficientă pentru a-i scoate pe turci din Europa, printre aceștia aflându-se marea nobilime maghiară, legatul papal Cesarini, ducele Filip cel Bun al Burgundiei și regele Alfons V de Aragon. Interesant de remarcat este faptul că toți aceștia au cerut cu multă insistență organizarea, cât mai repede cu putință, a unei noi expediții cruciate, toți au făcut mari promisiuri de ajutor, dar nimeni nu

a trimis aproape nimic, iar atunci când s'a trimis câte ceva, ajutoarele au ajuns mult prea târziu pentru a mai fi eficiente. Într'un cuvânt, toți doreau să-și satisfacă propriile interese politice, teritoriale, comerciale și de prestigiu lăsând însă întreaga povară a luptei antiotomane pe umerii lui Iancu de Hunedoara și a armatei sale, armată care nu avusese la dispoziție suficient timp de refacere pentru a-și redobândi întreaga sa capacitate combativă, cu atât mai necesară în cazul desfășurării unei campanii de toamnă. Această politică, pe care Iancu de Hunedoara nu a putut-o contracara eficient, în ciuda faptului că și cea mai mare parte a nobilimii polone se pronunțase împotriva unei expediții antiotomane în acel moment, a dus în cele din urmă la tragicul deznodământ de la Varna, care a anulat, practic, roadele frumoaselor victorii din "campania cea lungă" și a rupt din nou echilibrul din Balcani în favoarea turcilor.

Printre cei care au încercat să profite cât mai mult de pe urma victoriilor lui Iancu de Hunedoara dar, în același timp, să contribuie cât mai puțin sau chiar deloc, dacă era posibil, la obținerea lor, s'a numărat, așa cum am arătat deja, și Alfons V de Aragon. Regele spaniol, prins în complicațiile politice italiene, încerca, simultan, cu forțele reduse care-i mai rămâneau la dispoziție, să realizeze, măcar în parte, obiectivele politicii sale balcanice.

Astfel, la 19 februarie 1444, el a reușit să încheie un tratat de vasalitate cu voievodul Bosniei, Ștefan Vukčić, tratat care i-a permis, din punct de vedere juridic, să pătrundă în spațiul balcanic asupra căruia avea importante pretenții teritoriale, pretenții pe care spera să le vadă satisfăcute în urma campaniei antiotomane, ce urma să se desfășoare în același an, cel puțin asupra Atenei, Patrasului și a peninsulei Gallipoli. Pentru realizarea expediției de la care aștepta îndeplinirea acestor obiective, Alfons nu a ezitat să promită lui

Vladislav I și, implicit, voievodului transilvan, participarea sa cu zece galere la alcătuirea flotei cruciate, la care-și anunțaseră prezența și papalitatea, Veneția, Milano, Burgundia, precum și cavalerii ioaniți din insula Rhodos. În cele din urmă, toate aceste promisiuni se vor concretiza doar în strângerea la un loc a câtorva galere italiene, burgunde și raguzane, comandate de venețianul Aloisio Loredano, insuficiente însă pentru a opri trecerea armatei lui Murad II din Asia Mică în Europa și a împiedica, astfel, dezastrul care a urmat.

Probabil că Alfons V a simțit o mare ușurare atunci când Veneția, refuzând să accepte salvocnductul pe care papa îl dăduse flotei aragonezo-napolitane de a-i străbate apele, i-a oferit pretextul cel mai nimerit pentru a-și scuza inactivitatea în fața lui Vladislav I. Dar, refuzând să trimită ajutoarele promise, Alfons nu înțelegea să renunțe și la pretențiile sale teritoriale, cu atât mai mult cu cât era convins că presiunile papalității, înflăcărarea cavalerescă și, în același timp, nechibzuința tânărului rege al Ungariei îl vor face pe acesta să rupă pacea abia încheiată cu turcii și îl vor determina și pe lencu de Hunedoara să participe, în ciuda obiecțiilor sale întemeiate, la cruciadă.

Această convingere i-a fost întărită și de informațiile primite din partea lui Ciriaco d'Ancona care se afla, în toamna lui 1444, în capitala Imperiului bizantin. La Constantinopol, Ciriaco a putut să vadă scrisorile pe care Cesarini, Vladislav I și lencu de Hunedoara le-au trimis împăratului Ioan VIII, scrisori în care îl anunțau despre hotărîrea lor de a începe cruciada, și a reușit să trimită copii după ele regelui aragonez, însoțite de o scrisoare a sa în care-i cerea să se alăture forțelor creștine.

Depart de a urma acest îndemn, Alfons nu a ezitat, totuși, să-i scrie lui Vladislav, înainte de plecarea sa în

campanie, arătându-i că are anumite drepturi ereditare asupra teritoriilor ce urmau a fi cucerite, mai exact asupra principatelor de Atena și Patras, principate care, interesant de remarcat, la acea dată nici măcar nu se aflau sub dominație otomană și, prin urmare, nu puteau deveni obiective ale unei cruciade. În același sens, Alfons scria la 27 noiembrie 1444 și lui Constantin Paleologul Dragases, despotul din Mistra, care reușise să obțină mai multe victorii împotriva turcilor arătându-i care sunt drepturile sale la succesiunea Atenei și cerându-i, totodată, să predea Atena, dacă o va cuceri trimisului său, marchizul Giovanni de Gerace.

Dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444), rezultat al lipsei de coordonare dintre forțele creștine și al rivalităților dintre ele, a dat o puternică lovitură luptei pentru libertate dusă de popoarele din sud-estul Europei, dar și politicilor expansioniste a lui Alfons V. Timp de câțiva ani, până în 1447, acesta nu a mai acordat, practic, nici un fel de atenție Peninsulei Balcanice, cu toate că Iancu de Hunedoara, sprijinit de domnitorul Țării Românești, Vlad Dracul, și de flotă burgundo-papală condusă de Walerand de Wavrin și de cardinalul Francesco Condulmer, a încercat în 1445, este adevărat că fără succes, să reia ofensiva antiotomană prin cucerirea anumitor poziții fortificate de-a lungul Dunării.

Abia în 1447 condițiile au devenit din nou favorabile pentru a trece la reluarea luptei antiotoaane, ceea ce a dus la reluarea legăturilor dintre Iancu de Hunedoara și Alfons de Aragon, legături care în acest an și în cel următor vor cunoaște momente de maximă intensitate.

Ales guvernator al Ungariei în 1446 datorită unor împrejurări istorice deosebite, dar și datorită calităților sale excepționale, Iancu de Hunedoara a devenit, astfel, una dintre personalitățile cele mai marcante ale vremii și a căpătat

importanță sporită în ansamblul relațiilor politice europene. În această nouă conjunctură, obiectivul său principal a fost reluarea ofensivei antiotomane care, în caz de victorie, trebuia să asigure, cel puțin, eliminarea presiunii turcești de la Dunăre, iar pe plan intern, trebuia să-i consolideze pozițiile în fața asalturilor, tot mai periculoase, ale marii nobilimi, frustrată și marginalizată politic.

Încă din primăvara lui 1447, Iancu de Hunedoara a început mari preparative cu scopul de a realiza un larg front de acțiune antiotoman, care, în concepția sa, trebuia să înglobeze regiunile dunărene și balcanice, dar trebuia să capete și sprijinul puterilor apusene. Pentru înfăptuirea acestui deziderat el a declanșat o vastă activitate diplomatică adresând scrisori de ajutor ducelui Filip cel Bun al Burgundiei și regelui Franței, Carol VII, trimțând pe Nicolae Laszocki în solie la Roma și Veneția și pe banul Croației, Franco de Talovač, în solie la Raguza, obținând medierea papei Nicolae V în conflictul său cu împăratul Frederic III, mediere care va duce la încheierea armistițiului din 1 iunie 1447, realizat ca urmare a intervenției legatului apostolic, cardinalul spaniol Juan de Carvajal.

Bineînțeles că în această efervescență politică și diplomatică, guvernatorul Ungariei nu l-a uitat nici pe Alfons V de Aragon și Neapole, pe care-l știa interesat de lupta antiotomană și la care a trimis în solie pe Ștefan de Frangepani, comite de Segna, cu împuterniciri speciale în vederea încheierii unui tratat de colaborare.

Inițiativa lui Iancu de Hunedoara a fost primită cu interes de către Alfons V, deoarece acesta, în ciuda complicării situației din Italia, hotărîse reluarea politicii sale balcanice și primise, în acest sens, soliile despotului Serbiei, Gheorghe Brancovici, și ale conducătorului luptei albaneze,

Gheorghe Kastriotul Skanderbeg. Propunerile avansate de Iancu dovedeau, pe de o parte, hotărârea fermă de a relua lupta ofensivă antiotomană, iar pe de altă parte nevoia să acută de a primi ajutor din partea celorlalte puteri creștine. Aceste considerente l-au făcut să le formuleze de o manieră foarte măgulitoare pentru orgoliul regelui aragonez, ceea ce a dus la acceptarea lor și la încheierea tratatului de la Casoli din 6 noiembrie 1447.

Tratatul cuprinde două părți principale și anume, o primă parte în care sunt incluse propunerile formulate de Iancu de Hunedoara și angajamentele pe care și le asumă față de Alfons în cazul acceptării lor, și o a doua parte care conține acordul regelui aragonez, întărit de semnătura și pecetea sa secretă.

În prima parte, Iancu îi cere lui Alfons V să-l sprijine în lupta antiotomană cu 16.000 de ostași, dar nu trimițându-l direct, ci trimițând banii necesari pentru angajarea lor, adică 100.000 de florini de aur. La rândul său îi promite că va angaja, pe propria cheltuială, alți 16.000 de ostași și că va obține din Țara Românească, gratuit, încă 10.000 de oameni, deci în total o armată de 42.000 de oameni cu care, nu ave nici o îndoială, îi va putea zdrobi pe turci și-i va alunga din Europa.

După această introducere, care ne arată foarte concret ce spera să obțină marele comandant de oști din partea regelui aragonez, urmează promisiunile pe care i le face acestuia pentru a-l determina să treacă la acțiune. Astfel, el îi arată că dacă îl va ajuta să-i învingă pe turci, va dobândi, în primul rând, răsplata cerească, recunoștința oamenilor și o glorie nepieritoare, iar în al doilea rând, va avea posibilitatea să intre în posesia regatului Ungariei, a regatului grecilor și altor teritorii din această zonă, ceea ce constituia pentru

Alfons o recompensă mult mai lumească și mai atrăgătoare. De fapt, Iancu de Hunedoara îi sugera posibilitățile unei dominații asupra întregului sud-est al Europei, ceea ce venea exact în întâmpinarea tendințelor expansioniste și satisfăcea veleitățile imperiale ale regelui aragonez.

Pentru a fi mai credibil, Iancu de Hunedoara își asumă câteva obligații foarte concrete și anume: să cheltuiască integral banii primiți din partea lui Alfons pentru recrutarea de soldați și să vegheze ca principii și baronii regatului ungar să jure fidelitate și ascultare suveranului aragonez, să vină personal cu o armată între trei și șase mii de luptători în întâmpinarea sa, pentru a-l conduce în siguranță în regat, să-i pună la dispoziție, lui sau celui pe care-l va trimite în numele său, orice oraș sau cetate din regat sau din Transilvania, să-i înapoieze banii primiți, și chiar mai mulți, din teritoriile și orașele eliberate de la turci și, în fine, să trimită ca ostatec la curtea napolitană pe primul său născut, Ladislau, drept cheazășie a bunei sale credințe. Pentru toate aceste argumente, Iancu îi mai cerea lui Alfons să-l susțină în lupta sa până la capăt și fără ezitare, iar ajutoarele să i le trimită astfel încât, în luna iulie a anului următor (1448), oastea să fie gata a-i ataca pe turci.

Ultima parte a tratatului cuprinde acordul regelui aragonez la propunerile lui Iancu de Hunedoara și promisiunea sa de a trimite cei 100.000 de florini, plătiți în două tranșe, una la 24 aprilie 1448, după venirea lui Ladislau ca ostatec la curtea sa, iar a doua în luna iunie același an.

A doua zi, 7 noiembrie 1447, tratatul a fost întărit, tot la Casoli, de un act notarial încheiat de Arnaldo Fonolleda, în care Alfons V precizează că va plăti cea de-a doua tranșă de 50.000 de florini după ce baronii și principii regatului Ungariei îi vor jura fidelitate și supunere lui în persoană sau

fiului său Ferdinand, iar comitelui de Segna i se cere să predea aceste acte lui Iancu de Hunedoara abia după ce acesta se va obliga să-i facă pe nobilii amintiți să jure credință regelui sau fiului său.

Vedem deci, exprimate foarte clar, care erau adevăratele intenții ale lui Alfons V și care era unicul mobil ce-l putea determina să acționeze împotriva turcilor, iar pe de altă parte, înțelegem de ce Iancu a fost obligat să-i promită atât de mult, inclusiv coroana ungară și cea a împăraților bizantini. El era convins că ambiția și vanitatea regelui aragonez, incitate de aceste promisiuni, îl vor putea face să acționeze, măcar și limitat, împotriva turcilor dar, în schimb, puterile sale nu-i vor permite niciodată să revendice în mod serios vreuna din aceste coroane.

Alfons V, chiar dacă nu era dispus să acorde nici un fel de ajutor împotriva turcilor, a luat, totuși, în serios promisiunea cu privire la coroana Ungariei și, pentru a-și pregăti terenul în acest sens, a reținut pe lângă sine, aproape un an, pe comitele de Segna, a adresat scrisori, la 11 decembrie 1447, principalilor nobili ai regatului, printre care lui Dionisie Szécsi, arhiepiscop de Strigoni, lui Nicolae Ujlaki și lui Ladislau Garai, iar la 22 februarie 1448 s'a adresat nobilimii maghiare în ansamblul ei. Bineînțeles, efectul a fost foarte mic, dacă nu chiar nul.

Între timp însă, Iancu de Hunedoara se pregătea intens în vederea expediției sale antiotomane și răspunsul din partea lui Alfons întârzia să sosească. Abia în aprilie 1448 solul aragonez Bernat Lopiç a ajuns la Buda, aducând cu sine trei cai în dar și o scrisoare în care stăpânul său dădea oarecare speranțe că ar fi dispus să incheie o alianță împotriva turcilor. Dar acest răspuns i s'a părut cu totul insuficient lui Iancu, care la 28 mai îi scrie din nou lui Alfons spunându-i că lupta

împotriva turcilor are nevoie mai degrabă de perseverență decât de elan și solicitându-i nu vorbe frumoase, ci un ajutor concret. La puțin timp însă după expedierea acestei scrisori, comitele de Segna, Ștefan de Frangepani, a revenit din prelungita sa solie, aducând cu sine tratatul pe care-l încheiasse cu Alfons V la 6 noiembrie 1447, ceea ce l-a făcut pe Iancu să-i scrie încă o dată acestuia, la 24 iunie, pentru a-i spune că acceptă tratatul, că se pregătește intens în vederea campaniei și că, peste puțin timp, îi va trimite planul său de acțiune.

Din păcate însă, toate promisiunile lui Alfons V au rămas vorbe goale, forțele sale, și așa limitate, fiind angajate total în războiul care cuprinsese din nou Italia ca urmare a morții ducelui Milanului, Filippo Maria Visconti (1447), iar flota aragoneză, care era, poate, principalul element de sprijin pe care conta Iancu de Hunedoara din această direcție, a fost, practic, distrusă de venețieni în luptele navale de la Messina și Siracuza, pe coastele Siciliei.

În această situație, cu toate că Alfons îi mai scria încă lui Iancu, la 3 septembrie 1448, promițându-i ajutor și încurajându-l în lupta sa împotriva dușmanilor creștinătății, iar unii istorici consideră, nejustificat credem noi, că el a trimis chiar 50 000 de florini, tratatul din 6 noiembrie 1447 devenise nul și inoperant. Din nou marele comandant de oști s'a aflat singur în fața puternicii armate a sultanului pe care nu a ezitat să o înfrunte, dar a trebuit să se încline în fața zdrobitoarei superiorități numerice a dușmanilor (Kossovo-polje, 18-20 octombrie 1448) și să renunțe în viitor la acțiunile cu caracter ofensiv. Dispărea astfel, timp de câteva secole, orice posibilitate reală de a-i scoate pe turci din Europa, pentru țările române, la fel ca și pentru regatul Ungariei, punându-se acut problema luptei pentru supraviețuire.

Dacă pentru acestea cruciada era o realitate imediată, dură și plină de neprevăzut, în schimb pentru puterile creștine din Apus ea nu mai reprezenta decât o acoperire ideologică a acțiunilor lor politice și militare. Acestea se aflau, din punct de vedere geografic, la o distanță apreciabilă de pericolul otoman imediat, iar din punctul de vedere al evoluției social-economice și politice se aflau pe calea care avea să ducă la apariția statelor moderne. În această situație, rivalitățile dintre statele creștine capătă aceeași importanță, dacă nu chiar mai mare, decât cele care le opuneau pe acestea Imperiului Otoman. Acest lucru explică de ce cruciada de la Varna s-a încheiat cu un dezastru, la fel ca și expediția din 1448. Rezultatul a fost implantarea definitivă a turcilor otomani în Europa, deschiderea pentru ei a unui vast teren de expansiune spre Europa Centrală și încadrarea lor în sistemul politic de echilibru european care se va contura la cumpănă dintre veacurile XV și XVI.

IANCU DE HUNEDOARA ȘI UMANISMUL ITALIAN

Relațiile țărilor române cu statele italiene în evul mediu constituie un capitol important al relațiilor internaționale ale vremii și ele și-au dobândit un loc bine determinat în istoriografia românească. În rândul marilor personalități ale istoriei noastre care s'au remarcat în dezvoltarea acestor relații se înscrie, fără îndoială, voievodul român al Transilvaniei, Iancu de Hunedoara.

Departate de a fi întâmplător, faptul se explică prin permanentele strădanii ale lui Iancu de a atrage la lupta antiotomană, alături de forțele românești care constituiau baza acțiunilor sale, a factorilor politici din Europa apuseană, în special a celor din Italia care aveau interese deosebit de importante în sud-estul Europei și în Mediterana Orientală.

Intensa activitate diplomatică desfășurată de voievodul român urmărea constituirea unui larg front antiotoman, în măsură să realizeze alungarea turcilor din Europa, dar interesele comerciale și politice ale statelor italiene, în primul rând ale Veneției și ale regatului napolitan, împiedicau aceste puteri să se ralieze fără rezerve la o linie politică consecvent antiotomană.

În sensul menționat au acționat, de asemenea, războaiele dintre statele italiene, cel izbucnit în 1447 afectând poate cel mai mult cauza cruciadei antiotomane promovată de Iancu de Hunedoara. Moartea ducelui Milanului, Filippo Maria

Visconti, survenită în 1447, pune cu acuitate problema succesiunii la scaunul ducal, aruncând în război Veneția, care încerca să-și extindă stăpânirile în Lombardia, regatul aragonezo-napolitan în frunte cu Alfons V și pe condotierul Francesco Sforza, comandantul armatei milaneze și principalul pretendent la tron. Conflictul, prelungit până în 1454 (pacea de la Lodi), datorită importanțelor forțe angajate, a răsturnărilor de alianțe, a determinat în mare măsură caracterul modest al sprijinului acordat lui Iancu în marile confruntări cu turcii.

În ciuda acestor disfuncționalități, relațiile voievodul transilvănean cu statele italiene au fost permanente, în afara celor diplomatice beneficiind și de un suport cu caracter personal. După cum este cunoscut, Iancu a ajuns în Italia în tinerețe, ca membru al suitei lui Sigismund de Luxemburg, în 1431, și a rămas în slujba ducelui de Milano, Filippo Maria Visconti, până în 1433. Șederea sa în Italia și-a pus amprenta asupra formației și personalității sale, înainte de toate prin însușirea artei militare, legăturile sale cu condotierii italieni fiind dovedite de o întreagă serie de izvoare istorice. Cea mai mare influență pare să fi avut asupra sa condotierul Francesco Sforza, care se afla la Milano în slujba ducelui Visconti în perioada petrecută de Iancu în acest oraș.

Trebuie arătat, de altfel, că unul din inițiatorii lui Iancu în arta militară a fost Filippo Scolari, supranumit Pipo Spano sau Pipo de Ozora, care a fost comite al Timișoarei și l-a cunoscut chiar și pe tatăl lui Iancu, Voicu. Legăturile lui Iancu de Hunedoara cu condotierul florentin sunt atestate de biografia acestuia scrisă de Jacopo Poggio Bracciolini, *Vita di Messer Filippo Scolari cittadino Fiorentino per soprannome chiamato Spano*. Chiar dacă valoarea izvorului a fost pusă sub semnul întrebării, tradiția păstrată la Florența are un sâmbure de adevăr istoric, mai ales că tatăl lui Jacopo

Bracciolini, marele umanist Poggio Bracciolini, a avut relații personale cu Iancu de Hunedoara, cât și cu Filippo Scolari.

În afară de însușirea artei militare celei mai înaintate a vremii, în Italia Iancu a venit în contact și cu cultura umanistă. Strălucirea civilizației peninsulare l-a impresionat profund, căci altfel n'am putea înțelege insistența cu care recurgea la emanațiile acelei lumi. O dovedesc legăturile sale cu umaniștii italieni, educația fiului său Matia în spiritul umanist al Renașterii italiene și chiar faptul, în aparență minor, că treburile curții sale erau încredințate familiei Odoardi, originară din Florența.

Aceste antecedente au facilitat, de asemenea, dobândirea marii popularități de care s'a bucurat voievodul român în lumea umanismului italian și în lumea italiană în general. Marile victorii obținute în luptele cu turcii, dobândirea unei poziții importante în regatul maghiar, au făcut din Iancu o personalitate de anvergură europeană, devenind cunoscut, admirat și chiar celebrat în cercuri largi. În Italia, victoriile sale au lăsat o impresie adâncă. Biruința sa asupra lui Shehabeddin, de exemplu, din 2 septembrie 1442, a fost sărbătorită la Veneția în 4 noiembrie printr'o procesiune în piața San Marco, în frunte cu însuși dogele Francesco Foscari, iar Senatul s'a grăbit să trimită această veste îmbucurătoare la curtea burgundă și a hotărât să se înceapă construirea unei flote. Ceva mai târziu, în preajma campaniei de al Kosovo, papa Nicolae V i-a acordat titlul de principe, tocmai ca o recunoaștere a rolului său deosebit în apărarea Europei de amenințarea otomană. "Cavalerul alb", cum era cunoscut în Italia, figurează în numeroase cronică și vieți ale unor personalități politice, faima sa răspândindu-se în a doua jumătate a secolului XV și în secolul XVI în toată Europa.

Merită remarcat, de asemenea, faptul că numele italian al lui Iancu, *Bianco*, s'a născut din apelativul românesc,

originea sa românească fiind relevată de numeroase documente contemporane, dar și de scrisori ulterioare. Biblioteca Națională din Florența păstrează un codice intitulat *Vite degli illustri uomini antichi e moderni*, care cuprinde, printre altele, o biografie a lui Iancu de Hunedoara. Compilația a fost oferită lui Cosimo de Medici, ducele Florenței și Sienei, și a fost datată în al treilea sfert al secolului XVI. Biografia urmează îndeaproape lucrările umanistului italian Antonio Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades* și *Liber de origine Domus Corvinianae*. Aceste lucrări, ca și amintita biografie a lui Filippo Scolari demonstrează existența unei legături trainice, chiar o adevărată tradiție, în ceea ce privește relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Italia, cu umanismul și cu umaniștii italieni, printre care mai pot fi amintiți Ciriaco d'Ancona și Enea Silvio Piccolomini, cu Florența, unul din cele mai importante centre ale acestui umanism. În acest sens demne de relevat sunt legăturile pe care voievodul român le-a avut cu umansitul florentin Poggio Bracciolini, care în ultimi ani ai vieții sale a fost cancelar și istoric oficial al Republicii, și care ne vor reține atenția în rândurile ce urmează.

Privitor la aceste relații aducem în atenția cititorilor două documente de o mare însemnătate, aproape deloc cunoscute în istoriografia noastră. Este vorba de două scrisori adresate de Poggio Bracciolini lui Iancu de Hunedoara care, deși au fost publicate încă din 1844, au scăpat atenției istoricilor noștri, poate și datorită faptului că se găsesc într'o colecție relativ rară (*Spicilegium romanum*) și pentru că au fost destul de puțin utilizate și în istoriografia europeană.

Prima dintre scrisori, redactată la Roma, la 4 aprilie 1448, când Poggio Bracciolini îndeplinea funcția de secretar papal, reflectă intensa activitate diplomatică desfășurată de Iancu de Hunedoara în vederea pregătirii unei noi confruntări cu otomanii după înfrângerea cruciadei de la Varna. Cu

scopul de a realiza un larg front de acțiune, voievodul român a trimis scrisori și solii la principalele puteri apusene, dar mai ales statelor italiene, date fiind interesele lor comerciale și politice în zonele amenințate de otomani. Astfel, încă din 1446 și 1447 a trimis la Roma, Veneția și Neapole soli pentru a cere ajutoare, dar n'a obținut decât promisiuni vagi, ceea ce l-a determinat să amâne campania pentru anul următor.

Interesante, în ceea ce privește problematica subiectului abordat de noi, sunt soliile lui Cristoforo Garatoni, episcop de Coron, care îndeplinise pe lângă Iancu o misiune diplomatică între septembrie 1446 și februarie 1447, reîntorcându-se apoi la Roma cu cererile voievodului român, și cea a lui Nicolae Laszocki, decan de Cracovia, trimis la Roma și Veneția la începutul lui 1448.

În calitatea sa de secretar papal, Poggio Bracciolini i-a cunoscut pe cei doi soli chiar înainte de aceste misiuni, mai ales că episcopul de Coron fusese și el secretar papal până în 1437. De altfel, relațiile strânse dintre umanistul florentin și cei doi soli sunt evocate în scrisoarea din 4 aprilie în mod explicit (*quocum est mihi vetus consuetudo et benivolentia non vulgaris...*), scrisoare predată lui Iancu chiar de Garatoni, și credem că ele se află la originea popularizării faptelor și personalității voievodului român în cercurile umaniste din Italia.

Aceeași calitate de secretar papal îi permitea lui Poggio Bracciolini să cunoască în profunzime realitățile politice din Italia și să-și dea seama de șansele minime pe care le avea Iancu de a obține un ajutor militar suficient. În condițiile războiului pentru ducatul milanez, aspirația spre o creștinătate unită în fața pericolului otoman părea o himeră. Statele italiene își măcinau reciproc forțele: flota regelui Alfons V a fost distrusă de venețieni în bătăliile de la Messina și

Siracuza, armata venețiană era înfrântă de Francesco Sforza, iar papa Nicolae V îl sfătuia pe Iancu să amâne din nou campania. Toate forțele politice din Italia au folosit acest război drept pretext al pasivității lor în lupta antiotomană.

În astfel de împrejurări, scrisoarea lui Bracciolini, marcant reprezentant al concepției politice umaniste, este concepută ca o amplă antiteză ce opune politiciii înguste de cucerire și dorinței de mărire a principilor italieni, mai ales a lui Alfons V de Aragon și Neapole, consecvanța în lupta antiotomană, calitățile militare deosebite și jefurile aduse de Iancu în apărarea creștinătății, de fapt a civilizației europene. Faptele glorioase, care nu-și găsesc teren de comparație decât în antichitatea clasică atât de admirată de umaniști, calităților de excepție, militare și politice, ale voievodului român prefigurează pe de o parte imaginea de *fortissimus athleta Christi*, iar pe de alta pe aceea de apărător al civilizației europene, căci în concepția lui Bracciolini cele două se suprapun.

Regăsim în portretul lui Iancu realizat de umanistul florentin principalele trăsături ale principelui umanist: *singularem prudentiam, admirabilem humanitatem, praecipuam rei militaris scientiam et iam saepius spectatarum promissorum et conventorum fidem*.

Impresionat de personalitatea și faptele lui Iancu Poggio Barcciolini, probabil și la insistențele solilor acestuia se oferă să-i devină biograf, cerând informații mai amănunțite, scrise: *Scriberem plura de gestis tuis, si ea mihi nota essent..., sed tua diligentie erit dare operam, ut ea mihi innotescant per alicuius scripta..., ego postmodum enitar a posterorum memoriae demandentur*.

Ne lipsesc datele despre soarta relațiilor dintre Bracciolini și Iancu în anii următori. S'a presupus chiar că, în

condițiile nefavorabile create de eșecul de la Kosovo, ele s'au întrerupt, iar opera promisă nu a mai fost scrisă.

Înfrângerea de la Kosovo (18-20 octombrie 1448), determinată printre altele și de politica statelor italiene, mai ales a Veneției și a lui Alfons V, l-a convins pe Iancu de Hunedoara de imposibilitatea continuării liniei politice ofensive antiotomane. Papa însuși îl sfătuia să se mulțumească de acum înainte numai cu apărarea hotarelor. Având de făcut față și unor greutăți interne, Iancu s'a văzut obligat să accepte încheierea unui armistițiu pe trei ani cu turcii, la 20 noiembrie 1451, confirmat la 13 aprilie 1452.

Datorită dificultăților interne, relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Italia au slăbit considerabil în acești ani, un curs asemănător având și cele cu Poggio Bracciolini.

Reluarea relațiilor cu factorii politici din Italia a fost realizată în condițiile deosebit de grave create de creșterea pericolului otoman, sultanul Mehmed II pregătind ultimul atac asupra Constantinopolului. Statele italiene erau însă mai puțin interesate în apărarea capitalei bizantine, decât de războiul care le diviza pe ele însele, opunând alianța dintre Francesco Sforza, ducele de Milano, și Florența, alianței dintre Alfons V și Veneția. Fiecare dintre ele căuta aliați în afara Italiei, printre aceștia aflându-se și Iancu de Hunedoara.

Milanezii și florentinii, mai întâi, dar și Veneția au trimis mai multe solii lui Iancu promițându-i importante sume de bani în schimbul unei intervenții militare. Dar la începutul anului 1454, Senatul venețian îl anunța pe acesta că medierea păcii din Italia a fost preluată de papa Nicolae V și venirea sa în Peninsulă nu mai era necesară.

Trebuie arătat, de asemenea, faptul că, deși Iancu intrase în tratative cu statele italiene, nu avea deloc intenția să atace vreunul dintre ele în favoarea celorlalte. Astfel, în timp ce

trata cu Milano și Florența, Iancu trimitea solii și în cetatea lagunelor, la 20 martie 1453, pentru a cumpăra stofe și bijuterii în vederea proiectatei căsătorii dintre fiul său Matia și Elisabeta de Cilli, iar în noiembrie cerea Senatului un salvconduct pentru a veni la Veneția, desigur cu gândul de a realiza pacificarea Italiei și sperând că în felul acesta va putea obține ajutoarele necesare în lupta antiotomană.

Această conjunctură a ocazionat cea de a doua scrisoare a lui Poggio Bracciolini către Iancu de Hunedoara. Datarea și conținutul ei pun o serie de probleme de natură politică și culturală.

Înainte de toate se impune identificarea mijlocitorului schimbului de mesaje, acel *venerabilis vir Nicolaus Vinch*. Din câte cunoaștem, un sol cu acest nume nu apare în nici un document, singurul cu un nume asemănător putând fi contele *Vulchus*. Acesta a fost trimis de Iancu în Italia, la Veneția, în anul 1447, dar identificarea lui cu Nicolaus Vinch este contrazisă atât de locul redactării scrisorii lui Bracciolini, Florența, cât și de datarea acesteia într-o perioadă ulterioară, în anul 1453, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

Un alt sol care ar mai putea fi luat în considerare este *Albert de Vethes* care a fost trimis de Iancu, împreună cu alți soli, la Nicolae V pentru ca acesta să intervină pe lângă împăratul Frederic III în vederea eliberării moștenitorului tronului Ungariei, Ladislau V Postumul. Această solie a ajuns în primele zile ale lunii mai 1452 lângă Florența, unde se afla împăratul Frederic III – venit la papă pentru a fi încoronat –, dar acesta a refuzat să o primească. Același Vethes, împreună cu solul lui Cilli, Federico Lamberger, a fost trimis din nou în Italia pentru a încheia acorduri cu Milano și Florența, în aprilie 1453. La sfârșitul lui mai el se afla la Milano, iar la 6 iunie la Cremona, fără să ajungă însă la Florența. Acestei

identificări i se opune însă prenumele lui Vethes, Albert, căci în scrisoarea lui Bracciolini prenumele lui Vinch apare de două ori, o confuzie fiind greu de presupus. Avem de-a face, prin urmare, cu o solie necunoscută a lui Iancu de Hunedoara, cu un scop pe care nu-l putem determina în totalitatea lui. Spunem aceasta deoarece este puțin probabil ca Nicolaus Vinch să fi fost trimis la Florența numai pentru a aduce cărțile lui Poggio Bracciolini.

În ce privește datarea acestei scrisori s'a exprimat mai de mult părerea că ea ar fi fost scrisă tot în 1448, dar mai nou s'a propus, cu îndreptățire credem noi, anul 1453. În favoarea acestui an se pot aduce mai multe argumente. Mai întâi faptul că scrisoarea este redactată la Florența, or, este cunoscut faptul că Poggio Bracciolini a părăsit Roma și funcția de secretar papal în 1453, devenind cancelar și istoric oficial al Florenței. De asemenea, umanistul italian, în prima sa scrisoare i se adresa lui Iancu cu întreaga sa titulatură, *illustri principi Johanni vaivode regni Hungaris gubernatori*, în timp ce acum îl numește doar *vaivode Principi*, or știm că Iancu a renunțat la funcția de guvernator în primele zile ale lui 1453. În sfârșit, argumentul cel mai solid este oferit de cele două lucrări ale lui Poggio Bracciolini trimise lui Iancu. *Contra hypocritas* și *Disceptationes convivales tres*, care se știe că au fost scrise în intervalul 1449-1451.

Cele două scrisori diferă prin conținutul lor, căci Bracciolini se referă acum doar la preocupările literare ale lui Iancu, lăudând strădaniile sale de a studia literatura umanistă: "... *res meas summo cum desiderio legere...*, *quod ex tua humanitate accidere sentio...*".

Interesul manifestat de Iancu pentru *studia litterarum* poate fi interpretat ca o nevoie resimțită de acesta către sfârșitul vieții sale, când era preocupat de educația umanistă a fiului său Matia, viitorul protector al umaniștilor.

Faptul pare a rezulta atât din cuvintele lui Bracciolini *quoniam coepisti, sequere studium litterarum*, cât și din referirea la opera lui Xenophon, *Cyropedia*, în care se poate găsi portretul principului model: *"in quo optinus describitur princeps, non qualis quisquam unquam fuit, se qualem debeat esse cum qui velet iuste imperare"*. Nu este exclus, de altfel, ca și traducerea italiană a cărții autorului grec, la care lucra Bracciolini în acel moment, să fi ajuns la lăncu.

Dintre cele două lucrări trimise prin Nicolaus Vinch, ne reține atenția mai ales cea de a doua, pentru că în ea Bracciolini afirmă, primul dintre umaniștii italieni, originea latină a poporului român: *"Apud superiores Sarmatas colonia est ab Traiano, ut aiunt derelicta, quae nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet latina vocabula, ab Italisque eo profecti sunt, notata. Oculum dicunt, digitur, manum panem, multaque alia quibus apparet ab latinis, qui color ibidem relictus fuerent, manasse eamque coloniam fuisse latinum sermone usam"*.

Fragmentul citat argumentează pentru prima oară latinitatea limbii române cu probe luate din spațiul românesc și afirmă continuitatea elementului roman în țările române locuite de o populație romană de la Traian încoace. Cu despre acei informatori ai lui Bracciolini, cunosători ai limbii române, care și-au notat cuvintele românești, pe baza scrisorilor analizate aici am putea să ne gândim la Nicola Laszocki și Cristoforo Garatoni care au cunoscut foarte bine regiunile și realitățile politico-etnice din sud-estul Europei. Cu atât mai valoroase trebuie să considerăm informațiile lui Bracciolini, cu cât ele se bazează pe cunoștințe ample și solide dobândite de călători și misionari în Europa sud-estică. Trebuie remarcat, în sfârșit, că originea acestor mărturii a romanității românilor este necesar să fie căutate la însuși poporul român și nu trebuie considerate un import umanist.

Din scrisoarea lui Bracciolini mai rezultă că Iancu cunoștea și alte lucrări ale sale (*res meas... legere*). Despre care dintre ele ar putea fi vorba? Au fost amintite *De nobilitate*, *De infelicitate principum* și, cu mai multe șanse, *De varietate fortunae* scrisă în 1448. Dar despre oricare dintre ele ar fi vorba, o concluzie se impune cu necesitate: este posibil ca multe cărți din biblioteca Corvina a lui Matia Corvin să provină de la Iancu de Hunedoara, el fiind deci cel care a pus temeliile acestui important lăcaș de cultură umanistă.

Ajungând la capătul scurtelor noastre considerații cu privire la relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Poggio Bracciolini trebuie arătat că ele au avut o importanță deosebită în două sensuri. Pe de o parte figura luminoasă a eroului român și a poporului din rândurile căruia a ieșit, a devenit mult mai clară, mai exactă, pentru umanismul italian și pentru cultura occidentală în general, iar pe de altă parte valorile și cuceririle umanismului renescentist italian au pătruns și au prins puternice rădăcini în cultura și spiritualitatea românească.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI GENOVEZII

– I –

Înainte de a intra în subiectul propriu-zis al studiului nostru, credem că este necesar să oferim cititorilor câteva elemente de bază cu privire la situația internațională din epocă, cu privire la situația Genovei și a coloniilor sale din Marea Neagră și cu privire la situația Moldovei din perioada premergătoare preluării tronului de către Ștefan cel Mare precum și din timpul domniei acestuia.

În secolul XV, economia Europei cunoaște evoluții foarte importante care vor provoca adevărata și definitivă ruptură cu trecutul feudal și vor plasa continentul pe orbita unei dezvoltări moderne din toate punctele de vedere. Cel mai mare realizare a europenilor în acest secol a fost, fără îndoială, declanșarea procesului marilor descoperiri geografice. Cucerirea mărilor și oceanelor lumii a dat Europei prioritatea sa universală și pentru secole. De data aceasta tehnica -- navigația oceanică, în primul rând -- a creat o asimetrie la scară mondială, un privilegiu pentru europeni. Explozia europeană pe toate mările și oceanele lumii pune, în fapt, o mare problemă: cum se face că, odată demonstrată făcută, navigația oceanică nu s'a împărțit între toate civilizațiile maritime ale lumii? Toate, în principiu, puteau să se angajeze în competiție. Dar Europa a rămas singură în cursă. Este o problemă care nu poate căpăta un singur răspuns și istoricii continuă să caute mulțimea acestor posibili

răspunsuri, dar acest lucru nu ne va preocupa în rândurile următoare. Oricum, trebuie să subliniem faptul că acumularea mare de capital a fost posibilă datorită comerțului la mare distanță, iar în Italia astfel de negustori apar încă din secolul XII.

Precapitalismul medieval își are începuturile în secolul XI, atunci când începe “revoluția comerțului”. Sfârșitul evului mediu și timpurile moderne demonstrează că, din punct de vedere istoric, capitalismul a fost mai întâi financiar și comercial. Noile tehnici aveau ca finalitate dezvoltarea comerțului cu bani și produse. În ceea ce privește dezvoltarea Europei preindustriale, ea a constat din intrarea progresivă în mecanismele raționale ale pieții, ale întreprinderii, ale investiției capitaliste, până la apariția unei revoluții industriale care a tăiat în două istoria omenirii.

Fapt sigur este că, pe la 1450, condițiile creării unei economii mondiale de tip capitalist erau reunite în Europa, dar nu în altă parte, lucru ce explică primatul mondial al continentului nostru din secolul XV și până în secolul XX. Acest sistem presupunea două organizații cheie: o diviziune a muncii la scară mondială și existența unor aparate statale în anumite zone. Caracterul distinctiv al unei economii mondiale capitaliste rezidă tocmai din faptul că deciziile economice sunt luate, în principal, în funcție de cadrul general al economiei mondiale, în timp ce deciziile politice sunt adoptate, în principal, în funcție de entitățile mai mici dispunând de o autoritate legală, adică a statelor care compun economia mondială.

Desfășurarea Europei către lume are loc între 1430 și 1550, istoricul francez Pierre Chaunu propunând, în acest sens, o așa-numită teorie a cercurilor suprapuse de comunicație. Primul cerc de comunicație reține aproximativ

90% din producție și este cercul parohiei, cu o suprafață de 80 km². Al doilea cerc, regional, de până la 1000 km², reține aproximativ 10% din producție. Al treilea cerc, reține aproximativ 1% din producție și reprezintă o veritabilă economie mondială în cadrul unor universuri de dinainte de descătușarea planetară. În fine, între 1430 și 1550 se construiește un al patrulea cerc, care reține doar o miime din producție. Cu toate acestea, această miime marchează trecerea de la universuri închise la schițarea unui spațiu planetar. Descătușarea este însă relativă și rezultă dintr'un dublu proces: creșterea nivelului de comunicații maritime, din a doua jumătate a secolului XIII, prin omogenizarea spațiului maritim al Mării Negre, Mediteranei, Mării Nordului și Baltice și extinderea acestui model de comunicații maritime la alte spații. Această legătură, acest sistem de comunicații maritime europene din Marea Neagră și până în Marea Baltică a fost pus pe picioare și exploatat mai ales de italieni, negustorii altor națiuni jucând roluri importante pe anumite tronsoane, cum ar fi cei provensali, catalani, englezi, flamanzi și hanseatici. De asemenea, există și o legătură terestră între Marea Neagră și Marea Baltică, asigurată de drumul tătarăsc și de drumul moldovenesc, ultimul apărut în a doua jumătate a secolului XIV și avându-și începutul la Cetatea Albă. Pe acest din urmă drum un rol important îl aveau negustorii moldoveni și poloni, fiecare pe tronsonul care le străbătea țara, dar și negustorii italieni, care dispuneau de mari capitaluri și au conferit acestui drum o importanță europeană, prin faptul că era cea mai sigură legătură terestră ce unea cele două extremități ale drumului maritim care înconjura Europa.

Stăpânirea drumului moldovean, care începea la Cetatea Albă, avea o deosebită importanță pentru statul Moldovei, deoarece îi aducea importante venituri financiare, îi conferea un prestigiu politic sporit și îi permitea, pe lângă apărarea

propriei independențe, să joace un rol important în cadrul relațiilor internaționale din Europa vremii. Aceasta explică eforturile pline de tenacitate, dar și de disperare, ale lui Ștefan cel Mare de a extinde căile de acces ale Moldovei la Marea Neagră, de a păstra cuceririle făcute și de a redobândi pozițiile pierdute. Dar asupra acestor aspecte ne vom opri atenția puțin mai târziu.

Să revenim însă la situația economică generală a Europei în secolul XV, deoarece trebuie să mai scoatem în evidență câteva lucruri importante. Astfel, trebuie subliniat faptul că toate fenomenele economice, pe care le-am amintit mai sus, se desfășoară cu o intensitate sporită în zona Mediteranei, mai ales în statele italiene și în Peninsula Iberică. Abia la sfârșitul secolului XVI asistăm la deplasarea capitalismului avansat din sudul în nordul Europei (Țările de Jos, Anglia). Dar trebuie să spunem că Nordul nu a inventat nimic nici în tehnica și nici în mânuirea afacerilor. Amsterdamul, de exemplu, copiază Veneția și la fel se va întâmpla și în alte situații.

De asemenea, pe la mijlocul secolului XV are loc, penntu economia mediteraneană și deci, pentru toată economia occidentală, un adevărat punct de cotitură. Este vorba de alunecarea Orientului către Occident, de abandonarea vechilor tradiții pentru cucerirea unor piețe noi. De exemplu, cu mult înainte de punerea în valoare a Lumii Noi, are loc trezirea, triumful chiar, al Andaluziei și al Sevillei. Pe de altă parte noi produse se impun: acelea legate de avântul mării industrii în Occident – și, deci, bazate pe materii prime mai obișnuite, mai la îndemână –, de dezvoltarea consumului datorită triumfului vieții urbane și de căutarea unor prețuri mai ridicate. În același timp se dezvoltă tehnici financiare mai abile, acelea legate de bancă și de traficul cu bani.

În tot acest adevărat vârtej economic ce a cuprins Europa în secolul XV un rol important, dacă nu chiar cel mai important, a revenit italienilor, negustorilor din principalele state italiene: Veneția, Genova, Milano, Florența etc. După cum afirmă Fernand Braudel: "Pretutindeni în Europa și în Mediterană, în Occident și în Orient, numai italieni și italieni! Există ciozvârtă mai bună decât Imperiul bizantin înainte și, mai ales, după cucerirea Constantinopolului din 1204? Curând, cucerirea negustorească italiană ajunge până pe țărmurile Mării Negre: comercianții, marinarii, notarii italieni sunt acolo ca la ei acasă". Datorită subiectului nostru vom opri atenția numai asupra genovezilor și a Genovei care, alături de Veneția, a fost statul italian cu cea mai mare importanță sub aspect economic și comercial.

Primul lucru pe care trebuie să-l remarcăm în acest caz este acela că orientarea Genovei spre Occident a început încă din secolul XI, datorită poziției sale geografice, deci chiar mai înainte decât spre Orient. Zonele spre care ea și-a îndreptat atenția în acest secol au fost Corsica, Sardinia, Tunisia și Spania. Abia în 1169 genovezii obțin de la împăratul bizantin Manuel I Comnen (1143-1180) privilegiul de a face comerț în Marea Neagră, dar vor pătrunde masiv aici după 1261, după ce i-au ajutat pe împărații Paleologi să recucerească Constantinopolul. Această pătrundere masivă a genovezilor în Marea Neagră s'a făcut, în primul rând, în detrimentul venețienilor pe care i-au înlocuit și care fuseseră principalii beneficiari ai cruciadei a IV-a, încheiată prin cucerirea Constantinopolului de către latini, în 1204.

La sfârșitul secolului XIII și în prima parte a secolului XIV rolul porturilor din Marea Neagră în cadrul marilor drumuri comerciale ale Asiei și Europei a crescut considerabil, ceea ce a făcut ca și Constantinopolul să-și mărească importanța. Această creștere s'a făcut în primul rând

favoarea genovezilor. În momentul în care turcii cuceresc Constantinopolul, Marea Neagră, din punct de vedere economic, cel puțin, părea a fi un adevărat lac genovez. Cea mai importantă prezență genoveză se semnalează în Crimeea: Caffa, Soldaia și Cembalo. Ei mai stăpânesc Vosporo, La Copa în strâmtoarea Kerçi, Matrega și Bactiarum. Prezența genovezilor este atestată însă în toate porturile de la Marea Neagră sau aproape în toate: Tana, Trebizonda, Sinope etc., ei ajungând până în Moldova, la Suceava. În Marea Neagră, genovezii au contribuit la crearea unui fel de piață comună, au contribuit de o manieră hotărâtoare nu numai la impulsivitatea raporturilor între țărmurile opuse ale Mării Negre, ci mai ales la legarea directă a acestei mări interne cu bazinul Mediteranei, asigurându-i o funcție internațională.

Dar în secolul XV, coloniile genoveze din Marea Neagră, creație, în primul rând, a statului genovez și în mai mică măsură a inițiativei particulare, îndreptată mai ales spre Occident, intră într-o criza generală, care se va adânci permanent, până la dispariția lor completă în 1475. Cauzele acestei crize sunt multiple. Ele țin de situația internă a Genovei, de situația politică și economică a spațiului geografic în care se aflau implantate coloniile, de situația coloniilor însăși, mai ales a Caffei, cea mai importantă dintre ele. Despre toate acestea am vorbit însă într'un studiu anterior.

După căderea Constantinopolului, comerțul Genovei se orientează tot mai mult către Occident, tranziția având un caracter lin și nu catastrofic, dar preluarea de către Banca San Giorgio a coloniilor din Marea Neagră a îndeplinit și o importantă funcție politică internă, aceea a tranziției către republica aristocratică, realizată prin reforma lui Andrea Doria din 1528. De asemenea, trebuie să arătăm că în a doua jumătate a secolului XV și la începutul secolului XVI,

Genova face eforturi considerabile pentru definirea și creșterea domeniului său din “terraferma”, pentru asigurarea controlului asupra nordului Mării Tirenene, pentru încercarea de a dobândi baze maritime în Toscana (Pietrasanta, Pisa, Piombino) și, mai ales, pentru stăpânirea deplină a Corsicei. La fel, flota genoveză, departe de a cunoaște un proces de decădere, se dezvoltă considerabil, ajungând să fie cea mai importantă flotă din zona Mediteranei Occidentale.

Dar pentru coloniile genoveze din Marea Neagră, mai ales pentru Caffa, căderea Constantinopolului în mâna turcilor a însemnat pecetluirea definitivă a destinului lor. După 1453, odată cu intrarea în stăpânirea Băncii San Giorgio, începe ultima fază a glorioasei lor istorii de peste două sute de ani. Este o fază în care ele caută mereu normalitatea, dar fără să o poată întâlni, și în care destinul li se împletește strâns de acela al Moldovei.

Să vedem însă care era situația Moldovei la mijlocul secolului XV, atunci când tronul ei a fost preluat de Ștefan cel Mare. După moartea lui Alexandru cel Bun (1400-1432), în țară au izbucnit lupte violente pentru tron între urmașii acestuia, Iliș, Ștefan II, Petru II, Roman II, Alexăndrel, Bogdan II și Petru Aron. Au fost încleștări sângeroase în care au primat setea de putere, ura și orbirea politică ce au dus la ruina resurselor materiale și umane ale țării, mereu amenințată de cotorpirea, anexarea sau împărțirea între regatele maghiar și polon. Decăderea politică, militară și economică a statului, ca și prăbușirea ordinii interne au avut urmări dezastruoase în relațiile cu celelalte state. Criza de autoritate a domniei s'a produs după 1 ianuarie 1432, când în fruntea statului, aflat în conflict cu puternicul rege polon, a ajuns un domn tânăr, Iliș, fără experiența treburilor publice, dar foarte mult solicitat de evoluția evenimentelor de politică externă. Atitudinea boierimii, dornică de a deveni factorul dominant în

conducerea statului, urmărind însușirea de noi avantaje materiale și politice, a limitat puterea domnească, subminându-i autoritatea. Luptele dintre facțiunile boierești și pretendenții lor au dus la distrugerii de bunuri materiale, la reducerea schimburilor comerciale, deci la slăbirea puterii de stat, la o decădere fără precedent a influenței sale în relațiile internaționale, la o creștere constantă a influenței polone și ungare, la recunoașterea suzeranității Porții și la plata haraciului, în anii 1455-1456, ca un fel de adevărată încununare a întregului dezastru.

Bineînțeles că această stare de anarhie, care s'a întins pe durata unui sfert de secol, a avut cauze interne foarte puternice, exprimate, în ultimă instanță, în lupta diferitelor facțiuni boierești pentru putere, putere întruchipată de scaunul domnesc.

Dar, la fel de importantă, dacă nu chiar mai importantă, ni se pare a fi și intervenția factorului extern, a regatelor Poloniei și Ungariei, care duceau o luptă necruțătoare pentru a-și instaura dominația asupra cetăților din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă, un plan de împărțire a țării între ele existând încă din 1412, când a fost încheiat tratatul de la Lublau. Chilia și Cetatea Albă erau puncte de tranzit foarte importante ce legau două drumuri comerciale europene cu Orientul, unul care trecea prin Transilvania, Ungaria spre Europa Centrală, legat mai ales de Chilia, și celălalt care trecea prin Moldova și Polonia, spre Marea Baltică, legat de Cetatea Albă, așa-numitul "drum moldovenesc". A stăpâni aceste cetăți însemna, practic, a stăpâni tronsonul european al celor două drumuri care făceau legătura cu Orientul, și a beneficia, în consecință, de venituri foarte importante.

Un exemplu elocvent pentru ceea ce am afirmat mai sus îl constituie situația Chiliei. Odată cu sfârșitul dominației genoveze (1411-1412), atât Chilia, cât și principalii ei

fortificație de pază și apărare, Licostomo, au intrat în stăpânirea Moldovei. În 1448, Petru II, unul din efemerii domnitori ai acestei perioade, o cedează, probabil în iunie sau iulie, lui Iancu de Hunedoara, pe vremea aceea guvernator al Ungariei. Imediat, chiar în iulie același an, regele Cazimir IV al Poloniei (1447-1492) îi scria lui Iancu, afirmându-și calitatea de suzeran al Moldovei și declarând că va pune rânduială în rivalitatea pentru tronul acestei țări. La 1 august, Iancu de Hunedoara, aflând că regele Cazimir IV se apropie cu oastea de granițele Moldovei, îi scrie din Mediaș, rugându-l să nu tulbure domnia lui Petru înainte ca el să se fi întors din expediția contra turcilor. Dar la 20 august 1448, Cazimir IV declară, la Camenița, că ia sub protecția sa Moldova și pe domnul ei Petru, făgăduind să-l apere împotriva oricărui dușman. La 22 august, Petru II aprobă actul omagial de la Hotin, astfel încât legăturile cu Iancu de Hunedoara erau practic anulate, iar domnul Moldovei se obliga, printre altele, să redobândească Chilia, ceea ce evident că nu va reuși să facă. Dar formula folosită de Petru II, prin care se angaja să recupereze orice teritoriu înstrăinat al Moldovei, va reapare în tratatul omagial al lui Petru Aron, din 29 iunie 1456, iar mai târziu și în actul omagial al lui Ștefan cel Mare, din 2 martie 1462.

Adevărul este că în secolul XV Polonia a avut interese pe drumul moldovenesc cu capătul la Chilia, interese bazate pe comerțul cu pește și pe exportul din Polonia al postavurilor venite acolo din Flandra și din zona Rinului. Dar la Chilia, Iancu de Hunedoara a introdus un ingenios sistem de condominium ungaro-muntean. Așezându-și garnizoana sa în cetate, el a admis ca vama, pescăriile, târgul și administrația, ba chiar și folosirea militară a cetății să revină muntenilor. Aceasta i-a consolidat stăpânirea, Chilia putând fi recucerită de moldoveni abia după nouă ani de la moartea sa, în 1465.

Acest exemplu al Chiliei este numai unul dintr'o lungă listă care ilustrează acerba rivalitate polono-ungară în Moldova. Era o rivalitate politică, militară și de prestigiu, dar, noi considerăm că era, în primul rând, o rivalitate economică și comercială. De la deschiderea, spre sfârșitul secolului XIV, a drumului moldovean, spre Lwow, Polonia a intrat într'o dură competiție cu drumul dunărean prin Chilia, pe care regii Ungariei, Ludovic I de Anjou și Sigismund de Luxemburg, s'au străduit să-l dezvolte cu ajutorul genovezilor din Caffa și Pera. Oricum, se pare ca spre sfârșitul perioadei de anarhie din Moldova, în anii 1455-1456, s'a realizat o adevărată antantă polono-moldo-otomană, antantă ce avea la bază interesul, destul de limitat, al Poloniei în zona Mării Negre unde, datorită translației politicii sale spre problemele legate de Marea Baltică, era dispusă să menajeze interesele Imperiului otoman.

În această situație dificilă pentru Moldova, Ștefan cel Mare a preluat domnia, la 12 aprilie 1457, cu ajutorul lui Vlad Țepeș și având două obiective principale: ordinea în țară și scoaterea ei din menghina polono-otomană. Ambele vor fi atinse, integral primul și numai parțial al doilea, dar după ani grei și îndelungați de eforturi continue. Un fapt cert este că, începând din ziua de 12 aprilie 1457, se deschide o epocă nouă în istoria statului românesc de la est de Carpați care, sub conducerea lui Ștefan cel Mare, va deveni un factor determinant în evoluția politicii europene din a doua jumătate a secolului XV. Trezită din starea de anarhie la care fusese condamnată de lupta pentru putere a unei clase boierești scăpată de sub controlul autorității domnești și de ingerințele marilor puteri vecine care pândeau slăbiciunile interne ale țării pentru a-i impune dominația lor, energia creatoare a Moldovei s'a manifestat, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, în cele mai variate domenii, de la organizarea statului

și acțiunea militară și diplomatică, la creația literară și arhitectonică. Sinteza dintre geniul creator al unui popor și una dintre cele mai remarcabile personalități ale evului mediu târziu și al zorilor epocii moderne a fixat locul Moldovei în istoria politică și spirituală a Europei veacului XV. Ștefan cel Mare a fost voievodul care a deschis, în istoria Moldovei, un secol de prosperitate și eroism, secol ce se va încheia odată cu marea campanie sultanală a lui Soliman Magnificul din 1538.

Doi factori esențiali de putere a avut Moldova în secolul XV. Existența unei puternice clase militare alcătuită din boieri, a căror funcție esențială în stat continua să fie cea a mânuirii armelor, și dintr'o țărănie liberă numeroasă și îndatorată la serviciul militar, a fost unul din acești factori de putere. Cel de-al doilea a rezultat din situația economică a țării în raport cu marile curenți ale comerțului internațional. În acest sens, renumitul istoric francez Jacques Heers consideră că în secolul XV, cel mai important drum al mirodeniilor din Europa Orientală a fost cel care începea la Bursa, trecea prin Pera și Cetatea Albă, pentru a ajunge la Lwow în Polonia.

Dacă acestea erau condițiile care puteau face ca Moldova să devină un stat puternic și prosper, pentru ca ele să se înlăptuiască mai era nevoie ca țara să găsească acea personalitate în stare de a le transpune în practică. Ea a fost găsită în persoana lui Ștefan cel Mare, care și-a iubit neamul și țara ca nimeni altul. El a înțeles că originea puterii, a succeselor politice, militare și economice, nu se datorează numai întinderii teritoriului, bogățiilor pământului sau numărul locuitorilor, ci mai ales puterii de muncă, spiritul de organizare, principiilor morale, al seriozității cu care poporul privește viața și idealurile alese pentru a le realiza.

Urcarea lui Ștefan cel Mare pe tron a marcat începutul unei epoci noi în istoria Moldovei, fiindcă asupra ei plana o permanentă și gravă amenințare din partea tuturor statelor vecine, a Poloniei, a Ungariei, dar, mai ales, a Imperiului otoman, pe care el a reușit să o îndeparteze. În același timp, el a reușit, pe plan intern, să lichideze un sistem politic periculos, care perpetua instabilitatea, aducea țării sărăcie, masacre și interminabile lupte interne. Ștefan cel Mare însuși era să cadă victimă acestui anarhic și sângeros sistem, în 1451, atunci când la Reuseni, tatăl său și domnul țării, Bogdan II, a fost asasinat din ordinul lui Petru Aron. De aceea el a luptat împotriva dușmanilor externi, mai ales a turcilor, nu ca un cruciat, deși s'a folosit din plin de propaganda pentru cruciadă, ci ca un apărător al țării sale. El nu era animat de idealul feudal al cruciadelor, ci de tendința monarhică modernă, unificatoare a fărâmăturii feudale. Pentru Ștefan, lupta împotriva diferitelor amenințări externe a fost permanent corelată cu cea împotriva eventualelor amenințări interne, a comploturilor boierești, pe care nu a ezitat să le suprima cu cea mai mare hotărîre și asprime.

În concluzie la această sumară, dar indispensabilă introducere, putem afirma că, mare om politic, gânditor, strateg genial, clarvăzător, om de înaltă cultură, spirit luminat, Ștefan cel Mare s'a manifestat multilateral, devenind în mintea poporului chintesența dreptului judecător și a marelui ostaș. El a descătușat forțele latente ale poporului și a reușit să facă din acesta un element de ordine în haosul tendințelor de asuprire și cotropire ale timpului. A avut o judecată profundă, curiozitatea omului inteligent, viziune cutezătoare și cultul strămoșilor, ale căror acte a dispus să fie consemnate în scris. Ștefan cel Mare a dăruit neamului său tot ceea ce a putut și tot ceea ce a avut mai bun și a răspuns, în același timp, în modul cel mai adecvat tuturor aspirațiilor sale, iar

după moarte a luminat drumul pe care l-au străbătut românii pentru a-și obține dreptul de a trăi liberi și într'un stat independent.

– II –

În cadrul vastelor relații de politică externă pe care le-a întreținut Ștefan cel Mare, un capitol aparte și important, mai ales sub aspect economic, dar și politico-militar și diplomatic, revine acelorora cu genovezii din Marea Neagră.

Chiar de la început trebuie să spunem că relațiile Moldovei cu genovezii din Marea Neagră, mai ales cu cei din Caffa, au avut un caracter contradictoriu, de colaborare, dar și de confruntare. Colaborarea era impusă celor două părți de interesele economice și comerciale comune, dar și de amenințarea otomană, mereu mai mare, după căderea Constantinopolului. Confruntarea era rezultatul unor interese comerciale divergente, dar și al intensului comerț cu sclavi practicat de genovezi, printre acești sclavi numeroși provenind din Moldova și din spațiul românesc în ansamblu. De asemenea, divergențele dintre cele două țări erau provocate și de cauze ținând de orientarea lor politică, de multe ori diferită. Astfel, dacă genovezii din Marea Neagră și, în special, cei din Caffa au manifestat în repetate rânduri tendința de a se alia cu Ungaria și de a-și dirija comerțul, prin Chilia, spre Europa Centrală, din motive pe care nu este locul să le amintim aici, dar care țineau, în esență, de rivalitatea lor cu venețienii, Moldova a stat mai mult în sfera de interese a Poloniei, a fost legată strâns de așa-numitul “drum comercial moldovenesc”, ce unea Cetatea Albă cu Lwowul. Deci, în ansamblu, o relație contradictorie între moldoveni și genovezi care, pe de o parte, a avut urmări benefice, mai ales pentru

Moldova, integrată de genovezi în marile circuite comerciale internaționale, deoarece ei frecventau cu asiduitate atât Cetatea Albă, cât și “drumul moldovenesc” spre Polonia, Chilia neavând monopolul comerțului genovez din zonă, dar, pe de altă parte, a avut consecințe nefaste pentru ambele părți, toate coloniile genoveze din Marea Neagră fiind cucerite de către turci, la fel ca și cele două cetăți-porturi cheie din sudul Moldovei.

Starea ale tensiune dintre moldoveni și genovezi este exprimată de destul de numeroasele drepturi de represalii acordate de Genova cetățenilor ei împotriva negustorilor moldoveni. Asemenea drepturi de represalii întâlnim la 1 martie 1444, la 5 mai 1452, la 17 mai 1452 și la 17 mai 1453. Constatăm, prin urmare, că tocmai atunci când turcii se pregăteau să cucerească Constantinopolul, capitala bizantină având zilele numărate, una din preocupările “creștinești” ale Genovei era și aceea de a acorda dreptul la represalii împotriva Moldovei. Evident că aceste represalii își au cauzele lor comerciale care nu pot fi negate, dar nu poate fi negată nici lipsa de orizont politic a Genovei care, în momentele fierbinți ale cuceririi Constantinopolului, căuta să-și regleze niște conturi imediate cu o putere creștină.

De fapt, ceea ce explică și acordarea acestor represalii nu tocmai în momentele cele mai favorabile pentru creștinătate, este că, de la deschiderea “drumului moldovenesc” de la Cetatea Albă la Lwow, în a doua jumătate a secolului XIV, Polonia a intrat în competiție cu ruta dunăreană, ce trecea prin Chilia, și pe care regii Ungariei Ludovic I de Anjou și Sigismund de Luxemburg s’au străduit să o dezvolte cu ajutorul genovezilor din Caffa și Pera. Acest lucru pune în conflict și pe moldoveni cu genovezii. Încercând să se dispenseze de genovezi, moldovenii au apelat la rivalii lor italieni, la venețieni, interesați și ei în blocare

drumului prin Chilia. Aceștia au trimis la Cetatea Albă un vice-consul, pe care-l întâlnim acolo între 1435 și 1439, dar nu au avut suficientă putere pentru a se implica în acest conflict, Marea Neagră rămânând o zonă de influență precumpănitor genoveză.

De asemenea, trebuie să arătăm că negustorii moldoveni erau prezenți la Constantinopol, Adrianopol și Bursa și înainte și după 1453. Concurența dintre ei, polonezi și genovezi, mai ales pe piețele din Constantinopol și Bursa, a provocat o puternică rivalitate, desfășurată nu întotdeauna cu mijloace foarte loiale.

Dar există un lucru demn de semnalat, care se referă, de data aceasta, la colaborarea moldo-polono-genoveză. Comerțul polon îndreptat spre Marea Neagră la sfârșitul evului mediu constituie unul din procesele economice care au avut urmările cele mai însemnate pentru istoria Poloniei și a țărilor române. Drumul comercial din Polonia spre Marea Neagră era, în realitate, un deuseu al negoțului orașelor hanseatice și flamande spre Orient. Era o completare terestră a marelui drum comercial maritim ce înconjura Europa din Marea Neagră până în Marea Baltică, drum inițiat și dominat, în cea mai mare parte, de negustorii italieni, genovezi și venețieni. Pe această cale de uscat se făceau schimburile între aceste orașe și negustorii italieni care dețineau în această epocă un adevărat monopol al comerțului oriental în porturile Levantului și ale Mării Negre. Este vorba, prin urmare, în mod indiscutabil, de o cale de importanță general europeană. Prin negustorii italieni, în special genovezi, s'a făcut legătura drumului de comerț pe uscat prin Moldova cu căile maritime din Mediterana Orientală.

Din toate tranzacțiile lor, rezultă că italienii din Moldova și Polonia erau adevărați capitaliști. Se poate afirma

că în secolul XV comerțul care lega Polonia de Marea Neagră, prin Moldova, era finanțat de negustorii și bancherii italieni. Intervenția financiară italiană este una din cauzele care explică dezvoltarea acestei căi comerciale. Datorită conjuncției dintre genovezi și poloni, Suceava și-a dezvoltat rolul de etapă a tranzitului internațional de mărfuri. Capitala Moldovei a devenit sediul unei activități febrile, atrăgând aici negustori care se îndeletniceau cu transmiterea mărfurilor orientale spre centrul și nordul Europei. Este tipic, în acest sens, cazul bancherului genovez Dorino Cataneo care, între 1453 și 1464, s'a stabilit la Lwow și apoi la Suceava, unde a devenit cămăraș și vameș al Moldovei. Aici el exercita funcțiunile cu ajutorul unor experți ai tranzitului internațional cum ar fi Giuliano Gabeletto "de Caffa". Mai poate fi amintit și un alt exemplu, acela al genovezului Domenico de San Ramalo, care în 1483 arendase vămile din sudul Poloniei și avea, în același timp, afaceri comerciale importante în Moldova, dintre care numai una singură se ridica la circa 1500 de ducați.

Această colaborare dintre moldoveni, poloni și genovezi era impusă de interesele comerciale comune legate de drumul moldovenesc de la Cetatea Albă la Lwow. Dar interesele comerciale nu erau numai comune, ele erau și divergente ceea ce provoca conflicte, mai ales între moldoveni și genovezi. Noi considerăm că în cadrul relațiilor moldo-genoveze din perioada de care ne ocupăm a predominat confruntarea și nu înțelegerea, ceea ce a adus prejudicii grave tuturor părților.

Cucerirea Constantinopolului, în 1453, nu a pus capăt ostilităților dintre Moldova și genovezi, deși era evident pentru toți că situația devenise extrem de dificilă. Imediat după căderea capitalei bizantine, la 1 iunie, genovezii pierd Pera și începe procesul de pierdere a tuturor coloniilor lor din

Marea Neagră. În scrisoarea sa din 23 iunie 1453, podestà-ul Perei arată guvernului genovez că Mehmed II a trimis solii în Chios, la Caffa și pretutindeni în Marea Neagră pentru a cere tribut. În anul următor, în 1454, amenințarea otomană a fost pusă în practică, o flotă de 56 de corăbii atacând coastele nordice ale Mării Negre. Rezultatul a fost că, mai întâi Caffa, și apoi și Moldova au fost obligate să plătească tribut Porții otomane.

În această perioadă Caffa nu mai păstrează decât un contact intermitent cu Genova, turcii dublând numărul de tunuri care apărau strâmtoarele, de la 8 la 16, ceea ce a făcut ca teama de o eventuală cucerire a orașului și divergențele dintre clasa privilegiată de genovezi și restul populației, foarte amestecată sub aspect etnic: armeni, greci, italieni, tătari, evrei, poloni, ruși, moldoveni, să devină tot mai acute. În această situație, porturile Chilia și Cetatea Albă capătă o importanță cu totul deosebită pentru Caffa. Pe aici se făcea comerțul cu Occidentul, cu Moldova și cu Polonia. De asemenea, pe aici, mai ales acum, după căderea Constantinopolului, se asigura cea mai bună legătură a Caffei cu metropola și cu lumea italiană în general.

Profitând de această situație dificilă a Caffei, moldovenii, mai exact locuitorii din Cetatea Albă, îi dau o puternică lovitură prin cucerirea castelului Lerici, de la gurile Niprului, în mai 1455. Probabil că acțiunea a fost determinată de dorința Moldovei de a-și lărgi deschiderea la Marea Neagră, dar și de faptul că stăpânii genovezi ai castelului, frații Senarega, făceau un intens trafic cu sclavi, printre care mulți erau moldoveni. Unul dintre acești frați, Ambrogio Senarega, care era și mare cancelar al Genovei, în cererea pe care a înaintat-o Băncii San Giorgio pentru a încerca recuperarea cetății, arată că ceilalți patru frați ai săi, Tommaso, Giorgio, Gerolamo și Giovanni, au răscumpărat 14 moldoveni din

Cetatea Albă (Moncastro) de la tătari, după care au cerut banii de la concetățenii acestora. Dar, sub pretextul pescuitului, 60 de moldoveni au cucerit prin surprindere castelul. Ambrogio cerea ca să li se acorde dreptul de represalii contra Moldovei. Dar apare evident faptul că frații Senarega practiau comerțul cu sclavi și nu făceau acte de binefacere, deoarece se pune întrebarea ce ar fi făcut ei cu cei 14 moldoveni în situația în care compatrioții lor refuzau să-i răscumpere și nici nu ar fi ocupat castelul? Bineînțeles că i-ar fi vândut ca sclavi pe piața de la Caffa. Nu s'a întâmplat să fie așa și genovezii au rămas fără castel, deoarece conducerea Băncii San Giorgio a hotărât ca, înainte de orice, să-i scrie lui Petru Aron și locuitorilor în Cetatea Albă pentru a afla întregul adevăr. La 6 septembrie 1455, autoritățile din Caffa scriau la Genova că și ele au întreprins măsuri diplomatice pentru a recupera Lerici, dar că nu ar fi bine să se ajungă la o ruptură deschisă cu Moldova, deoarece orașul lor se aprovizionează, în mare măsură, cu cereale de la Cetatea Albă. Se pare că acesta a fost argumentul cel mai puternic pentru ca dreptul la represalii să nu fie totuși acordat. În acest an, datorită recoltei proaste din Crimeea, Caffa era amenințată cu foametea. De aceea, înainte de 6 septembrie a fost trimisă o corabie, comandată de Gregorio Allegro, spre Cetatea Albă pentru a cumpăra cereale, dar este posibil ca ea să fi avut și misiunea de a recuceri Lerici. Ambele acțiuni au eșuat.

În această perioadă de încordare în relațiile moldo-genoveze, tronul Moldovei este ocupat de Ștefan cel Mare, la 12 aprilie 1457, care va pune capăt anarhiei interne și va deschide cea mai strălucită perioadă din întreaga ei istorie medievală. Preluând domnia cu ajutorul nemijlocit al lui Vlad Țepeș, vărul său care domnea în Țara Românească și care, la rândul lui, ajunsese în scaun datorită sprijinului lui Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare a fost în primii ani ai doamiei

sale exponentul liniei politice a marelui voievod transilvan. Aceasta însemna, implicit, o opoziție, mai mult sau mai puțin deschisă, față de axa politică polono-otomană, realizată pe la 1454, și care obligase Moldova să platească tribut Porții otomane. Și într'adevăr, în primii doi ani de domnie, Ștefan s'a aflat în conflict deschis cu Polonia, pe teritoriul căreia se refugiase fostul domn și asasinul tatălui său, Petru Aron. Abia la 4 aprilie 1459, la Overchelăuți, lângă Hotin, între cele două părți s'a încheiat un tratat de pace, prin care Ștefan cel Mare l-a recunoscut, formal, ca suzeran pe regele polon Cazimir IV.

În privința genovezilor este de remarcat faptul că aceștia au adoptat o atitudine foarte circumspectă în această perioadă, protectorii Băncii San Giorgio recomandând Caffei să păstreze relații bune cu principalii ei vecini, să nu provoace conflicte ce ar putea avea consecințe greu de calculat. Astfel, în instrucțiunile pe care Banca San Giorgio le dădea, la 8 februarie 1458, noilor consuli aleși pentru Caffa, se arăta că, în privința statelor limitrofe, hanatul tătar, Trebizonda, Teodoro (Mangop) și Cetatea Albă, ei trebuiau să păstreze relații de pace și bună vecinătate, să nu provoace inutil războaie, să amâne orice fel de represalii. Cât despre Imperiul otoman, noilor consuli nu mai era nevoie să li se recomande nimic, relația cu acesta fiind una foarte simplă, de supraviețuire.

Deoarece relațiile Moldovei cu Caffa erau importante, atât sub aspect economic, cât și sub aspect politic, Ștefan cel Mare, după reglementarea raporturilor sale cu Polonia de la Overchelăuți, a trimis un sol în acest oraș, care se pare că a ajuns la 22 decembrie 1459, deoarece la această dată sunt menționate cheltuielile importante făcute pentru primirea lui. Nu cunoaștem exact ce a discutat solul moldovean cu autoritățile din Caffa, dar, foarte probabil, au fost probleme

economice, legate de cumpărarea de cereale moldovenești de la Cetatea Albă și de prezența negustorilor genovezi pe drumul moldovenesc care unea acest oraș cu Lwowul, precum și probleme politice legate, probabil, de retrocedarea de către Moldova a castelului Lerici. Oricum, dacă problemele economice și comerciale se puteau rezolva în vreun fel, cele politice, în mod sigur, nu s'au rezolvat. Din această cauză tensiunea moldo-genoveză a persistat.

Ștefan cel Mare nu putea să cedeze Lerici atunci când avea de gând să intensifice prezența Moldovei la Marea Neagră și pe Dunăre, la Chilia, și intenționa să realizeze un adevărat sistem de alianțe în zona nordică a acestei mări, cu scopul de a crea un baraj eficient în fața amenințării crescânde a Imperiului otoman. În acest sens, stăpânirea asupra castelului Lerici, legăturile strânse pe care le-a întreținut cu cneazul Simeon Olelkovici din Kiev și cu seniorii de la Teodoro (Mangop), cu a căror soră, Maria, s'a căsătorit în 1472, disputa sa, aproape permanentă cu Caffa demonstrează importanța regiunii nord-pontice pentru planurile sale politice și strategico-militare.

În 1462 înregistrăm o nouă etapă de înaintare a turcilor în detrimentul genovezilor, ceea ce a provocat spaimă la Caffa. După cucerirea orașelor Sinope și Trebizonda, în anul anterior, ceea ce a însemnat luarea în stăpânire a întregii coaste sudice a Mării Negre, în primăvara lui 1462 turcii au început vaste pregătiri militare care, după toate indiciile, erau îndreptate împotriva Țării Românești sau a Belgradului, dar care au provocat o mare îngrijorare la Caffa. Ruptă, practic de metropolă, aceasta s'a adresat pentru protecție regelui Poloniei.

La 2 aprilie, consulul din Caffa, Raffaele Monterosso, scria regelui Cazimir IV cerându-i să cuprindă cetatea

împreună cu celelalte posesiuni genoveze mai mici din Marea Neagră, în pacea sau armistițiul pe care îl va încheia cu turcii, sau să le ia sub protecția sa în orice alt mod. El îi scria, printre altele, regelui că "... dacă Vlad Voievod (Vlad Țepeș - n.a.) nu ar fi declarat război pe față sultanului, ceea ce le-a stricat și tulburat planurile, acesta își pusese în minte să trimită contra noastră 300 de corăbii, cu multă putere și pregătiri de război, cu care a cucerit pe alții, mai mari decât noi, și înspăimântă și regi mari...". Această scrisoare a fost dusă la Cracovia de un așa-numit "căpitan de Caffa", iar la 2 iulie 1462, Cazimir IV răspundea municipalității din Caffa că primește orașul în rândul vasalilor săi. Dar, cu toate acestea, Caffa a obținut din partea Poloniei mai mult facilități economice și comerciale decât protecție politică deoarece atenția acesteia era deja îndreptată, în primul rând, spre problemele Mării Baltice.

În septembrie 1462, după dezastrul suferit în campania contra lui Vlad Țepeș din Țara Românească, sultanul Mehmed II cucerește prin surprindere insula Lesbos, stăpânită de familia genoveză Gattilusio, sub pretextul că aici se instalase un adevărat cuib de pirați. Bineînțeles că această nouă cucerire otomană a avut darul de a mări spaima la Caffa, consulul Monterosso adresându-i imediat, la 16 septembrie, o nouă scrisoare regelui polon, în care îi cere cu insistență să-i considere pe caffezi ca vasali ai săi în relațiile și tratatele sale cu turcii și cu tătarii. Dar, pentru moment, temerile Caffei erau nejustificate, deoarece în anul următor, în 1463, odată cu începerea îndelungatului război turco-venețian (1463-1479), atenția sultanului va fi îndreptată pentru mai bine de zece ani în cu totul alte direcții.

În ceea ce privește însă relațiile Caffei cu Moldova, acestea nu vor cunoaște o îmbunătățire în anii următori, ci abia pe la 1474. Aceasta în ciuda faptului că regele polon

devenise suzeranul Caffei, cum era de altfel, cel puțin teoretic, și al Moldovei, cu care reînnoise tratatul de pace la 2 martie 1462. Mai mult chiar, Cazimir IV a permis, în 1463, lui Galleazo de Caffa să recruteze trupe de mercenari în teritoriile sale, iar în 1466 a acordat un permis de liberă trecere negustorilor din Caffa pentru Lwow. Cu toate acestea, relațiile cu Moldova nu s'au ameliorat.

În 1463, în socotelile Caffei sunt atestați noi soli ai lui Ștefan cel Mare, la 28 septembrie și la 26 și 30 octombrie. Bănuim că s'a discutat și problema castelului Lerici, dar că rezultatele au fost nule. Mai mult, cucerirea Chiliei de către Ștefan cel Mare, în ianuarie 1465, a provocat o nouă încordare a raporturilor dintre Moldova și Caffa, dar în instrucțiunile trimise de Banca San Giorgio, consulului Caffei, în mai 1465, i se cerea ca încercările fraților Senarega de a recupera Lerici să fie, nu abandonate, dar amânate. Se constată că Banca San Giorgio și conducerea Genovei, în general, aveau o viziune mai bună asupra situației politice din zona Mării Negre decât conducerea Caffei, grăbită să aplice represalii pentru orice credea că aduce o atingere drepturilor și prestigiului coloniei.

Un caz elocvent în acest sens îl constituie memoriul lui Gregorio de Reza, din 18 ianuarie 1468, prin care el cerea cu hotărâre aplicarea de represalii împotriva Moldovei. Cererea lui Gregorio de Reza era susținută de Giovanni de la Cabella și Calocio de Guizolfo, toți trei fiind consuli ai Caffei între 1464 și 1466, precum și de negustorii cafezi care au trimis un sol special la Genova, pe Guglielmo Centurione. În cerere se arată că pe drumul de venire spre Caffa, cei trei au fost bine primiți în Moldova de Ștefan cel Mare, dar că pe drumul de întoarcere, au fost arestați, jefuiți și torturați. Aceasta s'a întâmplat probabil în 1466 sau 1467, deoarece funcțiile oficiale ale lui Gregorio de Reza au luat sfârșit în 1468. În

memoriu se răspunde metropolei și Băncii San Georgio care ceruse renunțarea la represalii împotriva Moldovei, că această atitudine va duce la distrugerea finală a coloniilor și că: "... strămoșii nu sufereau să li se aducă genovezilor noștri vreo violență și tocmai pentru aceasta noi eram respectați în toate locurile". Acest memoriu dovedește starea de tenesiune care domnea între Caffa și Moldova, dar și între negustorii din Caffa și Banca San Georgio, care se opunea sistematic represaliilor, mai ales împotriva unor puteri creștine, în condițiile în care amenințarea otomană era în creștere.

Probabil însă că nici acum cererile de represalii nu au fost acceptate, deoarece, în 1469, când Ștefan cel Mare era în luptă cu tătarii (victoria de la Lipnic, din 20 august), la Caffa s'au răspândit zvonuri alarmante despre o flotă otomană pregătită să pătrundă în apele Mării Negre. Socotelile Caffei pomenesc în iulie acest an despre berbecii, puii, pâinea, orzul, lumânările și vinul date solilor trimiși de domnul Moldovei pentru transmiterea de noutăți și cererea de ajutoare. Amenințarea comună pe care o reprezentau turcii mai făcea ca, din când în când, animozitățile dintre Caffa și Moldova să fie date uitării, dar acest lucru nu se întâmpla pentru multă vreme.

În 1471 izvoarele consemnează o nouă înrăutățire a relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Caffa. Se pare că în anul anterior domnul Moldovei a ordonat maltratarea și jefuirea a patru negustori genovezi ce treceau prin teritoriul său, fapt pentru care Banca San Giorgio a acordat, la 1 ianuarie, dreptul de represalii și chiar dreptul de a cere, la nevoie, și ajutorul tătarilor. Cu toate acestea, fostul consul al Caffei, revenit la Genova, Carlo Cicogna, care pe drumul de întoarcere trecuse pe la Ștefan, arată că acesta ar fi acceptat un acord cu caffezii, dacă un neașteptat atac al dușmanului nu l-ar fi obligat să ia armele. Este vorba de campania lui Radu

cel Frumos, care răspundea astfel, incursiunii devastatoare a lui Ștefan din anul anterior, dar care s'a încheiat cu dezastrul de la Soci, din 7 martie 1471. Este posibil ca această campanie a domnului Țării Românești să fi fost conjugată și cu o incursiune a tătarilor în Moldova, deoarece locuitorii din Caffa își exprimau bucuria pentru un astfel de eveniment, la 16 mai. Observăm, prin urmare, că nici una din părți nu o menaja pe cealaltă, ceea ce a adus prejudicii tuturor, dar în primul rând Caffei.

După marea victorie din 1470, când a cucerit insula Negroponte de la venețieni, sultanul Mehmed II a cerut Caffei, în 1471, o mărire a tributului de la 3000 la 8000 de ducați. Era un tribut zdrobitor pentru posibilitățile financiare ale coloniei genoveze și, de aceea, ea a trimis o solie la Poartă, formată din Ambrogio Giudice și Francesco Pastino. Aceștia, după îndelungate discuții și numeroase asigurări de bună-credință din partea Caffei, au reușit să obțină de la sultan o creștere a tributului de numai 1000 ducați, deci de la 3000 la 4000 ducați pe an.

În această situație deloc prevestitoare de lucruri bune, Banca San Giorgio, în instrucțiunile pe care le dădea, la 6 iunie 1472, noului consul ales al Caffei, Antoniotto de Gabella, îi recomanda să mențină pacea cu tătarii, Mangopul și moldovenii din Cetatea Albă, pentru că altfel, sigurii care aveau de câștigat erau turcii. De asemenea, orice fel de represalii erau suspendate. Dar, în ciuda acestor indicații, un alt consul al Caffei, Goffredo Lercari, impune, în 1473, represalii moldovenilor, rușilor și georgienilor. Se pare, totuși, că Antoniotto de Gabella avusese de suferit ceva pagube atunci când a traversat Moldova, deoarece, la 30 iulie 1473, protectorii Băncii San Giorgio, într-o scrisoare de răspuns pe care o trimit la Caffa arată că Ștefan cel Mare, pentru a-și scuza comportamentul față de Gabella, a trimis o solie în

oraș, solie care va trebui primită însă cu răceală, iar propunerile sale de pace respinse.

Probabil că trimiterea soliei lui Ștefan cel Mare a fost determinată, în primul rând, de dorința sa de a dobândi aliați în condițiile în care, prin refuzul de a mai plăti tribut Porții a intrat în conflict deschis cu turcii. Dar tocmai acest conflict i-a determinat pe caiffezi și pe patronii lor să fie foarte circumspecți, pentru a nu-i supăra pe turci, la fel ca și apropierea dintre Moldova și Mangop, pecetluită prin căsătoria din 1472 dintre Ștefan cel Mare și Maria de Mangop. Această căsătorie a trezit importante suspiciuni la Caffa, deoarece Mangopul era considerat aici ca un rival comercial important. În aceste condiții, Caffa a refuzat să-și amelioreze relațiile cu Moldova în 1473 și chiar în prima jumătate a anului 1474. La 24 mai acest an, protectorii Băncii San Giorgio, într-o scrisoare de răspuns adresată consulului din Caffa, îi arătau că în legătură cu represaliile împotriva moldovenilor nu fusese luată încă nici o hotărâre. Luarea unei astfel de hotărâri era lăsată în seama autorităților din Caffa, care, se arată în scrisoare, erau mai în cunoștință de cauză. Această scrisoare pare a indica, în condițiile vastelor pregătiri militare otomane, că patronii de la Genova ai Caffei începuseră să se dezintereseze de soarta coloniei. Și lucrul ni se pare normal în condițiile în care Banca San Giorgio, Genova întreagă, nu puteau face absolut nimic pentru a-și apăra cu eficiență posesiunile din Marea Neagră. Genova, în întregul ei, devenise mult mai interesată de comerțul occidental, cel levantin fiind considerat ca și pierdut.

Nu la fel gândeau însă oficialitățile din Caffa. În a doua jumătate a anului 1474, atunci când pericolul otoman devenise iminent în Marea Neagră, atitudinea lor față de Moldova lui Ștefan cel Mare se schimbă radical. La 5 septembrie o scrisoare provenind din Caffa deplânge luptele

dintre creștini, lupte de pe urma cărora nu aveau de câștigat decât turcii. În scrisoare se arată că Ștefan cel Mare, care începuse războiul cu turcii, văzând aceste lupte, mai ales cele dintre poloni și unguri, a încheiat și el pace cu Poarta. Era o afirmație falsă, dar menită să impresioneze pe protectorii Băncii San Giorgio.

Peste alte câteva zile, consulul Caffei, Antoniotto de Gabella, scrie la Genova că nu s'a putut învoi pentru provizii cu tătarii, dar speră să obțină cantitățile necesare de cereale de la Cetatea Albă. De asemenea, el arată că s'a făcut pace cu Ștefan cel Mare, prin intermediul soliei lui Cavallino Cavallo, acesta fiind gata să acorde acces liber și drept de tranzit genovezilor pe teritoriul său și să compenseze pagubele anterioare. Dar această pace însemna numai încetarea stării de conflict dintre cele două părți și nu deschidea în nici un fel drumul către o posibilă colaborare antiotomană.

Lucrul acesta reiese cu toată claritatea din scrisoarea pe care Oberto Squarciafico o trimitea din Caffa, la 10 februarie 1475, deci numai cu câteva luni înainte de cucerirea orașului de către turci. El arată, printre altele, că în port se refugiase o navă din Cetatea Albă, oraș asediat de turci. Apoi spunea că Ștefan dorește pacea și se oferă să plătească 1300 ducati pentru daunele produse negustorilor genovezi, dar a fost respins, deoarece punea astfel de condiții care ar fi împins Caffa în război contra turcilor. În acest fel genovezii din Caffa căutau să salveze ce se mai putea, dar nu vor reuși să salveze nimic, deoarece turcilor le vor trebui doar șase zile, atunci când se vor hotărî, pentru a cucerii orașul.

Se observă, prin urmare, că în ciuda amențării directe din partea Imperiului otoman, între Moldova și Caffa nu s'a putut ajunge decât la o stare de reconciliere, de pace, și nicidecum la o alianță politică și militară. Vinovați au fost,

așa cum reiese din documente, genovezii din Caffa și nu Ștefan cel Mare. În timp ce acesta intrase în luptă directă cu turcii, fiind gata să suporte toate consecințele, caffezii ezitau să facă acest lucru, sperând ca, printr'o atitudine de neutralitate și prin neintervenție, să obțină bunăvoința sultanului și să mai scape, încă odată, de cucerirea care-i amenința de mai bine de două decenii. Ștefan, pornind în luptă cu turcii, intrase automat și într'un vast sistem de alianțe care unea statele inamice ale Imperiului otoman de la Veneția și până la statul turcoman din Persia al lui Uzun Hasan. El a încercat să completeze acest lanț de alianțe prin atragerea coloniilor genoveze din Marea Neagră, în primul rând a Caffei, dar nu a reușit.

Pe de o parte, Caffa încerca să se salveze de amenințarea otomanilor prin neutralitate și nu prin luptă, așa cum am spus, iar pe de altă parte, negustorii de aici, în ciuda reconcilierii la care se ajunsese cu Moldova, nu puteau uita trecutul plin de confruntări și se temeau de forța economică și comercială a Moldovei, de capacitățile ei navele, care ating apogeul tocmai acum, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Din aceste cauze Caffa nu a luptat alături de domnul Moldovei contra turcilor, dar nu va lupta nici atunci când va fi direct atacată în vara lui 1475. Adevărul este că structurile stăpânirii genoveze în Marea Neagră, inclusiv la Caffa, își epuizaseră, după mai bine de două secole de existență, toate rezervele și capacitățile de rezistență. Astfel, în mai puțin de un an, în 1475, ele vor dispărea în totalitate și pentru totdeauna, fiind înghițite de lumea islamică turco-tătară.

– III –

În 1475, după marea înfrângere suferită de Soliman Pașa la Vaslui (10 ianuarie), sultanul a hotărât să atace Caffa și a ordonat începerea unor intense pregătiri militare maritime. Care au fost însă cauzele acestei decizii, oarecum surprinzătoare, a sultanului? De ce nu s'a hotărât el pentru un atac masiv, terestru și maritim, împotriva Moldovei, pentru a răzbuna înfrângerea din ianuarie? Cauzele au fost multe și ni se par la fel de importante. Astfel, la 21 noiembrie 1474, Veneția aflată în răboi cu Poarta, a încheiat o pace cu ducele Milanului și, implicit, cu Genova, care se afla sub dominația acestuia. Acest lucru l-a putut determina pe sultan să lovească în Genova, mai precis în coloniile ei din Marea Neagră. Apoi, turcii au stabilit o alianță cu tătarii din Crimeea conduși de Eminek Mârza, ceea ce le permitea să prindă Caffa ca într'un clește, de pe mare și de pe uscat. A fost, de fapt, prima acțiune combinată turco-tătară, care se va repeta cu același succes în 1484, când Baiazid II a cucerit Chilia și Cetatea Albă. De asemenea, turcii știau că populația foarte amestecată etnic din Caffa și lipsa ei de dorință de a lupta nu le va crea probleme. O altă cauză a fost și acordul de armistițiu pe care turcii l-au încheiat cu Veneția, prin intermediul solului Gerolamo Zorzi, în aprilie sau mai 1475, pentru o perioadă de șase luni, la care s'a adăugat și îmbolnăvirea de gută a sultanului, ce l-a împiedicat să se pună în fruntea armatelor de uscat și să atace Molodva în acel an.

În aceste condiții, la 20 mai 1475 s'a pornit cea mai mare expediție navală din timpul lui Mehmed II, în frunte cu Ghedik Ahmed Pașa, flota otomană fiind formată din 120 de galere și 160 de nave de alte tipuri. În aceeași lună și simultan cu înaintarea flotei, o grupare otomană de 15-20000 de soldați a atacat Moldova, dar a fost surprinsă și înfrântă de Ștefan cel Mare, pregătit pentru orice eventualitate.

Acțiunea otomană din Crimeea a fost, cu drept cuvânt, fulgerătoare. La 31 mai Ghedik Ahmed Pașa a debarcat în peninsula, la 1 iunie a început asediul Caffei, iar la 6 iunie aceasta a capitulat. A fost o adevărată demonstrație de forță navală, dar și de exactitate în gândirea politică și militară a factorilor de decizie de la Constantinopol. Alianța cu tătarii a funcționat perfect, iar structurile de apărare ale Caffei s'au prăbușit ca un castel de nisip. Cucerirea Caffei, în 1475, a fost, indiscutabil, una din inițiativele cele mai importante și cele mai bogate în consecințe ale domniei lui Mehmed II Cuceritorul. După ce a cucerit Caffa, flota turcă a încercat să cucerească și Chilia și Cetatea Albă, dar nu a reușit și a renunțat, deoarece își îndeplinise principala misiune.

În același timp, cucerirea Caffei a avut urmări nefaste pentru toți locuitorii ei. Turcii au confiscat, numai în prima etapă după cucerire, bunuri în valoare de 250.000 de ducăți de la negustorii străini aflați în oraș, printre care se aflau și molodveni, poloni, ruși, georgieni, caucazieni, ca să nu mai vorbim de italieni. Mulți locuitori au fost vânduți ca sclavi și trimiși la Constantinopol cu corăbiile. Una din aceste corăbii, care transporta aproximativ 150 de tineri genovezi, a reușit să evadeze și să se refugieze la Chilia, în Moldova. Dar aici refugiații au fost reținuți de Ștefan cel Mare ca un gest de represalii pentru comerțul cu sclavi, printre care mulți erau moldoveni, practicat de negustorii genovezi din Caffa.

Dar căderea Caffei, la fel ca și prăbușirea întregului lanț de colonii genoveze din Marea Neagră, a avut și alte urmări deosebit de importante. Una dintre acestea a fost subordonarea hanatului Crimeii față de Poarta otomană, noul han Mengli Ghiray acceptând oficial suzeranitatea sultanului de la Constantinopol. Astfel, turcii își garantau dominația asupra coastei nordice a Mării Negre și dobândeau un prețios auxiliar militar, cavaleria tătară, care putea fi folosită împotriva oricărui inamic din zonă.

O altă consecință a fost îngreunarea extremă a situației Moldovei, stat aflat în război cu Poarta și rămas singurul posesor al unei ieșiri la Marea Neagră în afara Imperiului otoman. În aceste condiții era firesc ca Ștefan cel Mare să se aștepte la o puternică presiune din partea otomanilor care, pe lângă dorința de răzbunare a înfrângerii de la Vaslui, nu puteau lăsa un stat creștin să aibă ieșire la Marea Neagră și, în acest fel, să fie o potențială amenințare permanentă la adresa dominației lor în zonă. De altfel, unul din obiectivele principale ale politicii Porții era de a transforma Marea Neagră într'un lac interior turcesc, obiectiv care a început să se îndeplinească din 1453, odată cu căderea Constantinopolului, și se va încheia peste trei decenii, în 1484, atunci când sultanul Baiazid II va cucerii cetățile din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. Conștient de această gravă și foarte apropiată amenințare, Ștefan cel Mare a scris, la 20 iunie 1475, din Iași, lui Matia Corvin, regele Ungariei, anunțându-l despre căderea Caffei și despre un posibil iminent atac otoman împotriva Cetății Albe, cerându-i în același timp, și ajutorul. Dar atacul otoman masiv, pe mare și pe uscat, la care se aștepta domnul Moldovei, și anotimpul, puțin înaintat, l'ar fi permis, nu a avut loc în același an. Se pare că boala de gută a sultanului a fost principala piedică, deoarece Mehmed II dorea, cu orice preț, să se afle în fruntea armatelor sale care

vor lua cu asalt Moldova. Oricum, se pare că scrisoarea lui Ștefan cel Mare a avut un ecou în Apus, deoarece la 30 iunie 1475, ambasadorul Veneției de la Buda, Sebastiano Badoer, scria dogelui despre căderea Caffei, despre temerile domnului moldovean, precum și despre îndreptățitele sale cereri de ajutor.

În Apus, căderea Caffei, una din pozițiile cele mai orientale ale occidentalilor, a provocat, este drept, alarmă și preocupare, dar numai la nivelul ideilor și teoriei. Eforturile Papei Sixt IV (1471-1484), care a avertizat imediat creștinătatea și a încercat să reconstituie un front antiotoman, au rămas fără rezultat. Singura care continua să lupte cu turcii era Veneția, dar nu pentru că ar fi dorit-o, ci pentru că era obligată să o facă. Era însă o luptă mai mult în căutarea unei păci onorabile decât a unei victorii, pace care stătea la bunul plac al sultanului, iar venețienii știau acest lucru, după cum știau la fel de bine că armistițiul de șase luni pe care îl acordase Poarta în 1475 a avut ca scop tocmai cucerirea Caffei.

Aici trebuie spus însă că transformarea Mării Negre într'un lac interior turcesc între 1453 și 1484 a avut obiective politice și comercial-economice foarte precise. Turcii vizau un control politic și militar asupra întregului bazin al Mării Negre, un control care trebuia să fie absolut. De asemenea, ei urmăreau să fie principalii beneficiari al potențialului economic al regiunii și al intensului comerț practicat aici, statul otoman, spre deosebire de statele occidentale ale vremii, aplicând o politică intervenționistă în domeniul economic. Dar pentru a atinge aceste obiective economice, Imperiul otoman avea nevoie de o pătură socială specială, aceea a negustorilor, pe care, din păcate pentru el, nu putea să o găsească în rândul turcilor. Negustorii turci erau puțini și cu o slabă experiență a afacerilor. Din această cauză statul

otoman a fost obligat să facă apel la negustorii tradiționali ai Orientului: grecii, armenii și evreii, dar și la italieni, la genovezi și venețieni, care constituiau cea mai bună punte comercială între Imperiul otoman și Europa Centrală și Occidentală. Acest lucru explică prezența, pentru încă două secole și mai bine, a venețienilor în Mediterana Orientală, a genovezilor în insula Chios până în 1566, dar și prezența lor în Marea Neagră. Trucii, conștienți de avantajele comerțului practicat de italieni, nu le-au închis accesul în Marea Neagră, dar i-au obligat să facă comerț în condițiile impuse de ei, astfel încât Constantinopolul să fie principalul beneficiar. Bineînțeles că în această situație negustorii italieni nu s'au înghesuit să facă comerț în Marea Neagră, dar, din când în când, ei mai pot fi întâlniți aici, ceea ce dovedește că turcii nu le-au închis complet accesul.

Astfel, în 1500, la 8 și 9 august, întâlnim negustori genovezi din Chios la Chilia, iar un act din 9 mai 1502 vorbește despre o afacere încheiată la Genova în legătură cu o cantitate de ceară de Zagora, deci în Marea Neagră, ceea ce constituie o dovadă evidentă a continuării, chiar și sporadice, a relațiilor economice cu litoralul pontic. În același timp, prezența venețiană în Marea Neagră este atestată documentar de-a lungul întregului secol al XVI-lea, când se creează o adevărată interdependență Veneția-Imperiul otoman, determinată de comerțul cu cereale. Ea nu încetează odată cu sfârșitul acestui secol, ci continuă și în cel următor, un document din 1640 amintind de venețieni la Chilia. Dar este așa cum am mai spus, o prezență sporadică, întâmplătoare, legată de afaceri de scurtă durată și de mică amploare. Prezența italiană a fost frânată odată pentru totdeauna și singurii care au avut de pierdut au fost autohtonii, inclusiv Imperiul otoman. Dacă italienii și-au continuat activitatea comercială cu mult succes, venețienii în Mediterana

Orientală, iar genovezii în Mediterana Occidentală și în cadrul Imperiului spaniol, în schimb turcii, prin dominația lor, vor scoate Marea Neagră definitiv din cadrul marilor circuite comerciale internaționale, ea păstrându-și o importantă funcție economică locală, de satisfacere a nevoilor curente ale Constantinopolului. După 1484, Marea Neagră a încetat de a mai fi cea placă trunantă a comerțului internațional de la sfârșitul evului mediu.

Deci, în 1475, odată cu ocuparea Caffei și a celorlalte colonii genoveze din Marea Neagră de către turci, legăturile lui Ștefan cel Mare cu acestea încetează definitiv. Totuși o ultimă încercare de colaborare între Moldova și Genova a avut loc în 1481, cu ocazia pregătirilor legate de cruciada de la Otranto.

Planul debarcării otomane de la Otranto a fost conceput de Ghedik Ahmed Pașa, cuceritorul Caffei, și a fost făcut cunoscut la 29 august 1479. Baza de operațiuni era stabilită la Valona (Avlona, Vlorë), pe litoralul albanez al Mării Adriatice. La 28 iulie 1480, turcii debarcă în Apulia și, după lupte crâncene, cuceresc Otranto, la 11 august, după care atacă, dar fără același succes, Lecce, Brindisi și Tarento.

Este posibil ca la această debarcare a turcilor un anumit rol să fi revenit și Veneției, care ar fi cerut chiar acest lucru prin intermediul senatorului Sebastiano Gritti. Sigur este că republica s'a opus încercărilor papei Sixt IV de a pune pe picioare o ligă antiotomană, dar se pare că ea a făcut acest lucru nu datorită unei alianțe cu Poarta, ci pentru că dorea să opună Imperiul otoman, regatul napolitan, ambele puteri amenințându-i interesele. Oricum, în aceste momente rolul Veneției rămâne destul de nebulos, dar nu este de mirare, deoarece ea abia încheiase pace cu sultanul (1479), după un lung război în timpul căruia puterile italiene, ca și alte puteri

din Apus, nu se grăbiseră s'o ajute, și nu putea să riște un nou război care i-ar fi adus alte pierderi.

În acest context politic și militar deosebit de amenințător pentru statele italiene, dar și pentru alte puteri creștine mediteraneene, când turcii reușiseră, prin cucerirea orașului Otranto să-și creeze un important cap de pod în regatul napolitan și amenințau să cucerească și insula Rodos, o poziție creștină cheie în Mediterana Orientală, s'au remarcat inițiativele Genovei, Spaniei și Moldovei, care nu au fost rezultatul unor concidențe, ci au făcut parte dintr'un proiect comun patronat de papa Sixt IV.

De fapt, încă de la sfârșitul lui 1479 sau începutul lui 1480, cunoscând planul turcilor, Martin Segono, episcop de Dulcigno (Ulcinj, Ulcun), a propus, probail lui Sixt IV însuși, un plan de măsuri printre care se număra și o intervenție la Dunăre a armatei țărilor sud-estului Europei, sub conducerea lui Matia Corvin. Era o încercare de reluare a unor planuri mai vechi, de a ataca simultan pe mai multe fronturi Imperiul otoman, unul dintre aceste fronturi fiind cel de la Dunărea de Jos. Nu știm în ce măsură papa a acordat atenție acestor informații și propuneri dar, imediat după ce turcii au cucerit Otranto, a intrat în panică și a ordonat să se facă pregătiri pentru o eventuală retragere la Avignon. Odată depășită prima impresie, Sixt IV a trecut la acțiuni concrete de respingere a turcilor de pe pământul italian.

Astfel, a trimis bani regelui napolitan Ferrante I, a autorizat ridicarea decimei asupra întregului cler din regat, a promis iertarea tuturor păcatelor acelor creștini care vor merge să lupte contra turcilor și a făcut apel la toate statele italiene. La 18 august 1480, cardinalul Gabriele Rangoni este numit legat apostolic la Neapole. Apoi papa încheie un tratat cu Florența prin care aceasta se obligă să armeze 15 galere.

La 4 decembrie, cardinalul Savelli este trimis la Genova cu dubla misiune de a pacifica orașul dezbinat de luptele dintre facțiunile aristocratice și să supravegheze armarea flotei cruciate pontificale care se desfășura în acest oraș. Sixt IV plănuia construirea unei flote de 25 de galere la Genova și la Ancona.

În aceste condiții, la sfârșitul anului 1480, congresul statelor italiene, reunit la Roma, a adoptat mai multe hotărâri, papa urmând să contribuie la cruciadă cu 150.000 de ducăți, dintre care 100.000 erau destinați flotei, iar 50.000 trebuiau să fie trimiși regelui Ungariei. Se obliga, de asemenea, să trimită, pe cheltuiala lui, 3000 de soldați regelui napolitan. Flota trebuia să fie formată din 100 de galere și s'a hotărât, de asemenea, ca anual să fie trimiși regelui Ungariei, Matia Corvin, 100.000 de ducăți. Se observă deci că papa, deși cunoștea marile merite ale lui Ștefan cel Mare în lupta antiotomană, nici nu pomenea de Moldova, toată atenția fiind îndreptată asupra Ungariei și a lui Matia Corvin, dispus să primească sume de bani oricât de mari, dar să nu întreprindă aproape nimic împotriva turcilor. Pentru papă, Matia Corvin era regele catolic al unei țări catolice, pe când Ștefan cel Mare nu era decât un principe ortodox care putea să participe la cruciadă, dar în nici un caz nu putea să o conducă. Victoriile sale împotriva turcilor, oricât de mari ar fi fost ele, nu-l puteau transforma, în concepția papei și a celorlalte puteri apusene catolice, în conducător de cruciadă. Un astfel de conducător trebuia să fie neapărat de religie catolică, Matia Corvin fiind persoana cea mai indicată, în ciuda pasivității sale, datorită vecinătății dintre regatul ungar și Imperiul otoman. La aceasta se mai adăuga și faptul că Matia Corvin era căsătorit cu Beatrice de Aragon, înrudindu-se prin urmare cu regele napolitan. Aceasta a fost tragedia tuturor marilor voievozi și domnitori români din evul mediu, care, în ciuda

marilor victorii repurtate pentru creștinătate, niciodată nu au fost recunoscuți ca posibili conducători de cruciadă și ajutați în consecință. Puterile catolice nu-i puteau accepta decât ca simpli participanți la cruciadă, religia fiind una din piedicile principale în calea trimeriei unor ajutoare substanțiale. Se adăugau, bineînțeles, multe alte cauze asupra cărora nu vom insista.

Încurajat și de o solie a regelui Franței, Ludovic XI, din martie 1481, care venise cu alte propuneri concrete de cruciadă, Sixt IV a făcut publică, la 8 aprilie, o enciclică prin care chema pe toți principii Europei la război împotriva turcilor. Singura putere italiană importantă care nu participase la discuțiile și tratativele pentru cruciadă a fost Veneția, care abia încheiase pacea cu turcii (1479), dar până la urmă diferența dintre ea și celelalte state a constat numai în vorbă și promisiunii, pentru că nimeni în Italia nu se gândea să înceapă un adevărat război cu turcii, deși aceștia ajunseseră pe pământ italian.

Cu toate acestea, cele trei state de care am amintit mai sus, Genova, Spania și Moldova, profitând de hotărîrea papei, au încercat fiecare să facă câte ceva, atât cât le-a stat în putere. Ele nu au reușit să acționeze unitar și după un plan bine stabilit împotriva turcilor, dar toate au întreprins acțiuni concrete și, dacă nu ar fi intervenit moartea lui Mehmed II (3 mai 1481), care a dus la retragerea turcilor atât din Otranto, cât și din insula Rodos, este posibil să se fi realizat o coaliție antitotomană sub patronajul papei, care astfel a rămas doar în faza de proiect, în stadiul unor acțiuni incipiente.

Dar să vedem ce s'a făcut concret. Genova a contribuit activ la armarea flotei pontificale, punându-și mari speranțe în aplicarea proiectului de cruciadă conceput de Sixt IV, crezând că pe această cale va putea recupera coloniile pierdute din

Marea Neagră. Tot cu acest scop ea a trimis o ambasadă, condusă de Bartolomeo di Campofregoso și Lodisio di Fieschi, în Polonia și la Mengli Ghiray, care era nemulțumit de suzeranitatea otomană. Dar rivalitatea care se profila tot mai clar între marele cneaz al Moscovei, Ivan III (1462-1505) și regele Poloniei, Cazimir IV (1447-1492), mai ales după cucerirea Novgorodului de către primul, în 1487, precum și politica de menajare a Porții, au făcut ca Polonia să refuze hotărât participarea la o coaliție antiotomană, ceea ce a dus la prăbușirea planurilor orientale genoveze. Aceasta nu micșorează cu nimic interesul față de raportul celor doi ambasadori genovezi, din 30 septembrie 1481, în care se arăta că Ștefan cel Mare face intense pregătiri militare și că primește chiar ajutoare din Polonia, probabil, bănuim noi, în mod neoficial de la nobilii din sudul regatului, pregătiri care, se speră, vor da rezultate bune. Se pare, de asemenea, că Genova, în ciuda opoziției venețienilor, încheiase și un acord cu papa pentru recuperarea coloniilor pierdute, dar în cele din urmă acțiunea ei s'a limitat doar la apărarea Italiei, prin cele 20 de galere pe care le-a pus la dispoziția lui Sixt IV. O ultimă încercare mai serioasă a genovezilor de a reveni în Marea Neagră au fost tratativele purtate, în 1484, cu tătarii și polonii pentru realizarea unei coaliții anitotomane, dar și aceasta s'a încheiat cu un eșec.

În ceea ce privește Spania Regilor Catolici, aceasta devenise una din principalele puteri mediteraneene și nu putea privi pasivă la acțiunile agresive ale otomanilor care-i afectau grav interesele, mai ales în regatul napolitan, unde se afla pe tron o ramură bastradă a dinastiei aragoneze. Astfel, la 1 august 1480, Ferdinand Catolicul a declarat ordinul cavalerilor ioaniți din Rodos sub protecția sa și a hotărât trimiterea de ajutoare, care vor ajunge aici în 1481 sub comanda lui Ramón Ciscar, Jaime Despuig și Hugo de

Pachas. În privința regatului napolitan, după o tentativă eșuată de a încheia o alinață cu Veneția, același Ferdinand a pus la dispoziția regelui Ferrante flota spaniolă din Sicilia și Sardinia, condusă de Bernardo de Vilamari, întărită cu câteva galere comandate de Carlos de Torrelas, iar la 22 iunie 1481 a trimis o altă flotă, direct din Spania, formată din 30 de vase, condusă de Francisco Enriquez, care a ajuns la Neapole la 2 octombrie, după ce în prealabil trupele napolitane reușiseră să recucerească Otranto, la 10 septembrie. Această adevărată efervescență antiotomană a lui Ferdinand Catolicul credem că se explică și prin faptul că, în 1481, întreaga Spania se pregătea de războiul cu regatul maur al Granadei, ultima rămășiță a dominației musulmane pe pământul iberic. În acest sens atitudinea antiotomană avea un dublu obiectiv: să consolideze moral forțele spaniole care se pregăteau de luptă și să împiedice cucerirea întregului regat napolitan de către turci, de unde aceștia puteau amenința direct Spania și puteau sprijini pe coreligionarii lor din Granada.

Ce a făcut, la rândul său, Ștefan cel Mare în acești ani de cumpănă și nesiguranță? În 1480, deci în plină epocă de ofensivă otomană, el nu a ezitat ca, în iunie, să atace pe Țepeluș (1477-1481; 1481-1482), domnul Țării Românești, care, deși ocupase tronul cu ajutorul său, a trecut foarte repede de partea turcilor. La această expediție a participat și un corp de oaste transilvănean, dar Țepeluș nu a putut fi scos din domnie. În replică, acesta, ajutat de o oaste otomană, a atacat Moldova, dar vestea morții lui Mehmed II a provocat o retragere precipitată și un contratac viguros al lui Ștefan cel Mare, care înfrânge pe munteni și turci la Râmnic (8 iulie 1481) și se pare că a ocupat și pozițiile fortificate ale turcilor de pe malul Dunării, după ce în prealabil îl înlocuise pe Țepeluș cu Vlad Călugărul în scaunul domnesc al Țării Românești. Este posibil totuși ca această intervenție a lui

Ștefan cel Mare în Țara Românească din 1481 să se fi produs și care urmare a unei cereri a regelui Ungariei, Matia Corvin, cerere bazată pe tratatul de alianță antiotomană încheiat între Moldova și Ungaria în 1475, precum și la insistențele papei Sixt IV.

Oricum, campania lui Ștefan cel Mare în Țara Românească din 1481 a coincis cu începutul, la 4 iulie 1481, al operațiunilor navale împotriva turcilor de la Otranto și a fost singura acțiune militară declanșată în întreaga Europă Orientală în strânsă corelație cu “cruciada de la Otranto”. Din păcate, această cruciadă a fost doar un început de cruciadă, fără coerența necesară și fără continuitate, dar a creat, pentru un moment, speranțe legate de o eventuală nouă coaliție antiotomană, speranțe pe care Ștefan a încercat să le pună în practică, Tot ceea ce a urmat depășește limitele subiectului abordat de noi.

Ca o scurtă concluzie la cele spuse în acest studiu trebuie să arătăm că relațiile lui Ștefan cel Mare cu genovezii din Marea Neagră au avut un profund caracter contradictoriu. În cea mai mare parte a timpului, ele au fost dominate de rivalitate și confruntare, datorită intereselor comerciale divergente, fiecare parte căutând să tragă cât mai mult profit din comerțul practicat în zona Mării Negre. Dar, aceleași interese comerciale, divergente în esența lor, au impus și găsirea unor soluții de compromis și uneori, este drept, foarte rar, și de colaborare. În acest sens demnă de luat în seamă este poziția Băncii San Giorgio, care în instrucțiunile trimise cu diverse ocazii municipalității din Caffa, a recomandat prudență și menținerea unor bune relații cu vecinii, printre care se număra și Moldova. Din acest punct de vedere viziunea politică a protectorilor Băcii San Giorgio a fost mereu mai realistă decât cea a autorităților din Caffa, înclinate să răspundă foarte rapid, la orice acțiune considerată

că prejudiciază interesele locuitorilor orașului, prin represalii nemiloase. Evident că această stare de încordare dintre Caffa și vecinii ei, tătarii, Mangopul, Moldova etc., nu a făcut decât să faciliteze atingerea obiectivelor politice, militare și comerciale ale Imperiului otoman, principalul obiectiv din zonă fiind transformarea Mării Negre în lac turcesc. Atunci când era deja prea târziu, în 1474, și Caffa și Moldova au încercat o apropiere, dar genovezii, nici în acest moment de mare cumpănă, nu au dat dovada voinței politice necesare pentru ajungerea la o înțelegere și la o colaborare antiotomană a celor două părți. Caffa a preferat să adopte o atitudine de neutralitate și chiar de bunăvoință față de Poartă, crezând că aceasta era calea cea mai bună pentru a scăpa de cucerire. Dar a fost un calcul greșit, pentru că turcii, între două atacuri masive împotriva Moldovei, au hotărât să lichideze definitiv prezența genoveză în Marea Neagră, ceea ce s'a și întâmplat în 1475. În ceea ce privește tentativele Genovei de a reveni în Marea Neagră, mai ales cea din 1481, legată direct de "cruciada de la Otranto", tentative care au făcut să funcționeze și o colaborare indirectă moldo-genoveză, ele au fost simple focuri de paie, fără nici un fel de urmări demne de luat în considerație. Aceasta pentru că istoria nu poate fi întoarsă din drumul ei și pentru că ea nu se repetă niciodată la fel.

Oricum, relațiile lui Ștefan cel Mare cu genovezii, atâtea câte și cum au fost, demonstrează încă o dată rolul și locul deosebit de important pe care Moldova l-a ocupat în cadrul relațiilor internaționale ale vremii, faptul că toate proiectele de luptă otomană trebuiau să țină cont de potențialul ei militar, economic și uman.

MOLDOVA ÎN POLITICA INTERNAȚIONALĂ (1489-1504)

– I –

De la început trebuie să spunem că ultima fază a politicii externe a lui Ștefan cel Mare, aceea care ne interesează în studiul de față, a fost, după opinia noastră, și cea mai complexă, cea în care personalitatea politică și militară a marelui voievod, ajunsă la deplină maturitate, la apogeu, a strălucit cel mai mult. Această ultimă fază, caracterizată de cea mai mare parte a istoriografiei noastre ca fiind aceea a confuntării cu Polonia, credem că este mult mai complexă și determinată și de alți factori la fel de importanți, care, în esență, izvorau din obiectivul principal al întregii politici externe a lui Ștefan, acela al luptei antiotomane.

Ștefan cel Mare, în lunga sa domnie, a trebuit să facă față pe plan extern unei situații deosebit de complicate și periculoase generate de vecinătatea cu trei mari puteri ale vremii, Imperiul otoman, Polonia și Ungaria, toate urmărind să-și extindă influența și chiar dominația asupra Moldovei. Dintre acestea, cea care amenința în cel mai înalt grad neatârnarea și ființa statală a țării era Imperiul otoman, lucru de care domnul Moldovei a fost tot timpul conștient. Poarta, în timpul domniilor sultanilor Mehmed II și Baiazid II, a reușit să transforme Marea Neagră într'un adevărat lac închis

turcesc, și-a impus controlul asupra Dunării de Jos, ca prelungire economică, politică și militară a Mării Negre, a încercat în mai multe rânduri să pătrundă spre Europa Centrală, a întreprins două expediții sultanale de mare anvergură împotriva Țării Românești (1462) și Moldovei (1476). Într'un cuvânt, se afla într'o perioadă de viguroasă expansiune militară, ceea ce nu era cazul celorlalte puteri cu care se învecina Moldova.

În privința Poloniei, începând de pe la mijlocul secolului XV, se constată că ea își deplasează centrul de greutate al politicii sale externe din zona Mării Negre în cea a Mării Baltice, este confruntată de conflictele cu ordinul teuton și, ceva mai târziu, de acelea cu marele cnezat al Moscovei, preferând de aceea să mențină o atitudine de neutralitate și bunăvoință față de Imperiul otoman.

În același timp, Ungaria, amenințată mult mai direct de către turci, și-a îndreptat în principal atenția, în timpul domniei lui Matia Corvin, către problemele Europei Centrale, dar mai târziu, slăbirea puterii centrale și anarhia feudală tot mai pronunțată au făcut-o să fie incapabilă de a mai trece la acțiuni ofensive de amploare, limitându-se numai la apărarea propriului teritoriu. În final însă acest lucru a devenit imposibil de realizat, statul feudal maghiar prăbușindu-se definitiv odată cu dezastrul de la Mohács (29 august 1526).

Astfel, din momentul declanșării pe față a luptei antiotomane, raporturile Moldovei cu Ungaria și Polonia au evoluat și s'au modificat în funcție de atitudinea pe care aceste două puteri au adoptat-o, într'un moment sau altul, față de Poartă, precum și în funcție de rivalitatea dintre ele în privința pretențiilor de suzeranitate asupra țării românești de la răsărit de Carpați.

Schimbarea politicii externe a Moldovei după 1470 a provocat o îndepărtare progresivă de Polonia și a creat chiar o

tensiune gravă între cele două țări. În același timp are loc o apropiere între Moldova și Ungaria, consfințită de tratatul din 1475, adevărată alianță antiotomană, încheiată, practic, în condiții de egalitate a celor două părți. Dar alianța cu Ungaria s'a dovedit ineficace, mai ales în 1484, când Moldova a fost atacată de turci prin surprindere și a pierdut cele mai importante cetăți din sud, Chilia și Cetatea Albă. Pacea dintre Ungaria și Imperiul otoman, încheiată la scurt timp după pierderea celor două cetăți, pe care o și consfințea, a obligat pe Ștefan să caute din nou sprijin la regele polon Cazimir IV și, călcându-și pe mândrie, să accepte chiar depunerea personală a jurământului de vasalitate, la Colomea, la 15 septembrie 1485.

Din păcate însă nici Polonia nu putea și nici nu dorea să ofere în împrejurările de atunci un ajutor eficace pentru recuperarea celor două cetăți. Pacea din 1489 dintre poloni și turci l-a obligat iarăși pe Ștefan cel Mare să se apropie de Ungaria, interesată, totuși, în mod real de lupta antiotomană. În ciuda potențialului ei militar tot mai redus. Dar apropierea Moldovei de Ungaria însemna, la fel ca și în 1475, o distanțare de axa Polonia-Imperiul otoman, putea duce la o ciocnire cu Polonia datorită anulării închinării vasalice de la Colomea și prelungea starea conflictuală cu Poarta, în cînd tratatului încheiat de Ștefan cu aceasta în 1486.

Constatăm deci că, în ultima instanță, problema pericolului otoman și cea a recuperării celor două cetăți, care aveau o pondere foarte importantă tocmai în relațiile cu Poarta, au constituit factorul hotărîtor care a determinat politica externă și alianțele lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei sale. Încheierea tratatului de pace cu Imperiul otoman și apropierea de Ungaria au fost evenimente care s'au desfășurat, practic, în același timp și dacă primul dintre ele îi era impus lui Ștefan de situația politică generală a

momentului, cel de-al doilea îi deschidea perspectiva unei eventuale contestări a stării de fapt create ca urmare a primului.

Dar să vedem care au fost acțiunile lui Ștefan pe linia continuării unei politici mai mult sau mai puțin ostile față de Poartă, în condițiile în care el plătea, totuși, tributul anual și în condițiile în care cronologia faptelor ca atare poate fi repusă oricând în discuție pe baza unor eventuale noi descoperiri documentare.

Încă din 1488 sunt semne clare că Ștefan se apropia de Ungaria lui Matia Corvin, apropiere care se intensifică în anul următor, anul păcii polon-otomane, când între cele două țări este reluată o strânsă colaborare. Această apropiere convenea intereselor ambelor țări, punând Moldova la adăpost de eventualele atacuri din partea Imperiului otoman și a Poloniei și oferind Ungariei importantul sprijin militar pe care-l constituia Moldova. Trebuie remarcat și faptul că relațiile dintre cele două țări erau reluate, practic, în condiții de deplină egalitate, pretențiile de suzeranitate ale coroanei maghiare rămânând doar la un nivel pur teoretic, regele de la Buda dându-și seama că era imposibilă o subordonare strictă a Moldovei, ci doar o colaborare care sa fie în interesul ambelor părți.

Ștefan cel Mare a știut să profite de noua încordare din relațiile ungaro-polone cauzată de pretențiile Jagellone la coroana Sfântului Ștefan, pentru a încheia, în 1489, alianța feudo-vasală cu Matia Corvin. Noul act anula pe cel de la Colomea și aducea Moldovei, ca feudă, Ciceul și Cetatea de Baltă, care vor constitui pentru Ștefan și urmașii săi principalul punct de sprijin pentru exercitarea influenței în Transilvania. Totodată, noua orientare a politicii lui Ștefan cel Mare a integrat Moldova într'un sistem de alianțe menit să

îngrădească tendințele hegemonice ale Poloniei și să bareze expansiunea otomană în Europa.

Noua orientare a politicii externe a Moldovei a fost pusă la încercare chiar de la început, dar a reușit să reziste presiunilor venite atât dinspre Polonia, cât și dinspre Imperiul otoman. Moartea neprevăzută a lui Matia Corvin, în prima parte a anului 1490, a deschis problema succesiunii la tronul maghiar, problemă de rezolvarea căreia depindea, în mare măsură, și situația politică internațională a Moldovei. Din cei trei candidați care aveau șanse să ocupe tronul, Miaximilian de Habsburg, Vladislav Jagello, regele Boemiei, și fratele său Ioan Albert, moștenitorul tronului polon, preferabil pentru Ștefan era primul, care putea împiedica o uniune dinastică între Ungaria și Polonia, și domnul Moldovei nu a ezitat să intre în legătură cu acesta și să-i ofere sprijinul său. Observând însă că șansele lui Maximilian sunt compromise, Ștefan și-a oferit sprijinul lui Vladislav, care beneficia și de acordul nobilimii și a reușit finalmente să devină rege al Ungariei, în 1490, fără a provoca o uniune dinastică cu Polonia.

Situația tulbure din Ungaria, generată de criza dinastică a fost favorabilă pentru inițierea unor intervenții din afară, polone și otomane. În aceste împrejurări s'a putut verifica cu toată claritatea atitudinea lui Ștefan cel Mare îndreptată împotriva axei de interese polono-otomane. După ce a respins, în primăvara și vara lui 1490, cererile de ajutor venite din partea lui Ioan Albert, Ștefan a întreprins, în același an, o campanie militară în sudul Poloniei, în Pocuția, contribuind astfel la eșecul încercării lui Ioan Albert de a dobândi, cu forța armelor, coroana Ungariei.

Acțiunea militară a lui Ștefan cel Mare era destinată să prevină uniunea personală între cele două regate vecine,

uniune care ar fi oferit Poloniei mijlocul cel mai sigur pentru rezolvarea, în sensul veleităților ei tradiționale, a raporturilor cu Moldova. Încercarea de a preveni această primejdie este sensul principal al campaniei întreprinse de Ștefan în Pocuția. În același timp, domnul Moldovei a încercat să limiteze pericolul polon înjghebând o coalțiție cu marele cneaz al Moscovei, Ivan III, și cu hanul tătarilor din Crimeea. Războiul dintre marele cneaz al Moscovei și Lituania (1492-1494) și permanentele incursiuni ale tătarilor crâmleni pe teritoriul polono-lituanian au fost conjugate cu acțiunile militare ale Moldovei. Soliile repetate schimbate între cele trei state erau menite să le coordoneze efortul militar.

Dar simultan cu amenințarea Poloniei la adresa Ungariei și Moldovei s'a făcut simțită și o amenințare dinspre sud mult mai primejdioasă, venită din partea Imperiului otoman. Turcii au căutat să profite de frământările din Ungaria pentru a-și extinde stăpânirile în dauna acestei țări. Astfel, în septembrie 1490, trupe otomane atacă în sudul Ungariei, în zona Srem, în octombrie este atacată Bosnia, în februarie 1491 au loc noi atacuri otomane în părțile Mačvei și Belgradului, în toamnă turcii atacă în Banat și ajung până în apropiere de Oradea, iar în decembrie 1491 și ianuarie 1492 au loc puternice lupte în Bosnia și în jurul Belgradului, Pavel Chinezul reușind, cu mari eforturi, să-i respingă pe atacatori.

Care erau în această situație relațiile dintre Moldova și Poartă, prima fiind aliata Ungariei pe care turcii o atacau cu înverșunare? Bineînțeles că ele nu puteau fi decât de neîncredere și încordare și, în ciuda existenței unui tratat de pace, puteau degenera ușor în ciocniri armate, de amploare mai mică sau mai mare, așa cum s'a și întâmplat de altfel. Astfel, dintr'o scrisoare trimisă de hanul Crimeii, Mengli Ghiray, lui Ivan III, în mai 1491, aflăm că sultanul deplasase în zona Cetății Albe, deci în sudul Moldovei, trupe însumând

între 40 000 și 70 000 de soldați, și chiar dacă aceste cifre ni se par destul de exagerate, totuși ele dovedesc importanța strategică a Moldovei în raporturile de putere din sud-estul Europei și atenția pe care Imperiul otoman o acorda țării românești de la răsărit de Carpați.

În vara lui 1492, sultanul Baiazid II a adunat o mare armată pe care a concentrat-o la Sofia cu gândul de a cuceri Belgradul și a da, astfel, o puternică lovitură Ungariei. În fața acestei situații deosebit de periculoase, care le putea amenința direct, țările române nu au ezitat să acționeze în comun, Ștefan cel Mare, Vlad Călugărul și Ștefan Báthori, voievodul Transilvaniei, promițând lui Vladislav II al Ungariei un ajutor de 20 000 de oameni. Mai mult decât atât, așa cum reiese dintr'un raport al bailului venețian de la Constantinopol, Geronimo Marcello, din 15 iunie 1492, Ștefan a refuzat să acorde liberă trecere prin Moldova hoardelor tătare pe care sultanul dorea să le arunce asupra Transilvaniei și Ungariei. Poate tocmai din această cauză Baiazid II, după ce a renunțat la intenția de a ataca Ungaria și și-a licențiat armata, a trimis trei grupuri armate să atace Moldova, Albania și cetatea Severinului, expediția din Moldova terminându-se cu un dezastru.

De fapt, această atitudine antiotomană a lui Ștefan, într'un moment în care Ungaria se afla în mare pericol, explică și împrejurarea că Vladislav II a reconfirmat domnului Moldovei, la 15 aprilie 1492, stăpânirea asupra cetăților Ciceul și Cetatea de Baltă.

În 1493, luptele dintre turci și unguri continuă și apar chiar știri despre o posibilă nouă năvală otomană în Moldova. În aceste condiții, Ștefan, ca și Vlad Călugărul, continuă să acorde ajutor lui Vladislav II, mai ales în luptele din jurul Belgradului, desfășurate în decembrie 1493 și ianuarie 1494,

dar începe și o importantă ofensivă diplomatică pentru a atrage Lituania marelui cneaz Alexandru la lupta antiotomană. Ștefan considera că despărțirea Lituaniei de Polonia, în 1492, în ciuda faptului că ambele continuau să fie conduse de reprezentanți ai dinastiei Jagellone, constituie o premiză favorabilă și pentru o eventuală colaborare moldo-lituană. Aceasta explică numeroasele solii schimbate între Ștefan și Alexandru, între anii 1493 și 1496, cu scopul de a încheia o alianță antiotomană, dar rezultatul nu a fost cel așteptat, deoarece marele cneaz nu dorea să ducă o politică diferită de cea a fratelui său Ioan Albert, regele Poloniei, în situația în care se afla într-o stare de permanent conflict cu Ivan III al Moscovei și cu tătarii din Crimeea.

În anii următori, în 1494 și 1495, Ștefan continuă politica de alianță cu Vladislav II, aflat încă în război cu turcii, fapt ce explică și sumele de bani pe care visteria ungară le plătea acum domnului Moldovei. În același timp, Ștefan cel Mare, deși se afla în raporturi destul de bune cu tătarii din Crimeea, nu înțelegea să le permită acestora, care la rândul lor erau vasalii Porții otomane, să lovească prea tare în puterile creștine, mai ales în Lituania, care, potențial puteau deveni aliați prețioși în lupta antiotomană. Astfel, se pare că în 1495 trupele sale au apărut de un atac tătar orașul Braclaw (Breslavl), așa cum rezultă din spusele unui sol al lui Ivan III la curtea marelui cneaz Alexandru.

Dar, tot în acești ani, în jurul Moldovei încep să se adune tot mai mulți nori amenințători ca urmare a complicațiilor politice internaționale și a ciocnirilor de interese din această zonă. Dacă Imperiul otoman era oarecum inhibat în încercarea de a întreprinde o mare campanie la nord de Dunăre, deoarece se temea de o posibilă expediție a regelui Franței, Carol VIII (1483-1498), însoțit de Djem sultan, fratele lui Baiazid II, împotriva sa, în schimb aspirațiile

politice ale fraților Jagelloni se profilau contradictorii și destul de periculoase la adresa Moldovei.

Acest lucru a ieșit în evidență cu ocazia congresului de la Lewocza, din aprilie 1494, la care au participat principalii exponenți ai dinastiei Jagellone: Vladislav II, regele Boemiei și Ungariei, Ioan Albert, regele Poloniei, Alexandru, marele cneaz al Lituaniei, cardinalul Frederic și Sigismund, singurul dintre cei cinci frați care nu avea nici o posesiune în acel moment. Două probleme majore au fost discutate aici, și anume: organizarea unei campanii antiotomane, mai ales că era posibilă și o colaborare cu regele Franței, Carol VIII, care preconiza, după cucerirea regatului napolitan, o debarcare în Peninsula Balcanică, obiectiv cu care toată lumea a fost de acord, și dorința lui Ioan Albert de a readuce Moldova într-o situație de strictă vasalitate față de coroana polonă, prin înscăunarea aici, în locul lui Ștefan cel Mare a fratelui său Sigismund, rămas, cum am mai arătat, fără nici o coroană. Acest al doilea obiectiv venea în contradicție flagrantă cu primul, lupta antiotomană fiind imposibilă, în circumstanțele date, fără concursul Moldovei lui Ștefan și, în același timp, a resuscitat vechea rivalitate polono-ungară în legătură cu Moldova, Vladislav II opunându-se categoric la veleitățile fratelui său.

Această intenție a regelui polon, de a-l înscăuna pe Sigismund în Moldova, constituia, în concepția sa, primul pas în direcția declanșării unei vaste campanii antiotomane, dar era total lipsită de realitate și putea duce la o catastrofă, care să anuleze din nou și pentru multă vreme, revenirea Poloniei la direcția pontică a politicii sale externe. Aceasta din două motive, și anume: pe de o parte pentru că Ștefan cel Mare, ajuns la apogeul capacității sale de comandant de oști, de om politic și de diplomat, nu ar fi fost ușor de alungat, ci dimpotrivă, ar fi reacționat cu toată energia pentru apărarea

libertății țări și a propriei domnii, îngropând înainte de a se naște expediția antiotomană a lui Ioan Albert, iar pe de altă parte pentru că Vladislav II, ca exponent, în principal, al intereselor Ungariei și nu al celor ale dinastiei Jagellone, nu ar fi acceptat ca Moldova să fie dependentă în mod strict de Polonia. De fapt, tocmai datorită acestor intenții nerealiste, vechea rivalitate polono-ungară în legătură cu Moldova a reapărut la Lewocza și se va manifesta cu toată puterea în momentul campaniei din 1497, iar dorința de luptă anti-otomană nu se va putea realiza decât ceva mai târziu, dar fără participarea Poloniei și a Lituaniei. În fine, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că Imperiul otoman nu ar fi acceptat niciodată ca Moldova să intre într-o vasalitate strictă față de Polonia, lucru care ar fi însemnat o alterare a raporturilor de forțe din această zonă în detrimentul său.

Deocamdată însă, atât Polonia, cât și Ungaria nu erau deloc hotărâte să se lupte cu turcii, ci dimpotrivă, căutau să ajungă la o pace cu ei, ceea ce prima va și realiza în 1494, iar cea de-a doua în 1495.

Dar liniștea care se stabilise pe această cale la Dunărea de Jos era doar aparentă, era o liniște încărcată de amenințări și zvonuri, o liniște care anunța dezlănțuirea furtunii. Astfel, în 1496, otomanii atacă părțile ungurești din Bosnia, dar în același an pierd 3 000 de oameni într-o ciocnire de graniță cu ungurii. Tot acum ei opresc exportul de cereale spre Veneția, își intensifică înarmările navale și pirateria și reușesc să ocupe Muntenegru, mărindest astfel pericolul pentru posesiunile venețiene din Albania și Dalmația.

În această situație, din ce în ce mai presantă pentru Veneția, apar aici tot felul de zvonuri, care nu sunt altceva decât un amestec de dorințe și de realitate. Astfel, la sfârșitul verii lui 1496 s'a răspândit vestea că regele Ungariei,

Vladislav II, va trimite o armată pentru a recuceri Chilia, în timp ce Baiazid II a trimis deja 1000 de ieniceri și pregătește și el o mare armată, veste consemnată de cronicarii contemporani Marino Sanuto și Domenico Malipiero. Deși această știre era falsă, ea avea totuși un sâmbure de adevăr prin faptul că relațiile ungaro-otmane continuau să fie încordate, iar problema celor două cetăți din sudul Moldovei nu fusese încă definitiv rezolvată, dorința lui Ștefan cel Mare de a le redobândi fiind, probabil, cunoscută și în cetatea lagunelor.

În ceea ce-l privește pe Ștefan cel Mare, acesta a adoptat o atitudine de expectativă, continuând însă să se pregătească atât pe plan diplomatic, cât și militar pentru o eventuală confruntare în care ar fi putut fi implicate simultan sau separat, Polonia și Imperial otoman. Astfel, ultima solie trimisă în 1496 la marele cneaz Alexandru al Lituaniei, condusă de Giurgea vornicul și Matiaș diacul, a recurs chiar la amenințarea cu o posibilă colaborare între moldoveni și turci, cu scopul de a obține adeziunea acestuia la lupta antiotomană. Ștefan arăta că a trimis o mare solie la turci și că aceștia fac intense pregătiri militare la sudul Dunării, lovitura lor putând fi îndreptată împotriva Moldovei, a Poloniei și chiar a Lituaniei. El spunea, de asemenea, că există timpul necesar, în cazul încheierii unui tratat moldo-lituan, ca solia trimisă la turci să fie întoarsă din drum, dar că altfel este foarte posibil ca trupele otomane să atace numai Polonia și Lituania. Dar în ciuda acestei clare amenințări, Alexandru nu a putut fi atras la lupta antiotomană.

– II –

Situația politică deosebit de complicată creată în jurul Moldovei ca urmare a tendințelor expansioniste ale marilor puteri vecine a cunoscut un moment de maximă intensificare în 1497, atunci când țara românească de la răsărit de Carpați s'a aflat într'o conjunctură foarte asemănătoare doar cu cele din anii 1467 și 1475-1476, cu o deosebire totuși, și anume posibilitatea de a se afla, pentru prima dată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, atacată simultan pe două fronturi. Moldova putea deveni teatru de confruntare între poloni și turci, confruntare ce se întrezărea încă din 1494 și care ar fi aruncat țara în vârtoarea unor evenimente al căror final era greu de prevăzut.

Pe de o parte, turcii începuseră, încă din 1496, concentrarea unor forțe militare destul de importante la Dunărea de Jos, având cunoștință de intențiile regelui polon, iar pe de altă parte, acesta începuse pregătiri militare și diplomatice de mare anvergură, cu scopul declarat de a elibera Caffa, Chilia și Cetatea Albă. În fine, Ștefan cel Mare primise informații de la anumiți nobili maghiari conform cărora Ioan Albert se pregătea ca, înainte de a-i ataca pe turci, să pornească împotriva Moldovei pentru a-l înlocui din domnie cu fratele său Sigismund.

Așa cum consideră istoricul Șerban Papacostea, și suntem într'un tot al de acora cu această opinie, dacă pentru noi pare a fi de domeniul evidenței faptul că primul obiectiv al

lui Ioan Albert a fost acela de a readuce Moldova în sfera de influență a Poloniei, nu este mai puțin adevărat că acțiunea regelui polon s'a înscris într'un plan mai larg, care depășește raporturile directe dintre cele două țări. Ea s'a legat nemijlocit de problema Mării Negre și de aceea a luptei antiotomane, în general, la sfârșitul secolului XV. Ioan Albert a urmărit, prin urmare, în primul rând să readucă Moldova în sfera sa de influență, dar restabilirea suzeranității polone asupra acestei țări, într'o formulă mai strictă decât în trecut, nu putea să fie decât începutul unei noi confruntări cu Imperiul otoman. Din această perspectivă, campania din 1497 a fost ultima mare încercare a Poloniei, până la sfârșitul secolului XVI, de a redeveni un factor politic cu pondere la Marea Neagră.

Oricum, în situația foarte periculoasă care se crease, Ștefan cel Mare urmărea cu interes, dar și cu îngrijorare, măsurile luate de Ioan Albert în vederea expediției anunțate. Cu interes, deoarece nu-i putea fi indiferentă ideea înlăturării stăpânirii otomane de la gurile Dunării și, prin urmare, era hotărât să contribuie efectiv la succesul acestei întreprinderi. Îngrijorarea față de proiectele regelui este trădată de faptul că el se angajase să participe la expediția antiotomană numai atunci când armatele polone ar fi ajuns la Chilia și Cetatea Albă și cerea lui Ioan Albert să parcurgă un drum care să ocolească Moldova prin stânga Nistrului până la atingerea obiectivelor propuse. Era o măsură de precauție absolut necesară, pentru a se evita consecințele ruperii premature a păcii cu otomanii și pentru că Ștefan avea motive să pună la îndoială caracterul pur antiotoman al planurilor lui Ioan Albert.

Dar, în ciuda îndoielilor și chiar a bănuielilor pe care Ștefan le avea în privința planurilor lui Ioan Albert, el spera că acesta va porni, totuși, numai împotriva turcilor, și era hotărât să participe cu toate forțele sale la această campanie

de reușita căreia ar fi depins și redobândirea celor două cetăți din sudul Moldovei. De fapt, un atac polon împotriva Moldovei în acele împrejurări ar fi reprezentat o greșală enormă, cu grave repercusiuni asupra Poloniei, și Ștefan cel Mare, la fel ca și mulți dintre nobilii poloni, puteau cu greu să-și imagineze că Ioan Albert ar săvârși, în mod deliberat, o astfel de eroare. De aceea, pe lângă măsurile de precauție absolut necesare adoptate de Ștefan față de Polonia, el a avut, după părerea noastră, și o atitudine antiotomană destul de clară, care s'a manifestat până în vara lui 1497. Probele pe care le vom aduce în sprijinul acestei afirmații credem că vor dovedi constanța politicii antiotomane a lui Ștefan cel Mare chiar în momente de cumpănă, atunci când un atac masiv din partea Poloniei era foarte posibil și, de fapt, s'a și declanșat.

În primul rând trebuie subliniat faptul că tratativele asupra alegerii drumului de înaintare al oastei polone și a condițiilor în care domnul Moldovei înțelegea să colaboreze cu regele polon erau încheiate în deplină înțelegere înainte de a se pune în marș, de la Liov, oastea polonă.

De asemenea, demn de remarcat este și faptul că Ștefan, în primele luni ale anului 1497, a inspectat taberele din sudul Moldovei și a rămas aproape o lună la Vaslui, între 25 februarie și 20 martie, fapt atestat de documentele pe care le emite din această localitate. Aici trebuie arătat că Vasluiul medieval a jucat, datorită poziției sale geografice în zona central-sudică a Moldovei, încă înainte de Ștefan cel Mare, un însemnat rol politic și militar. Vasluiul a fost loc de concentrare, în repetate rânduri, a oștirii, care de aici putea să menevreză ușor pe direcții interioare. Ștefan cel Mare s'a aflat aici ori de câte ori se prevedeau posibile evenimente militare la granițele de sud ale Moldovei. În același timp, așa cum arată cronicarul polon Wapowski, Ștefan "...își întocmi oaste moldovenească cât putu mai mare din boieri și din

țărani. Dete poruncă să prindă fiecare armele pentru scăparea moșiei, soțiilor și copiilor. Patruzeci de mii de oșteni își adună”.

Atitudinea amenințătoare pe care Ștefan o adoptase față de turci, sperând că Ioan Albert nu va comite enorma greșală de a-l ataca pe el, ci se va hotărî să respecte înțelegerile stabilite în cursul tratativelor și va porni numai împotriva otomanilor, este dovedită și de afirmația pe care o întâlnim în *Cronica moldo-polonă*, și anume: “În anul 7005 (1497 - n.a.) au venit Albert craiul leșesc cu oștirile sale asupra lui Ștefan voievod, *carele se dusesse împotriva turcilor...*” (subl. a.). Această afirmație a fost sesizată în istoriografia noastră, din câte cunoaștem noi, doar de Gh. Duzinchevici, care consideră că atacul lui Ioan Albert l-a surprins pe Ștefan, nu atât ca hotărîre militară, el fiind pregătit în acest sens, cât mai ales ca decizie politică, care schimba în întregime datele problemei. Oricum, chiar înainte de atacul polon, Ștefan își concentrase armata la Roman, în centrul Moldovei, de unde avea posibilitatea să manevreze pe direcții interioare, deci și împotriva unei eventuale agresiuni otomane, care ar fi avut ca pretext tocmai atacul polon.

Poziția antiotomană adoptată de Ștefan cel Mare este dovedită, printre altele, și de informațiile cu privire la pregătirile militare febrile desfășurate de turci la sud de Dunăre și în zona celor două cetăți Chilia și Cetatea Albă. Turcii, în primăvara și vara lui 1497, aveau în mod sigur cunoștință despre planurile, care acum începuseră să devină realitate, ale regelui polon, cunoșteau atitudinea ostilă lor a domnului Moldovei și dorința acestuia de a recupera cele două cetăți, și de aceea, se pregăteau pentru o eventuală ciocnire de mari proporții. Ei trebuiau să fie pregătiți indiferent dacă Ioan Albert și Ștefan cel Mare ar fi acționat unit sau dacă primul l-ar fi atacat pe al doilea, în ambele cazuri interesele Imperiului otoman fiind puse în joc.

Astfel, la 13 iunie 1497, Alexandru al Lituaniei, cerând ajutorul lui Ivan III, arată că turcii au trimis trupe numeroase la Cetatea Albă, iar în vara aceluiași an, Radu cel Mare, domnul Țării Românești, vorbind, într'o scrisoare adresată brașovenilor, de concentrările de trupe otomane de la sud de Dunăre, arăta că ele nu erau îndreptate împotriva lor, ci aveau drept scop ajutorarea lui Ștefan cel Mare, ajutorare care vom vedea în ce condiții s'a înfăptuit.

Deosebit de interesante sunt și informațiile cu privire la situația de la Dunărea de Jos ajunse la Veneția și consemnate de aceiași Marino Sanuto și Domenico Malipiero, informații care, la fel ca și cele anterioare, reprezintă un amestec de realitate și de zvonuri neconfirmate, clădite totuși pe o situație concretă de încordare, chiar explozivă. Astfel, Sanuto consemnează știri, datând din iunie 1497, conform cărora sultanul a trimis trupe, mai ales unități de ieniceri, la Chilia și Cetatea Albă, iar în august arată că Ștefan cel Mare, ajutat de poloni, a cucerit Cetatea Albă, că trupe otomane din Moreea și Albania se îndreaptă spre Constantinopol, de unde vor pleca să recucerească orașul, vorbește, de asemenea despre o ligă antiotomană la care participă Moldova, Polonia, Ungaria și Boemia și nu uită să arate că această situație ar fi deosebit de favorabilă pentru Veneția și pentru Italia întreagă, deoarece ar ocupa principalele forțe otomane în cu totul alte direcții de acțiune. Este clar că, pe realitatea unei situații încordate, amenințătoare chiar pentru Imperiul otoman, știrile culese de diferiți reprezentanți ai Republicii lui San Marco, pe lângă adevărurile pe care le consemnau, conțineau și multe zvonuri și informații false sau exagerate, rezultat fie al temerii manifestate față de turci, fie al propriilor dorințe de a vedea Poarta implicată în conflicte care să aducă liniștea pentru posesiunile venețiene din Levant. Același Sanuto consemnează știri, datând din iunie, octombrie și decembrie 1497

conform cărora sultanul a trimis unități de ieniceri la Chilia și Cetatea Albă, precum și o flotă de 17 vase de luptă.

O știre interesantă, deși greu de clarificat pe deplin, este aceea consemnată, tot pentru luna iunie, atât de Sanuto, cât și de Malipiero. Ei arată că la 19 iunie 1497 a venit la Veneția un sol al sultanului care a informat că turcii au obținut o importantă victorie în Persia și un pașă de-al lor a cucerit mai multe locuri "în Valahia". Este adevărat că la sfârșitul secolului XV și la începutul secolului XVI pașalele turcești de la graniță au copleșit câteva părți din teritoriul Țării Rmânești, de fapt niște rășluiri de-a lungul Dunării, dar probabil că acest lucru nu s'a întâmplat în 1497, pentru că altfel Radu cel Mare nu ar fi scris, în vara aceluiași an, brașovenilor, liniștindu-i cu privire la intențiile otomanilor, iar pe de altă parte în cele două cronicile venețiene pe care le avem în vedere, termenul de Valahia este folosit pentru Moldova și numai cel de Transalpina pentru Țara Românească. Deci, cu titlu de ipoteză, consemnăm că aceste rășluiri, dacă au avut loc cu adevărat în prima parte a anului 1497, nu s'au putut face decât în dauna Moldovei, și chiar dacă ele nu s'au făcut, informația denotă, totuși, puternica stare de încordare de la Dunărea de Jos și chiar existența unor eventuale ciocniri între moldoveni și turci.

O altă știre, consemnată în octombrie 1497 de ambii cronicari, este aceea că Ioan Albert și Vladislav II se pregăteau să-i atace pe turci în direcția Caffei și este menționată și promisiunea lui Ștefan de a acorda ajutor. Ea nu este decât un ecou al informațiilor venite în prima parte a anului cu privire la intențiile regelui polon de a-i ataca pe turci, pentru că în octombrie era în plină desfășurare campania lui Ștefan de alungare din țară tocmai a acestui rege care se pretindea apărător al creștinătății.

În sfârșit, Sanuto consemnează în repetate rânduri, în lunile octombrie și decembrie 1497, pregătirile militare ale turcilor la Dunărea de Jos și în zona orașelor Chilia și Cetatea Albă, arătând că sultanul a trimis aici trupe numeroase și chiar nave de luptă.

Iată deci, că informațiile consemnate de două din cele mai importante izvoare narative venețiene contemporane indică, erorile nefiind decât o exagerare a unei realități existente, o situație de încordare destul de mare între Moldova lui Ștefan cel Mare și Imperiul otoman, valabilă, mai ales, pentru prima jumătate a anului 1497.

Dar atitudinea antiotomană a lui Ștefan este dovedită și de starea de permanentă neîncredere și bănuială existentă între el și turci chiar după ce Ioan Albert a atacat în mod deschis Moldova. În acest sens sunt semnificative informațiile oferite chiar de câteva cronicile otomane. Astfel, *Cronica anonimă a sultanului Baiazid* îl acuză pe Ștefan că a indus în eroare în mod voit pe poloni, de unde temerea că putea face același lucru și cu turcii, iar cronicile lui Sa'addedin Mehmed Hodja efendi, Mehmed bin Mehmed și Kodja Hussein arată că numai frica de puterea împărăției otomane l-a determinat pe domnul Moldovei să-l părăsească pe regele polon și să ceară ajutorul turcilor. Dacă eliminăm din aceste informații tot ceea ce este fals și limbajul alambicat specific cronicilor orientale, un lucru rămâne în mod cert, și anume, neîncrederea pe care turcii o aveau față de Ștefan, neîncredere ce reiese și din multe alte pasaje pe care spațiul restrâns ne împiedică să le aducem în discuție.

Oricum, ni se pare clar faptul că și după ce Ioan Albert a atacat Moldova și deci nu se mai putea pune problema unei confruntări cu Imperiul otoman, iar Ștefan ceruse ajutor, printre alții, și turcilor, aceștia au rămas foarte circumspecți și

bănuitori. Domnul Moldovei a avut puțini ostași turci în campania din 1497, deoarece aceștia îl bănuiau de înțelegere cu regele Ioan Albert și, temându-se să nu cadă în vreo cursă pusă la cale de cei doi, au trimis în Moldova un corp de oaste mic, mai mult cu rol de supraveghere decât de oaste luptătoare, rămânând să intervină, în caz de nevoie, cu forțele pe care le dețineau masate în sudul Dunării. Primejdia în care se afla Moldova în anul 1497 era mare nu numai din cauza invaziei pe teritoriul ei a unei oștiri mari, ci și din cauză că Poarta îl bănuia pe Ștefan de complicitate cu regele polon. Cu toate acestea, turcii, nedorind să și-l înstrăineze pe Ștefan, dar nici acordându-i deplină încredere, i-au dat un ajutor cuprins între 600 și 2 000 de oameni, conduși de Nasuh-ben-oglu. Acest corp restrâns a avut rolul de supraveghetor permanent al domnului Moldovei și de observator, la fața locului, al evenimentelor, spre a ști la timp ce măsuri să ia Poarta în vederea stăvilirii înaintării oștilor creștine spre Marea Neagră, dacă s'ar fi ivit această eventualitate. În așteptarea desfășurării evenimentelor, turcii întăriseră cu oaste și armament Chilia și Cetatea Albă și concentraseră la Dunăre numeroase unități militare gata de intervenție în Moldova.

Dar dacă, așa cum am văzut, turcii îl bănuiau pe Ștefan că le era dușman, la rândul său și Ștefan, în ciuda ajutorului pe care-l ceruse și-l primise, parțial, din partea Porții, îi bănuia pe aceștia de intenții dușmănoase la adresa sa, gata oricând să profite de orice situație favorabilă pentru a lovi în Moldova. De aceea, în perioada urmăririi retragerii armatei lui Ioan Albert, Ștefan a lăsat importante unități militare în sudul țării pentru a face față unui eventual atac masiv și prin surprindere al otomanilor. Starea de neîncredere și ostilitate dintre Ștefan și turci, care s'a făcut simțită în cursul anului 1497, rezultă și din cererea pe care el a făcut-o principalului său aliat din acea vreme, lui Vladislav II, de a insista, la dieta

imperială care trebuia să aibă loc la Freiburg, în vederea trimiterii unor ajutoare țărilor române, amenințate în continuare, în modul cel mai grav, de Imperiul otoman.

Satisfăcând această cerere a domnului Moldovei, Vladislav II a dat instrucțiuni solilor săi, trimiși la împăratul Maximilian I și la electorii imperiali întruniți în dietă, să arate pericolele la care sunt supuse țăările române din partea turcilor și, mai ales, paguba suferită de Moldova prin pierderea Chilie și Cetății Albe.

Credem că din toate cele spuse până aici, referitoare la evenimentele anului 1497, rezultă faptul că, în ciuda confruntării majore cu Polonia regelui Ioan Albert, atmosfera de încordare și neîncredere dintre Ștefan cel Mare și Imperiul otoman a continuat să se manifeste cu mai multă sau mai puțină putere, că Ștefan a continuat să considere ca principal inamic al țării sale Poarta otomană, spre această concluzie făcându-ne să ne îndreptăm atât evenimentele anterioare, cât și cele care au urmat tragediei din acest an, evenimente care demonstrează dorința domnului Moldovei de a lupta, în primul rând, împotriva turcilor. Chiar și atunci când va ataca Polonia sau va permite trupelor turco-tătare să o devasteze, Ștefan va face acest lucru cu intenția de a demonstra regelui și principalilor factori politici de conducere poloni că lupta împotriva pericolului otoman, care-i amenința pe toți deopotrivă, era cea mai importantă și că această luptă, nu putea fi dusă decât cu ajutorul Moldovei și nicidecum prin îngenunchierea ei.

Grăitoare în acest sens sunt tocmai evenimentele care au urmat. Astfel, după ce în prima parte a anului 1498 Ștefan a permis turcilor și tătarilor să atace sudul Poloniei, pe care, de altfel, l-a atacat și el, fapt pentru care se pare că a primit toate însemnele pe care în mod obișnuit le dădea Poarta pentru

investitură sau recunoașterea domniei, el a revenit foarte repede la atitudinea sa tradițională, în a doua jumătate a aceluiași an aderând, *de facto*, la tratatul polono-ungar încheiat la 13 iulie la Cracovia, tratat care prevedea formarea unei ligi antiotomane. Mai mult decât atât, Ștefan a trecut la executarea unor acțiuni militare concrete, la începutul lui 1499 zdrobind resturile unei armate otomane care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali beg, iar la puțin timp după aceasta nimicind și o grupare tătară de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova. Ca răspuns la aceste acțiuni sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau începutul verii lui 1499, câteva atacuri, de mică amploare, împotriva Moldovei, și a trimis chiar o flotă în această direcție, probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate.

Ștefan cel Mare, pe baza evoluției situației politice din centrul și sudul Europei, unde se crease un bloc al fraților Jagelloni cu intenții declarate antiotomane, care cauta să-l includă și pe el, ca aliat cu drepturi depline și nu ca subordonat, precum și pe baza intensificării pregătirilor militare otomane și a ciocnirilor tot mai dese dintre turci și venețieni, care anunțau declanșarea unei confruntări de proporții, cu toate că venețienii făceau tot ce le stătea în putință pentru a o evita, s'a hotărât să adere *de jure* la alianța Jagellonă prin încheierea unui tratat de pace cu Polonia. După ce, în aprilie 1499, se încheie un tratat între Țara Românească și Ungaria, iar la 14 ale aceleiași luni se realizează un tratat între Polonia, Lituania și Ungaria, solii lui Ștefan cel Mare, Hărman pârcălabul și Ivanco pitarul, primesc, la 16 aprilie 1499, la Cracovia, condițiile tratatului de pace dintre Moldova și Polonia, condiții certificate de Ștefan, la 12 iulie același an, la Hârlău. Tratatul scris de Ștefan este, în același timp, un tratat de pace și de alianță, sau după

expresia, deosebit de reușită a lui Nicolae Iorga este un: "...act de *eliberare din vasalitate* și de *reîncepere a cruciatei*". Moldova, pe de o parte, Polonia și Lituania, pe de altă parte, se angajau să pună capăt ostilităților, să se abțină de la orice acțiuni dușmănoase și să-și dea concursul reciproc împotriva tuturor adversarilor. Sensul acestei ultime clauze este lămurit de referirile actului la o acțiune comună moldo-ungaro-polonă împotriva Imperiului otoman, la care Ștefan se angaja să participe cu toate forțele țării sale. Dar, prevăzător, el își rezervă dreptul de a aproba itinerariul pe care avea să-l urmeze oastea polonă în cazul unei mari expediții antiotomane, pentru a împiedica repetarea situației din 1497.

După încheierea acestui tratat, marele cneaz al Lituaniei, Alexandru, i-a comunicat, în august, lui Ivan III al Moscovei faptul că s'a reușit încheierea unei Ligi antiotomane și i-a cerut să participe și el, dar răspunsul primit a fost foarte evaziv, de fapt un refuz, rivalitatea dintre cele două țări fiind mai puternică decât considerentele care le puteau îndemna să lupte în comun contra turcilor. În ciuda acestui eșec, Lituania a hotărât să completeze tratatul de la Hârlău prin încheierea unui tratat propriu cu Moldova, ceea ce s'a și întâmplat la 14 septembrie 1499, la Suceava, prevederile sale referindu-se, de asemenea, la lupta antiotomană.

Având încheiate aceste tratate de colaborare în lupta antiotomană, Ștefan cel Mare, pe lângă o intensă activitate diplomatică și-a continuat acțiunile militare, profitând de data aceasta și de conjunctura internațională care se crease, adică de confruntarea turco-venețiană dintre 1499 și 1503, confruntare în care au fost implicate, pe rând, și alte puteri creștine ca Spania, Franța și Ungaria. Astfel, el nu a ezitat să atace și să zdrobească, la începutul lui 1499, o armată otomană care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Balı

beg, iar la puțin timp după aceasta a nimicit și o grupare tătara de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova. La începutul anului 1500, Ștefan a refuzat să mai plătească tribut Porții, a ordonat mutilarea solului otoman care venise pentru încasarea lui și l-a trimis pe vornicul Boldur să atace Chilia și Cetatea Albă, care au fost incendiate cu această ocazie. Ceva mai târziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci și moldoveni, consemnată de Sanuto la 31 august.

Simultan cu aceste acțiuni, Ștefan a mobilizat importante forțe militare în regiunea Iașului, pentru a putea acționa pe direcții interioare atât împotriva unui eventual atac al turcilor dinspre sud, cât și împotriva unui atac al tătarilor, care prădau deja părțile sud-estice ale regatului polon. Aceste concentrări de trupe, din primăvara și vara anului 1501, erau cunoscute și în Italia. Astfel, în mai, mai multe scrisori trimise din Buda de solii venețieni Soranzo și Giustiniani, arătau că Ștefan avea armata pregătită, iar la 27 iulie, florentinul Octaviano Gucci scria din Cracovia, că Ștefan cel Mare stă gata la hotar cu toată oștirea sa și că, în orice caz, trebuie să se aștepte de la el ceva însemnat, fiind renumit prin înțelepciune. Pregătirile militare ale domnului Moldovei nu se limitau însă numai la aceste concentrări de forțe, ci aveau în vedere și înzestrarea lor cu armament. Acest lucru este demonstrat de scrisoarea pe care Ștefan o expediază, la 13 septembrie 1500, brașovenilor, în care-l recomandă pe spătarul Trotușan, trimis de el pentru a cumpăra scări de șa, arme, frâie etc.

De fapt, toate aceste preparative întreprinse de Ștefan vizau, prin recucerirea Chilie și a Cetății Albe, crearea unei breșe în monopolul otoman instaurat asupra Dunării de Jos și a Mării Negre, breșă care ar fi putut duce la schimbarea raporturilor de putere din această zonă. dar celelalte state

europene interesate într-o astfel de evoluție, mai ales Venetia și Ungaria, nu aveau capacitatea necesară pentru a acorda ajutoarele de trebuință.

Ștefan cel Mare intrase în luptă fără a avea nici o promisiune concretă din partea Venetiei și a Ungariei și, deși spera că aceste țări l-ar putea ajuta, în propriul lor interes, el era hotărât să-și încerce șansele chiar și fără un ajutor direct, bazându-se numai pe propriile forțe și pe situația politică generală care-i obliga pe turci să-și divizeze forțele pe mai multe fronturi în același timp. Astfel, deși Sanuto a consemnat informația că regii Ungariei și Poloniei, împreună cu Ștefan, se vor uni la Bécs, de unde vor trece Dunărea pentru a ataca Semendria, tot el arată că în septembrie numai Ștefan i-a atacat pe turci, reușind să le smulgă, trei teritorii, probabil capete de pod cucerite la nord de Dunăre sau în zona Cetății Albe. Peste puțin timp, probabil în cursul lunii octombrie 1500, Ștefan cel Mare a înfrânt o nouă armată otomană, de data aceasta bănuim că mult mai numeroasă decât celelalte, deoarece era condusă de un fiu al sultanului și de doi sangeacbei, care au murit în luptă. În ansamblu deci, rezultatele campaniei militare dusă de Ștefan în anul 1500 au fost favorabile, turcii au suferit mai multe înfrângeri, unele ținuturi – probabil capete de pod otomane nord-dunărene din partea de sud-est a Moldovei și zone din jurul Cetății Albe – au fost eliberate de trupele moldovene.

Acțiuni militare importante au mai fost întreprinse în 1502, atunci când Ștefan a trimis un contingent militar care a contribuit la zdrobirea tătarilor din hoarda mare de pe Volga în lupte desfășurate între 8 și 12 iulie în stepele nord-pontice, și un alt contingent de 7000 de oameni care a sprijinit o ofensivă lansată de Vladislav II în sudul Dunării, în toamna aceluiași an. Lipsit însă de sprijin militar din partea puterilor creștine, domnul Moldovei a fost obligat să accepte

prevederile păcii turco-ungare din 20 august 1503, care puneau capăt ostilităților, dar și speranțelor sale de a recuceri Chilia și Cetatea Ailbă.

Ajunși la capătul studiului nostru credem că se impun și câteva concluzii. Astfel, considerăm că politica externă a lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei sale s'a caracterizat prin situarea, în continuare, pe primul plan a contradicției cu Imperiul otoman, cea mai viguroasă și mai amenințătoare putere din sud-estul Europei în acel moment, contradicția cu Polonia, dacă exceptăm anul 1497 și prima jumătate a anului următor, datorându-se, în principal, faptului că aceasta ajunsese la un compromis cu Poarta, care prevedea o menajare reciprocă a intereselor. În această situație, Polonia nu numai că nu era dispusă să ajute Moldova pentru recuperarea celor două cetăți din sud, dar apropierea ei față de Poartă amenința țara cu prinderea într'o adevărată rețea de interese ostile și foarte periculoase. De aceea, Ștefan cel Mare a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a contrabalansa această axă polono-otomană, alianța cu Ungaria lui Vladislav II, dar mai ales talentul său diplomatic și militar, asigurându-i succesul final, consfințit prin tratatul de pace ungaro-otoman din 20 august 1503. Dacă prin acest tratat Ștefan nu câștiga nimic, în schimb nici nu pierdea ceva.

Din această perspectivă considerăm că și ciocnirile moldo-polone din acești ani capătă o semnificație aparte. Astfel, în 1490-1492, Ștefan a atacat Polonia pentru a împiedica pe Ioan Albert să devină și rege al Ungariei și, pe această cale, să realizeze o uniune dinastică a celor două țări, ceea ce ar fi însemnat încercuirea completă a Moldovei și limitarea drastică a posibilităților ei de acțiune diplomatică. În 1497, Ioan Albert a atacat în mod deliberat Moldova, într'un moment în care Ștefan se pregătea pentru o acțiune comună antiotomană, dar și acum, în ciuda ostilităților deschise cu

Polonia și a unei anumite colaborări cu turcii, raporturile moldo-otomane au continuat să se caracterizeze prin încordare și suspiciune. În fine, în 1502, când conflictul cu Poarta era, practic, încheiat, Ștefan a reluat conflictul cu Polonia pentru Pocuția, încercând să se despăgubească, pe această cale, pentru pierderea ireparabilă a celor două cetăți din sudul țării, cetăți pe care regii poloni îi promisese, în dese rânduri, că-l vor ajuta să le recupereze, dar nu făcuseră nimic în acest sens, ci dimpotrivă, ajunseseră la repetate înțelegeri cu Poarta, acceptând astfel *de facto* și *de jure* dominația otomană asupra lor. Această atitudine a fost una din cauzele esențiale ale ostiliității moldo-polone, poate chiar mai importantă decât tendințele expansioniste ale lui Ioan Albert față de țara românească de la răsărit de Carpați, și ea explică, după opinia noastră, faptul că și în această perioadă confruntarea lui Ștefan cu Imperiul otoman a continuat să domine politica externă a marelui nostru voievod.

PETRU RAREȘ ÎNTRE CAROL QUINTUL ȘI SOLIMAN MAGNIFICUL

– I –

Secolul XVI este o perioadă deosebit de complexă și de frământată sub toate aspectele, o perioadă în care lupta dintre feudalitate și modernitate se intensifică pe toate planurile, generând crize profunde în toate tipurile de relații interumane, dar mai ales în relațiile politice internaționale.

O scurtă privire asupra situației politice internaționale din acest secol ne arată faptul că atât în apus, cât și în răsărit, balanța puterii realizată în perioadele anterioare tinde, tot mai mult, să fie ruptă de două uriașe blocuri politico-militare, Imperiul habsburgic și Imperiul otoman, ajunse tocmai acum la apogeul puterii și întinderii lor teritoriale.

În apus, politica matrimonială dusă cu o perseverență și o dibăcie rar întâlnite de către Habsburgi și-a arătat din plin roadele la începutul secolului XVI, când, pe capul unei singure persoane, Carol I al Spaniei și V al Imperiului romano-german (1516-1556), s'au adunat nu mai puțin de 17 coroane, realizându-se astfel un uriaș conglomerat politic, care amenința să înghită, fie prin forță, fie prin continuarea aceluiași politicii matrimoniale, și celelalte state apusene și central-europene.

În centrul acestei construcții politice, care avea la bază ideologia imperială medievală, nu se aflau însă nici Imperiul și nici posesiunile ereditare ale Casei de Austria, ci Spania care, prin unitatea sa politică, prin resursele materiale, umane și prin uriașele perspective care i se deschideau în Lumea Nouă oferea principalul suport pentru concretizarea tendințelor expansioniste ale Habsburgilor. După momentele inițiale de ezitare, Carol Quintul a înțeles rapid această realitate, gândirea sa politică născându-se și evoluând în primul rând, din îndatoririle pe care le avea ca rege al Spaniei și mai puțin din acelea de monarh universal. Ca urmare a acestui fapt, una din principalele linii directoare ale întregii sale politici a fost lupta împotriva islamului, ideal pe care l-a moștenit de la Regii Catolici și de la tradiția de peste șapte secole a Reconquistei spaniole și pe care a încercat să-l pună în aplicare mai ales prin acțiuni navale în Marea Mediterană și mai puțin prin acțiuni terestre în Europa Centrală. În același timp, ca împărat, Carol Quintul credea că este dator să asigure pacea între toți principii creștini, că lui îi revine obligația de a conduce personal lupta antiotomană și visa chiar la eliberarea Constantinopolului și la refacerea, pe această cale, a unității imperiale și religioase.

Politica de mare anvergură dusă de Carol Quintul stăpân peste un imperiu în care se spunea că soarele nu apune niciodată, își avea însă rădăcinile adânc înfipite în ideologia și idealurile evului de mijloc, care promovau ca valori esențiale supremația spirituală a bisericii catolice și unitatea lumii creștine sub egida universalității puterii imperiale, valori depășite deja de evoluția istorică din secolul XVI și venind în contradicție cu idealul exprimat de statul modern.

În aceste condiții acțiunile de hegemonie mondială desfășurate, în mod vădit, de către Habsburgi, începute mai ales de Carol Quintul și continuate de fiul său, Filip II

(1556-1598), au provocat reacția statelor europene amenințate, mai ales a Franței, care au încercat să redreseze balanța raportului de forțe antrenând, în acest scop, Imperiul otoman în sistemul politic european ca un element de contrabalansare a politicii habsburgice. În acest sens, statele europene, preluând experiența istorică din Italia, au încercat să pună în practică principiul echilibrului de putere la nivel continental, ceea ce a dus la compromiterea definitivă a ideii de unitate a lumii creștine și a facilitat considerabil penetrația otomată în Europa.

Și Imperiul otoman, principala putere din Europa de sud-est și din Orientul Mijlociu ajunge la apogeul puterii și strălucirii sale în secolul XVI. În timpul domniei sultanului Selim I (1512-1520), turcii au cucerit Georgia, Armenia (1514), Siria (1516) și Egiptul (1517), instaurându-și supremația în întregul Orient Apropiat, iar fiul și urmașul său, sultanul Soliman Magnificul (1520-1566), ducând mai departe tradiția de luptă a predecesorilor săi, a împins la maximum nu numai dimensiunile teritoriale ale Imperiului otoman, ci a deschis și perspectivele unei politici active, de anvergură universală. Din Sumatra la Gibraltar, din Polonia până în deșertul Libiei, Imperiul otoman va include în sfera intereselor sale politice orice problemă, mai mult sau mai puțin importantă atât în calitatea sa de protector al lumii musulmane, cât și ca participant la sistemul statelor europene. Sultanul însuși va apărea în postura de "arbitru al Europei", în timp ce imperiul său va fi considerat un important factor de "echilibru" în balanța politicii mondiale din acea vreme.

Antagonismele mereu crescânde din cadrul lumii creștine, mai ales rivalitatea franco-habsburgică și cea polono-habsburgică au constituit nu numai factori generatori de mari tulburări în întreaga structură politică a relațiilor europene, ci și factori importanți de înlesnire a penetrației

Porții otomane, ca un element de bază, în sistemul echilibrului politic european. Astfel, este știut faptul că sultanul a pornit contra Belgradului în 1521, în momentul izbucnirii războiului franco-habsburgic, că marea victorie de la Mohács, din 1526, a fost obținută după încheierea tratatului polono-otoman, în condițiile înfrângerii franceze de la Pavia (1525) și în urma unei cereri exprese adresată sultanului de către curtea de la Paris, iar prea creștinul rege al Franței, Francisc I (1515-1547), socotea, în 1532, Imperiul otoman drept unica putere garantă a existenței statelor europene împotriva politicii de dominație a Habsburgilor.

Succesul decisiv și ușor obținut de sultan la Mohács, datorat parțial și refuzului de a colabora al Habsburgilor, care sperau să obțină importante avantaje teritoriale de pe urma dispariției ca stat a Ungariei, a stabilit și linia principală a ofensivei otomane, pe direcția Belgrad, Buda, Viena. Paralel s'au deschis fronturi de luptă otomană și în Marea Mediterană împotriva Habsburgilor spanioli, iar luptele duse de flota otomană în Marea Roșie și Oceanul Indian împotriva portughezilor, pot fi și ele socotite ca acțiuni antihabsburgice, dacă avem în vedere legăturile și interesele Casei de Austria în Portugalia.

În concepția otomană puterea habsburgică era socotită drept forța reprezentativă a lumii creștine, iar tendințele ei de dominație universală nu numai că rivalizau cu cele ale Porții, dar erau în măsură să periclitizeze însăși pozițiile otomane din Europa, Marea Mediterană și Oceanul Indian. Este explicabil, așadar, de ce raporturile cu Habsburgii au reprezentat o adevărată cheie de boltă a întregului edificiu politic otoman din Europa, începând cu epoca lui Soliman Magnificul și până la apariția Rusiei țariste ca mare putere.

Data fiind poziția geografică a țărilor române, situate în imediata apropiere a principalelor linii ofensive otomane, relațiile cu ele au dobândit, în concepția Porții, alte valori decât cele avute până atunci. Țara Românească, Transilvania și Moldova au încetat să mai reprezinte țeluri de sine stătătoare ale politicii otomane, iar atitudinea Porții față de ele nu a mai fost subsumată politicii vizând apărarea hotarului dunărean. Conduita Porții față de țările române a fost subordonată acum politicii mondiale otomane. Aceasta a impus, ca o necesitate stringentă, instituirea unui control tot mai riguros asupra țărilor române, fapt cerut atât de nevoia anihilării oricărei acțiuni posibile de solidarizare a lor cu puterile creștine, cât și de dorința Porții de a utiliza însemnatele lor resurse materiale și umane pentru susținerea unei asemenea linii politice de mare anvergură.

Pe acest fond deosebit de complex al situației politice internaționale s'au situat și au evoluat și relațiile lui Petru Rareș cu Carol Quintul, relații care, în ciuda unor obiective divergente în esență, au avut la bază interesul comun al luptei antiotomane.

Pe de o parte Spania, principala putere a uriașului conglomerat de state condus de Carol Quintul, începe să ducă o politică ce viza dominația mondială și avea trei direcții principale: lupta împotriva Franței, lupta împotriva Reformei și a ereticilor, pentru menținerea unității religioase a Occidentului și, ca o completare a acesteia, lupta împotriva islamului, aflat într-o viguroasă ofensivă. În aceste condiții, pentru monarhul habsburgic orice focar de luptă antiotomană, cum era și cazul țărilor române, căpata o importanță aparte dar, în același timp, dispersarea permanentă a forțelor, datorită urmăririi unor obiective divergente, a împiedicat, în mod sistematic, atât pe spanioli, cât și pe imperiali, să ducă până la ultimele consecințe lupta antiotomană, la fel ca și lupta de pe celelalte fronturi.

Pe de altă parte, dacă astfel stăteau lucrurile în ce privește Spania și pe imperiali, angajați într-o vastă politică de hegemonie mondială, cu totul altfel se prezentau ele pentru țările române, care se vedeau obligate să continue lupta pentru apărarea propriei existențe, dar în condiții mult mai grele decât în trecut, ca urmare a modificărilor survenite în relațiile politice și în raporturile de putere din Europa. Politica dusă de domnitorii români în secolul precedent s'a bazat, în principal, pe echilibrul de putere realizat în răsăritul și sud-estul Europei între Imperiul otoman, Polonia și Ungaria și, în ultimă instanță, mai exista și posibilitatea apelului la ajutorul puterilor creștine apusene pentru care unitatea lumii creștine mai păstra încă o oarecare valoare. În secolul XVI, echilibrul de putere existent în jurul țărilor române se rupe prin prăbușirea statului feudal maghiar sub loviturile armatelor otomane, prin politica de permanentă înțelegere dusă de Polonia față de turci, ca reflex la pericolul reprezentat de expansionismul habsburgic, și prin transformarea Imperiului otoman într'un element de bază al sistemului de echilibru politic european. În această situație lupta românilor pentru independență și pentru apărarea integrității teritoriale a statelor lor a avut de întâmpinat obstacole tot mai mari și nu a reușit să oprească instaurarea treptată a dominației otomane, poate mai bine spus intensificarea treptată a acesteia, dar, în schimb, a reușit să păstreze ființa statală, în ciuda unor dureroase amputări teritoriale, și autonomia internă, ceea ce a conferit țărilor române o poziție importantă în contextul politicii general europene.

Momentul în care Petru Rareș (1527-1538 și 1541-1546) a preluat tronul Moldovei era deosebit de dificil sub aspectul situației externe a țării, iar împrejurările înscăunării sale au facilitat ingerința otomană în problema succesiunii voievodale din țara românească de la răsărit de Carpați, ceea

ce chiar dacă nu a afectat încă, în mod vădit, suveranitatea ei în fapt, a marcat totuși începutul procesului de instaurare graduală a controlului Porții asupra țării. De aceea, străduințele pe care le-a depus Rareș, încă de la început pentru pregătirea luptei antiotomane, în ciuda numeroaselor și gravelor greșeli pe care le-a comis, au fost determinate de dorința de a apăra suveranitatea Moldovei și de a elimina noul element de alterare intervenit în raporturile moldo-otomane cu prilejul înscăunării sale.

Aceste străduințe nu puteau avea alt suport exterior, în condițiile istorice ale epocii, decât gruparea habsburgică, ajunsă prin arhiducele Ferdinand de Austria la coroanele Ungariei și Boemiei, și Rareș nu a ezitat, în ciuda oscilațiilor impuse de împrejurări, să-și bazeze politica externă pe această grupare, cu toate riscurile pe care le implica opțiunea sa, exemple grăitoare în acest sens fiind domnii Țării Românești, Radu de la Afumați și Moise Vodă. Adoptând această linie politică, domnul Moldovei nu s'a limitat numai la legăturile cu Ferdinand de Austria, legături facilitate și de apropierea geografică, ci a căutat să stabilească un contact direct și cu Carol Quintul, împăratul romano-german și regele Spaniei, cel de care depindea, în ultimă instanță, acordarea ajutorului în lupta antiotomană.

La rândul său, Carol Quintul, ca împărat și rege catolic, se afla, de drept și de fapt, în postura de conducător al luptei antiotomane, postură la care era obligat atât de prestigiul coroanelor ce le purta, cât și de loviturile tot mai puternice pe care le dădeau turcii în Europa Centrală și în Mediterana Occidentală, dar politica sa antiotomană, la fel ca și întreaga sa politică, s'a caracterizat printr'o permanentă ezitare datorată intereselor divergente existente între numeroasele sale posesiuni, rivalității permanente cu Franța, crizei financiare cronice și instabilității politice de care a dat dovadă în momentele cruciale ale domniei sale.

Astfel, în atitudinea sa față de pericolul otoman, Carol Quintul a ezitat multă vreme în alegerea principalului teatru de operațiuni între Europa Centrală, pe de o parte, Mediterana Occidentală și Africa de Nord, pe de altă parte, a ezitat între adoptarea unei atitudini hotărât ofensive și o atitudine defensivă, de expectativă și, în sfârșit, a oscilat permanent între linia politică fermă antiotomană și posibilitățile care s'au ivit de a ajunge la o înțelegere cu turcii.

Dintre toate aceste alternative, doar la prima s'a găsit o soluție permanentă după 1532, an în care împăratul, în fruntea unei armate apreciată de izvoare la 120.000 de oameni, era gata de a înfrunta în Ungaria, asaltul otoman, teatrul de operațiuni din Europa Centrală fiind abandonat, sub presiunea intereselor spaniole, în favoarea Mării Mediterane și a Africii de Nord.

Stăpânirea Mediteranei Occidentale era vitală pentru Carol Quintul din rațiuni militare, economice și politice. La aceste considerente s'a adăugat ideea unei operațiuni mixte împotriva Porții, care trebuia alungată din Mediterana Occidentală și lovită puternic și în partea orientală, astfel încât Constantinopolul să-și piardă o parte din veniturile esențiale, ceea ce ar fi slăbit pozițiile otomane în zona Dunării și ar fi ușurat o ofensivă terestră.

În aceste condiții, deși posibilitatea unei ofensive terestre antiotomane în zona Dunării scăzuse mult, Carol Quintul și Petru Rareș aveau totuși acele elemente de bază care să le permită, în interesul reciproc, stabilirea unui contact direct.

Cel care a făcut primii pași în această direcție a fost domnul Moldovei, care la începuturile domniei sale a îmbrățișat cauza lui Ferdinand, sprijinul Habsburgilor fiind, în contextul istoric de atunci, unicul temei serios al politicii antiotomane pe care era hotărât să o promoveze.

Cu mult timp înainte ca împăratul să decidă asupra direcției principale pe care trebuia să se desfășoare lupta antiotomană, Rareș a trimis, la 19 noiembrie 1527, din Iași, la arhiducele Ferdinand o solie condusă de logofătul Teodosie. Pe lângă scrisoarea de acreditare, Teodosie a primit și alte scrisori în care domnul Moldovei transmitea arhiducelui și fratelui său împăratul informații obținute prin oamenii săi de la Constantinopol care, în esență, dezvăluiau intențiile turcilor de a cuceri întreaga creștinătate și acuzau pe venețieni de complicitate la aceste planuri. Rareș își exprima, de asemenea, părerea că informațiile sale îl vor ajuta pe Carol Quintul să se apere pe sine și întreaga creștinătate de aceste periculoase intrigi.

Acest prim contact, indirect, între domnul Moldovei și Carol Quintul a fost urmat însă de o perioadă destul de îndelungată de tăcere deoarece, ca urmare a schimbării raportului de forțe, Ioan Zápolya, concurentul lui Ferdinand la coroana Ungariei, a revenit în Transilvania cu sprijinul Porții și al Poloniei, astfel încât Rareș s'a văzut complet izolat și, pentru a nu-și compromite domnia, a fost obligat să treacă în tabăra ostilă intereselor habsburgice. Această schimbare de atitudine a fost observată imediat de Carol Quintul, ceea ce l-a făcut să-l considere pe Rareș, la fel ca și pe venețieni, incitator al turcilor împotriva creștinătății și să evite, prin urmare, contactul cu el.

Carol Quintul uita însă că el, datorită războiului cu Franța, nu putea să-l ajute nici măcar pe fratele său, care se vedea înfrânt și alungat din Transilvania și din cea mai mare parte a Ungariei. În plus, chiar după încheierea păcii de la Cambrai, din 1529, Carol îi scria lui Ferdinand, la 11 ianuarie 1530, că ei amândoi nu aveau mijloacele necesare de a lupta împotriva turcilor și că ideea păcii nu trebuie respinsă, dar solia trimisă la Constantinopol a eșuat lamentabil în

încercarea de a o obține, cu toate că sultanului i-a fost oferit un tribut anual de 10.000 de ducați în schimbul restabilirii situației dinainte de bătălia de la Mohács. În același an Carol Quintul lăsa fără răspuns două apeluri de ajutor împotriva turcilor venite din partea marelui umanist român Nicolaus Olahus, iar în aprilie 1531, refuza cererea de ajutor venită chiar din partea fratelui său, pe care-l sfătuia să se împace cu Zápolya prin intermediul regelui Poloniei, Sigismund I (1506-1548).

În această situație ne putem ușor da seama că vinovat de întreruperea legăturilor a fost Carol Quintul și nu Petru Rareș, care a observat din timp că nu mai poate spera la nici un fel de ajutor din partea împăratului și căruia necesitatea apărării independenței și integrității teritoriale a țării sale i-a impus să se alăture taberei otomane.

Evenimentele vor evolua însă într'un sens nefavorabil pentru Rareș, îi vor depăși voința și-l vor obliga să apeleze din nou la ajutorul Habsburgilor, de la care va primi însă numai simple vorbe de încurajare. Nu este mai puțin adevărat că situația limită în care va ajunge Rareș în anul 1538 s'a datorat și unor greșeli pe care le-a comis, probabil din lipsă de calcul politic adecvat și datorită impulsivității caracterului său, domnul Moldovei având o personalitate cu adevărat renescentistă, gata să riște totul pe o singură carte.

O primă greșală și, poate, cea mai mare a fost conflictul său cu Polonia pentru Pocuția. Fiind prins, în lipsa Ungariei, în axa de interese polono-otomană, ce funcționa, cu scurte întreruperi, de aproape un secol, Rareș a atacat, încercând să acrediteze și ideea că primise aprobarea sultanului și, peste toate, suferind și o zdrobitoare înfrângere militară. Acest lucru a făcut ca încă din primăvara lui 1531 să apară la Constantinopol ideea înlocuirii sale din domnie.

O a doua greșeală gravă de politică externă a fost uciderea lui Aloisio Gritti, la 28 septembrie 1534. Acesta fusese trimis de sultan, care se afla în răsărit, în război cu perșii, ca să stabilească hotarele, în urma încheierii tratatului turco-austriac din 23 iunie 1533. În ciuda discuțiilor care s’au purtat în istoriografia noastră, considerăm că Gritti nu putea să reprezinte, în acel moment, vreo primejdie pentru țările române. Reacția lui Rareș a fost, prin urmare, disproporționată față de posibila amenințare și el și-a dat seama de acest lucru, de faptul că l-a provocat grav pe sultan. Încercând să repare ce se mai putea, a trimis o solie în Orient, la Bagdad, pentru a explica sultanului rolul jucat de el în suprimarea lui Gritti.

Dar explicațiile fiind inutile, știind că turcii începuseră să-l bănuiască în legătură cu relațiile sale cu alți principii creștini, bănuieli întărite de refuzul său de a participa la o expediție otomană în 1536, și profitând de faptul că sultanul se afla prins într’un greu război în Persia, Petru Rareș a considerat că momentul era favorabil pentru a trece, de data aceasta definitiv și cu toată hotărîrea, de partea taberei creștine, ceea ce a permis reluarea legăturilor cu Ferdinand și Carol Quintul.

La 4 aprilie 1535, la Iași, Rareș a încheiat un tratat de alianță cu Ferdinand de Austria, angajându-se, așa cum am mai spus, cu toată fermitatea pe calea luptei antiotomane, pe calea luptei armate, dar, doar pentru a constata, în final, că aliații creștini, Habsburgii, Spania și Veneția, nu au putut să-l ajute cu nimic, iar forțele interne, marile grupări boierești ale Găneștilor și Arbureștilor, l-au părăsit exact în momentul supremei confruntări cu sultanul din 1538. Convins însă de șansele de succes ale politicii sale, Rareș a refuzat propunerea lui Soliman Magnificul din 1536 de a-l ajuta pe Zápolya cu 6.000 de oameni în schimbul acordării iertării.

Nu este mai puțin adevărat că domnul Moldovei, atunci când a adoptat și s'a menținut cu atâta consecvență pe o linie politică deschis antiotomană, s'a bizuit și pe câteva elemente concrete ale relațiilor politice internaționale care lăsau să se întrevadă posibilitatea formării unei noi coaliții antiotomane a puterilor creștine. Veneția începuse, din 1529, să-și orienteze politica, tot mai mult, către Habsburgi, iar Soliman Magnificul suferise două eșecuri în Europa Centrală, în 1529, când nu a putut cucerii Viena, și în 1532, când a fost oprit în fața fortăreței Güns (Kőszeg). În același an 1532, flota genoveză a lui Andrea Doria, aflată în serviciul lui Carol Quintul, a atacat prin surprindere coastele Moreii și a cucerit Coron și Patras, iar în 1535 Carol Quintul în persoană a atacat și cucerit Tunisul.

– II –

După încheierea tratatului din 4 aprilie 1535, Petru Rareș i-a trimis lui Ferdinand de Austria, în toamna aceluiași an o scrisoare cu rugămintea "... să binevoiască să-și trimită cât mai curând omul său la împărat ca să se pornească îndată toate oștile Maiestății Sale, deoarece acum a sosit timpul, căci Satana l-a și luat pe Împăratul turcilor și împreună cu el și trupele sale". Cerând împăratului și fratelui său să declanșeze un atac masiv împotriva turcilor, Rareș se baza pe mai multe elemente concrete care ar fi ușurat o astfel de întreprindere, cum ar fi chiar expediția victorioasă a lui Carol Quintul împotriva Tunisului din vara aceluiași an, încheierea la 1 mai 1535, la Râșnov, a unui tratat defensiv de colaborare antiotomană între cele trei țări românești, realizarea, la 12 mai, a unui "armistițiu perpetuu" între Ferdinand și Zápolya și lipsa din Europa a principalelor forțe otomane angajate în Orient. Ferdinand a îndeplinit rugămintea lui Petru Rareș, scriindu-i lui Carol Quintul, la 7 decembrie 1535, și comunicându-i că există posibilitatea obținerii unei victorii majore asupra turcilor dacă el se hotărăște să declanșeze rapid o mare ofensivă împotriva acestora. Răspunsul lui Carol Quintul, din 22 februarie 1536, era un refuz categoric, motivat de apropiata declanșare a unui nou conflict cu Franța și de faptul că nici o altă putere creștină nu era pregătită sau dispusă să aibă o confruntare majoră cu Imperiul otoman. Erau argumente, trebuie să o recunoaștem, destul de convingătoare.

În vara anului următor, în 1536, Rareș propunea împăratului lucruri și mai precise, tot prin intermediul unei solii a lui Ferdinand. “Eu sunt gata – arată el – să slujesc pe Maiestatea Cezaree și catolică și pe cea regească și toată creștinătatea, punându-mi capul și domnia mea, și nu-mi voi cruța nici viața, nici averea, ci sunt pregătit să înfrunt toate primejdiile pentru apărarea creștinătății și pentru binele obștesc, numai doar ca Maiestățile Lor să-și dea concursul și sprijinul ca să pot să-mi urmez gândul meu mai ușor și fără vătămarea mea și a acestei țări a Moldovei”. Ajutorul cerut de Rareș consta din trimiterea, în același an, a 5.000 de oameni cu artileria și mașinile de asediu necesare, cu ajutorul cărora el ar putea să cucerească întreaga Transilvanie, iar atunci când cele două capete încoronate se vor hotărî să declanșeze o expediție generală împotriva turcilor să trimită numai 15.000 de oameni, la care el va adăuga 45.000 de moldoveni, 20.000 de ardeleni și 25.000 de munteni, cu care va merge până la Constantinopol. Iată deci exprimată cu toată putere ideea unității de acțiune a țărilor române în ceea ce privește lupta antiotomană, precum și faptul că pentru Rareș necesitatea unității țărilor române era un obiectiv politic de cea mai mare importanță. În acest sens el poate fi considerat la fel ca Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare un precursor de cea mai mare însemnătate al lui Mihai Viteazul, cel care a realizat pentru prima dată în istoria noastră unitatea politică a celor trei țări românești.

Aceste dorințe ale domnului Moldovei au fost transmise din nou de Ferdinand lui Carol Quintul, la 18 septembrie 1536, dar răspunsul acestuia, din 15 noiembrie același an, recomandă răbdare și arăta vă, oricum, o acțiune major antiotomană, deși se afla în curs de pregătire, nu era previzibilă pentru viitorul foarte apropiat.

În același an, profitând de prezența în Transilvania a solului lui Carol Quintul, Ioan de Weese, arhiepiscop de Lund, care avea misiunea să mijlocească o pace între Ferdinand și Zápolya, Petru Rareș l-a trimis pe vistiernicul Mateiaș pentru a se întâlni cu acesta. Despre întâlnirile sale cu solul moldovean și despre propunerile făcute de el în numele domnului său, arhiepiscopul putea să-l informeze pe împărat în termenii următori: “Se află aici vistiernicul domnului Moldovei, fără îndoială principe foarte puternic. Acest vistiernic mă întâlnește foarte des în secret și mă roagă să nu închei pace cu acest voievod (Ioan Zápolya - n.a.), căci domnul său, la orice cerere a mea, este gata să vină cu 30.000 sau 40.000 de ostași aleși și va da Transilvania în mâinile regelui romanilor (Ferdinand - n.a.), și când Majestatea Voastră ar vrea să pornească ceva pe uscat împotriva turcilor, domnul său va da ajutor cu 60.000 sau 80.000 ostași aleși”.

Între timp, Carol Quintul, care continua să pregătească o mare expediție antiotomană, a creat o adevărată rețea de spionaj în Imperiul otoman cu scopul de a căpăta cât mai multe informații despre forțele sultanului, dar și cu scopul de a intra în legătură cu elementele ostile dominației otomane printre care se afla și Petru Rareș.

Unul dintre principalii agenți ai împăratului care a acționat în acești ani pe teritoriul otoman a fost Dionisio della Vecchia sau de la Vieja, așa cum apare în izvoarele spaniole, sârb de origine, al cărui nume adevărat era Bojidar Vuković. În raportul pe care acesta l-a alcătuit despre misiunea sa în capitala Imperiului otoman și pe care nepotul său Domingo de Gaztelú îl va prelucra și prezenta lui Carol Quintul, el arată că, ajuns la Constantinopol la 15 iulie 1536, a fost găzduit de o rudă a sa, Aias Pașa, și a avut o întâlnire secretă cu domnul Țării Românești, Radu Paisie (1535-1545), care i-a exprimat dorința sa de a lupta împotriva turcilor. Domnul

muntean a cerut, de asemenea, ca să-i fie trimis un mesager din partea lui Carol Quintul pentru "... a găsi o formă de a-și elibera domnia și persoana și sufletele credincioșilor săi creștini, care trăiesc în continuă servitute". Pe baza celor discutate la această întâlnire, dar și la altele pe care probabil le-a avut cu reprezentanți ai lui Petru Rareș, della Vecchia i-a sugerat lui Carol Quintul că era de dorit să trimită o persoană de încredere, cu scrisori de acreditare, pe lângă patriarhul Serbiei și domnii Țării Românești și Moldovei, ultimii doi putând aduna, fiecare, armate de 40.000 sau 50.000 de soldați și constituind, prin urmare, o forță importantă în perspectiva declanșării unei ofensive antiotomane.

Della Vecchia a continuat corespondența cu patriarhul Serbiei și cu Petru Rareș ajungând, mai ales cu ultimul, la o înțelegere în privința luptei antiotomane, înțelegere despre care l-a informat și pe Carol Quintul într-o scrisoare trimisă din Veneția la 8 iulie 1537.

În ansamblu, rezultatele misiunii agentului imperial în Imperiul otoman au fost bune și l-au satisfăcut pe Carol Quintul, fapt pentru care el a și fost răsplătit cu o mie de scuzi, transmiși prin intermediul lui don Lope de Soria, ambasadorul spaniol de la Veneția. Dar, cu toate acestea, împăratul nu a putut întreprinde nimic concret, deoarece se afla angajat cu toate forțele în războiul cu Franța, declanșat în 1536, lupta antiotomană trecând astfel, pentru moment, pe un plan secundar.

Pentru Rareș însă, situația începuse să devină din ce în ce mai complicată și mai periculoasă. Eșecul tuturor încercărilor de mediere în conflictul său cu Polonia, întoarcerea sultanului din campania împotriva Persiei și pericolul, tot mai evident, al unei mari invazii otomane l-au făcut pe domnul Moldovei să dorească o acțiune creștină cât

mai rapidă. Astfel, înainte de 18 ianuarie 1537, el a făcut cunoscut lui Ferdinand și Carol Quintul, prin intermediul solului Rosenberger, planul său de a întreprinde o expediție în Transilvania, dar aceștia, deși au fost de acord, nu au întreprins nimic și intențiile lui Rareș nu s’au putut realiza.

Văzând că nu a obținut nimic din partea aliaților săi, deși se afla într’o situație foarte dificilă, Petru Rareș s’a hotărât să apeleze, pentru prima dată, direct la împăratul Carol Quintul și, la începutul toamnei lui 1537, a trimis o solie în frunte cu episcopul Vasile, la Veneția, cu o scrisoare către acesta, datată “din Hârlău” (ex arce Bahloviense), la 14 septembrie, și o alta, în limba sârbă, adresată lui della Vecchia.

Numindu-l pe împărat “Doctor Froim” Rareș i se adresa astfel: “Generosule domn, stimate prieten, ne rugăm de Domnia Voastră ca de un prieten necunoscut și credem că pentru reciproca noastră prietenie nu va refuza Domnia Voastră să se ostenească pentru noi. Rugăm deci Domnia Voastră, ca pe un prieten de încredere, ca să binevoiască Domnia Voastră să ne viziteze curând pentru a ne lecui de boala noastră, căci noi, pentru osteneala Domniei Voastre, vom îngriji o sumă de bani buni, adică 3.000 ducăți (...). Iar ca să înțeleagă Domnia Voastră despre boala noastră și în ce fel s’a întâmplat, iată că au trecut doi ani, sau mai mult, de când, fiind la baie, ne-a lovit un vânt rece, și așa urechea noastră dreaptă din vremea aceea e parcă ar fi astupată și astfel ne țiuie urechea, parcă ar bate un vânt neconținut în ureche”.

Della Vecchia a trimis scrisoarea lui Carol Quintul, la 7 decembrie 1537, împreună cu explicațiile necesare pentru dezlegarea conținutului ei pe care i le dăduse episcopul Vasile. Împăratul afla, astfel, că doctorul este chiar el, că

vizita solicitată înseamnă trimiterea grabnică a unor ajutoare, cei trei mii de ducați reprezentau 25 sau 30.000 de soldați moldoveni oferiți de Rareș, iar boala de care suferea acesta era revenirea sultanului Soliman Magnificul din Persia. Della Vecchia adăuga la aceste explicații îndemnul său prin care împăratul era rugat să răspundă la apel și să trimită o scrisoare de încurajare nu numai în Moldova, dar și în Țara Românească.

La 18 decembrie, della Vecchia scria din nou lui Carol Quintul despre nevoia de a se trimite scrisori de încurajare domnilor din Moldova și Țara Românească, precum și patriarhului sârb și își exprima îndoiala că, dacă lucrurile vor fi târăgănite în continuare, va mai fi crezut de aceștia, deoarece tot ce le făgăduise și ce tratase până atunci nu fusese niciodată confirmat de o scrisoare imperială.

Se pare însă că scrisorile lui Rareș și ale lui della Vecchia au ajuns foarte târziu în Spania, deoarece, la 6 martie 1538, Carol îi scria din Barcelona lui don Lope de Soria, amintindu-i că scrisorile domnului Moldovei și ale patriarhului Serbiei nu i-au ajuns încă. Dar și atunci când vor ajunge, ele nu vor avea drept rezultat decât un ordin al împăratului către același don Lope de Soria în care i se cerea să facă după împrejurări "... ceea ce va socoti de cuvință".

Carol Quintul, continuând pregătirile în vederea unei cruciade, a reușit să obțină câteva succese diplomatice la începutul anului 1538, printre care realizarea unei ligi antiotomane la 8 februarie, cu participarea papalității, a Veneției și a fratelui său Ferdinand, evident, pe lângă participarea Spaniei, precum și încheierea, la 24 din aceeași lună, la Oradea, a unui tratat de pace și colaborare între Ferdinand și Zápolya, tratat care-l includea, automat, și pe Petru Rareș în virtutea alianței sale cu primul dintre aceștia.

În ciuda acestor succese, cruciada nu a putut fi declanșată datorită războiului cu Franța și, abia după încheierea armistițiului de la Nisa (18 iunie 1538) și a întâlnirii de la Aigues Mortes, dintre Carol Quintul și Francisc I, perspectivele ei au devenit mai favorabile, dar cu toate acestea, îndemnul repetat ale lui della Vecchia de a se trimite scrisori de încurajare domnului Moldovei au continuat să rămână fără un răspuns favorabil.

Mai mult decât atât, încă de la 24 mai 1538, Carol Quintul declarase ambasadorilor venețieni că abia în anul următor se va trece la o puternică ofensivă antiotomană, dar pe mare și nu pe uscat, unde cavaleria ușoară a turcilor, foarte mobilă, face preferabilă o atitudine defensivă bazată pe un puternic sistem de fortificații. Dacă adăugăm la aceste considerente de ordin strategic ostilitatea manifestată în Spania față de orice plan de cruciadă care depășea limitele Africii de Nord, ne dăm seama că ajutorul pe care-l aștepta Petru Rareș de la împărat era foarte puțin probabil că va și ajunge vreodată la el.

În schimb, Soliman Magnificul, avertizat de pregătirile care se făceau împotriva sa, a hotărât să declanșeze în 1538 o puternică ofensivă politico-militară care viza toate zonele de interes major pentru otomani: Europa, Marea Mediterană și Oceanul Indian. Principalul punct de izbire a fost ales de sultan în Moldova datorită, pe de o parte, importanței pe care o avea această țară prin potențialul său economic, uman și militar în cadrul vastelor sale planuri de expansiune în Europa, iar pe altă parte datorită izolării politice în care se afla Petru Rareș, înconjurat numai de dușmani și având aliați îndepărtați, puțin dispuși să-și îndeplinească făgăduielile.

Uriașele pregătiri militare pe care le făceau turcii au ajuns, încă din aprilie 1538, la cunoștința lui Carol Quintul și

a curții spaniole, prin intermediul unor informări trimise de agenții din Ragusa, Corfu și Veneția, dar fără indicarea direcției principale de atac. Abia în august o știre venită prin Veneția arăta că intenția sultanului era de a ataca mai întâi Moldova, urmând ca apoi să se îndrepte, probabil, împotriva Transilvaniei, Ungariei și Germaniei.

În fața ofensivei majore pe care o pregăteau turcii, Carol Quintul, cu toată hotărîrea pe care o manifestase de a lupta împotriva lor, a ezitat din nou, la fel ca și altă dată, iar deciziile pe care le-a luat au fost doar jumătăți de măsură și au provocat, în final, eșecul coaliției creștine. Astfel, temându-se de o eventuală creștere a puterii lui Ferdinand în dauna propriei sale autorități, el a trimis în Ungaria foarte puține trupe, printre care se numărau, totuși, și 2000 de spanioli conduși de Juan de Guevara și Juan de Viamonte, a dat indicații secrete lui Andrea Doria, amiralul flotei sale, cerându-i să evite o angajare decisivă cu flota otomană și să încerce, în același timp, să compromită puterea maritimă a Veneției, a încercat să atragă de partea sa pe comandantul flotei otomane, celebrul corsar Hayreddin Barbarossa, prin promisiuni ademenitoare formulate de agenții săi Alfonso de Alarcón și Juan de Vergara.

Această politică de tergiversare, uneori duplicitară și permanent ezitantă, în ciuda unor mici succese, fără prea mare importanță, obținute de flota lui Doria, a compromis de la început șansele de reușită ale ligii antiotomane. Petru Rareș, principalul amenințat, s'a găsit singur, fără nici un sprijin extern, în fața uriașei armate otomane și, părăsit și de majoritatea boierimii moldovene, și-a pierdut scaunul și țara, devenind un fugar acolo unde mai înainte fusese un stăpân temut și respectat. Zápolya, pretextând că "...spaniolii și germanii încă întârziiau", a abandonat imediat cauza creștină trecând, umil, de partea sultanului, iar venețienii, având

serioase îndoieli în privința loialității împăratului, au început să caute prilejul favorabil, care nu a întârziat prea mult, de a ieși din alianță.

Dându-și seama că riscă să piardă tot ceea ce obținuse prin îndelungate și anevoioase tratative, Carol Quintul a trimis, în toamna lui 1538, pe arhiepiscopul de Lund, Ioan de Weese, într-o misiune pe lângă Zápolya, dar având și însărcinarea de a trece în Moldova pentru a trata cu Rareș. Scrisoarea de acreditare, datată din Toledo la 7 noiembrie 1538, îl recomandă pe acesta "iubitorului său prieten" Petru Voievod, declarând că îl trimite pentru a-i spune "anumite lucruri" sau, în cazul în care arhiepiscopul însuși nu va putea face acest drum să-i trimită pe altcineva care să-i vorbească despre acele lucruri de taină.

Gestul lui Carol Quintul era însă tardiv și, prin urmare, lipsit de orice fel de eficiență. La acea dată Soliman Magnificul își realizase deja principalele obiective ale vastului său plan politico-militar. Victoria din Moldova, în ciuda faptului că nu a dus la transformarea țării în pașalâc, victoria navală de la Prevesa (septembrie 1538) și succesul expediției din Oceanul Indian, spulberaseră coaliția pe care statele creștine încercaseră să o îndrepte împotriva lui și i-au permis, peste trei ani, să tranșeze în favoarea sa problema moștenirii regatului maghiar, prin cucerirea Budei și transformarea Ungariei centrale în pașalâc, în același an în care Carol Quintul suferea o gravă înfrângere în fața Algerului.

Provocând căderea lui Rareș, sultanul a lovit în veriga cea mai însemnată și mai activă, dacă avem în vedere interesele Imperiului otoman, dar și cea mai vulnerabilă a coaliției antiotomane, ceea ce a dus la rapida ei înfrângere și dezintegrare.

Pentru domnul Moldovei, apropierea de Habsburgi și, implicit, de Spania, a constituit o politică riscantă, poate chiar o greșeală tactică majoră, care în final i-a provocat căderea, dar, în conjunctura internațională din acei ani, el nu avea o altă posibilitate mai bună dacă dorea, și a dorit întotdeauna, să apere independența țării sale. De fapt, o politică asemănătoare a fost dusă și de Ștefan Lăcustă (1538-1540) și Alexandru Cornea (1540-1541), amândoi plătind cu viața acest lucru.

Având experiența primei domnii, Rareș a continuat și în cea de a doua domnie să ducă, în esență, o politică antiotomană, dar modificată în formele ei de manifestare. El a renunțat la atitudinea deschisă antiotomană și a preferat să se apropie de tabăra creștină, dar în secret și luându-și precauțiile care se impuneau. În primăvara anului 1542, nemulțumit de faptul că Soliman Magnificul nu și-a respectat promisiunile de înapoiere a Tighinei și a cetăților din Transilvania care-i aparținuseră, ba mai mult, a pretins chiar cedarea Orheiului, Rareș a intrat în taină în legătură cu coaliția antiotomană a statelor germane.

Această atitudine a fost adoptată, probabil, și datorită cunoașterii faptului că împăratul Carol Quintul era ferm hotărât să meargă în Ungaria cu trape italiene și spaniole pentru a da, pe această cale, o puternică lovitură alianței franco-otomane. Într-o scrisoare din 10 mai 1542 el îi spunea lui Ferdinand că va veni în mod sigur pentru a-l ajuta în lupta antiotomană. Dar în vara aceluiași an, când împăratul se pregătea să meargă în Ungaria, Francisc I a declanșat o puternică ofensivă contra Țărilor de Jos, a Navarrei și a Perpignanului, ceea ce l-a împiedicat pe Carol Quintul să-și realizeze intențiile.

În ciuda acestei defecțiuni, Petru Rareș își făcea cunoscute sentimentele sale antiotomane lui Ferdinand de Austria și arăta că era gata să participe, mai ales sub aspect financiar, la expediția antiotomană încredințată conducerii marcgrafului Joachim II de Brandenburg (1532-1571). La 1 martie 1542 domnul Moldovei a încheiat la Suceava un tratat secret cu marcgraful de Brandenburg, numit comandant militar suprem al armatei care se pregătea să-i atace pe turci. Rareș își asuma obligația ca în tot cursul războiului să urmărească și să informeze despre mișcările și mărimea forțelor otomane. În timpul campaniei, când împrejurările vor fi prielnice, să întoarcă armele împotriva sultanului și să încerce chiar să-l captureze, iar pentru întreținerea oastei creștine să vândă 30.000 de vite, aduse prin Polonia. În schimb, marcgraful își lua obligația să-i plătească lui Rareș la sfârșitul campaniei "... o sumă însemnată de galbeni ungurești", să mijlocească legăturile cu împăratul și să aplaneze neînțelegerile dintre Polonia și Moldova.

Dorința lui Rareș de a duce o politică antiotomana rezultă și din felul în care el a respectat prevederile acestui tratat. Astfel, oastea lui Ioachim II de Brandenburg a fost întreținută, practic, sub raport financiar, în bună parte de domnul Moldovei. La 24 iunie 1542, din Viena, Joachim II de Brandenburg atesta primirea din partea lui Rareș a 200.000 de florini ungurești, sumă foarte mare, jumătate în bani și jumătate în vite vândute în Polonia, pe care trebuia să o restituie în două rate, în 1548 și 1554. La 28 iunie marcgraful dă o nouă adeverință pentru 300.000 de galbeni, reprezentând suma pe care se obliga s'o plătească lui Rareș "... în urma unei învoieli și pact încheiat atingător de oarecare trei secrete între noi și numitul principe al Moldovei". În prealabil, Joachim II de Brandenburg a confirmat, la 6 iunie 1542, tratatul încheiat la Suceava, la 1 martie același an,

arătând că în cazul în care Rareș își va îndeplini obligațiile asumate, urma să primească la Liov, după încheierea campaniei, suma de 500.000 de florini.

Tot pe această linie a politicii antiotomane, demn de remarcat este și faptul că, la 29 august 1542, Rareș a trimis la Joachim II de Brandenburg pe Jacob Fisher cu informația prețioasă, din punct de vedere militar, că sultanul nu va porni în 1542 spre Buda, unde va trimite doar 10.000 de oameni ca să o apere. Dar înfrângerea lamentabilă suferită de armata imperială în fața Pestei (28 septembrie - 9 octombrie 1542) a eliminat orice posibilitate concretă de restabilire a legăturilor dintre Petru Rareș, pe de o parte, și Ferdinand de Austria și Carol Quintul, pe de alta, și a pus capăt unui interesant capitol din istoria relațiilor românilor cu imperialii și cu spaniolii în secolul XVI. După 1542, relațiile lui Petru Rareș cu Ferdinand de Austria, incapabil să facă față amenințării otomane, s'au răcit treptat, fără a dispărea însă. Urmărind redobândirea cetăților și domeniilor stăpânite în Transilvania de domnii moldoveni, dar confiscate de Ioan Zápolya, Rareș a devenit în vremea celei de-a doua sale domnii singura forță politică ce a acționat cu eficiență în Transilvania. Patru campanii în patru ani consecutivi (1541-1544) i-au adus în cele din urmă Rodna, Ciceul și Cetatea de Baltă.

În concluzie la cele spuse până acum, considerăm că Moldova lui Petru Rareș a jucat un rol de cea mai mare importanță în cadrul relațiilor dintre imperiali și otomani, dintre Carol Quintul și Soliman Magnificul în deceniile patru și cinci ale secolului XVI. Acest lucru demonstrează încă odată, dacă mai era nevoie, importanța pe care o avea țara românească de la răsărit de Carpați în ansamblul relațiilor internaționale din Europa, ponderea ei economică, militară și strategico-politică în conflictul dintre cele două imperii cu tendințe de universalitate. În același timp, perioada celor două

domnii ale lui Petru Rareș se înscrie ca unul din momentele cele mai importante din istoria relațiilor româno-spaniole în secolul XVI. Ea va fi egalată și depășită, din acest punct de vedere, doar de perioada domniei lui Mihai Viteazul, atunci când relațiile româno-spaniole vor atinge unul din punctele culminante din întreaga lor istorie.

ȚĂRILE ROMÂNE ȘI SPANIA ÎN ULTIMELE DECENII ALE SECOLULUI XVI

Deceniile șapte și opt ale secolului XVI au avut o mare importanță în privința conflictului turco-spaniol din Marea Mediterană conflict cu implicații și asupra spațiului românesc. Pentru câțiva ani, de pe la 1560 și până la 1574, Spania, eliberată temporar de presiunile din alte zone ale Europei care, deși au continuat să existe, nu mai erau atât de acute ca în trecut, a putut să-și concentreze în mai mare măsură atenția și eforturile asupra Mediteranei și a luptelor cu turcii. Principalele succese spaniole din această perioadă au fost victoria din Malta (1565) și încheierea unei Ligi Sfinte între septembrie 1570 și mai 1571, cu participarea Veneției și a papalității, puteri care, acționând unit, au reușit să obțină marea victorie de la Lepanto (7 octombrie 1571).

În acest complex favorabil de împrejurări relațiile româno-spaniole au cunoscut o încercare de reluare, o adevărată perioadă de tatonari mai mult sau mai puțin reușite, care va dura până la domnia lui Mihai Viteazul.

Este vorba, în primul rând, de o scrisoare pe care domnul Țării Românești, Alexandru II Mircea (1568-1577) a trimis-o în vara lui 1571, cu puțin timp înainte de bătălia de la Lepanto, prin intermediul episcopului de Almissa, la Veneția, cu scopul de a fi înfățișată unui reprezentant al Regelui Catolic, dar, în lipsa acestuia, a fost adusă la

cunoștința doar a Senioriei. În scrisoare domnul român se oferea să sprijine Liga Sfântă, promițând să răscoale împotriva turcilor nu numai țara sa, ci și Moldova, Podolia, Transilvania, Bulgaria, Serbia și Bosnia. Se pare că existase o înțelegere anterioară în acest sens între el și Liga Sfântă, deoarece declanșarea acțiunii fusese prevăzută pentru luna martie 1571, dar așa cum arată domnul, moartea principelui Transilvaniei, Ioan II Sigismund, a mărit vigilența turcilor în acele părți și l-a împiedicat să-și realizeze intențiile. Toate aceste lucruri conținute în scrisoare, au fost comunicate verbal de episcopul Almissei și ambasadorului spaniol din cetatea lagunelor, don Guzmán de Silva, care, la rândul său, le-a transmis regelui Filip II.

Din păcate, această ofertă, ca și altele din trecut, a rămas fără nici un răspuns din partea Spaniei, care era interesată mai mult de problemele Mediteranei și ale Africii de Nord decât de cele ale Peninsulei Balcanice, unde refuza să ia în considerare chiar propunerile care vizau trecerea în stăpânirea ei directă a unor teritorii destul de întinse. Refuzul este însă explicabil deoarece factorii de conducere și de putere de la Madrid își dădeau seama că o eventuală tentativă de instalare în Balcani ar fi fost imposibilă în condițiile în care resursele militare pe care le aveau la dispoziție erau limitate și trebuiau folosite, mai ales cele terestre, în alte părți ale Europei și ale lumii.

Cu toate acestea, reprezentanții popoarelor balcanice au continuat să facă propuneri de luptă antiotomană Spaniei, printre ei aflându-se, uneori, și români. Astfel, în timpul negocierilor purtate la Neapole și Madrid, în 1573-1574, de către arhiepiscopul de Ohrida, în vederea unei răscoale antiotomane în Epir, se întâlnește un personaj cu numele scris în trei feluri: Panesternicos, Panos Kaistolicos și Panos Estolnicos. Este vorba de un Pano stolnicul, unul dintre

boierii domnului Țării Românești, Petru cel Tânăr (1559-1568), care ținuse dregătoria între aprilie 1563 și iunie 1568.

Luptele turco-spaniole din Mediterană, deși nu au implicat direct țările române, au avut, totuși, o influență destul de importantă asupra lor, la fel cum și situația lor a influențat într-o oarecare măsură desfășurarea ostilităților. Rolul zaherelei moldo-muntene în aprovizionarea capitalei Imperiului otoman și al armatelor otomane a crescut mai ales în deceniul opt al secolului XVI, când înfrângerea de la Lepanto a dus la întărirea atacurilor corsarilor creștini în Mediterana Orientală asupra vaselor cu provizii egiptene. În a doua jumătate a secolului XVI apar primele interdicții asupra exportului țărilor române, iar pentru a completa marile goluri provocate de înfrângerea de la Lepanto, Poarta a luat din Moldova și Țara Românească, numai în 1572, 3000 de cântare (170 tone) de seu, a făcut mari comenzi de in, cânepă și câlți (200 de care), a poruncit lui Alexandru II Mircea să-i pună la dispoziție 20.000 de vâslași, iar beilerbeiului și defterdarului de Timișoara sultanul Selim II (1566-1574) le-a poruncit, în repetate rânduri, să trimită cantități cât mai mari de silitră și de praf de pușcă.

Dar consecințele resimțite de țările române nu au fost numai de natură economică ci au afectat și viața politică. În acest sens putem considera că una din cauzele care au dus la declanșarea puternicei răscoale antiotomane condusă de Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574), a fost pretenția formulată de Poartă, care pregătea cu febrilitate o mare ofensivă antispaniolă în Africa de Nord, ca tributul Moldovei să fie dublat de la 35.000 la 70.000 de galbeni.

Luptele crâncene din vara anului 1574 și jaful la care tătarii au supus Moldova au micșorat mult cantitatea de cereale care a luat drumul Constantinopolului, astfel încât la

10 Septembrie 1575, don Guzmán de Silva, ambasadorul spaniol de la Veneția, putea să-l informeze pe Filip II că, din această cauză, turcii nu vor fi capabili să-și scoată flota în anul următor și, prin urmare, spaniolii vor fi eliberați de presiunea din Mediterană.

Până la Mihai Viteazul legăturile țărilor române cu Spania au mai cunoscut un moment semnificativ în timpul domniei lui Ștefan Báthory principe al Transilvaniei și rege al Poloniei (1571, 1575-1586). Alegerea lui Báthory, care era catolic, ca principe al Transilvaniei a provocat o reacție de satisfacție la curtea imperială, reacție imediat comunicată de ambasadorul spaniol, contele de Montagudo, lui Filip II la Madrid. Răspunsul Regelui Catolic, dat la 7 septembrie 1571, exprimă mulțumirea pentru această alegere și speranța că lupta antiotomană va avea numai de câștigat. Aceste speranțe au fost întărite în noiembrie același an de posibilitatea realizării unei alianțe antiotomane între curtea din Viena, Polonia, Ștefan Báthory, și Bogdan Lăpușneanu (1568-1572), domnul Moldovei, precum și de cererea adresată de Báthory, la 14 decembrie, de a i se trimite iezuiți pentru a înființa un colegiu la Cluj.

Dar, foarte curând, principele transilvan și-a dat seama că nu poate conta prea mult pe sprijinul Habsburgilor și că singura putere din zonă de care trebuie să țină cu adevărat seama este Imperiul otoman. Din această cauza, relațiile sale cu Habsburgii s'au răcit treptat și au devenit chiar ostile, după 1575, atunci când el a fost ales rege al Poloniei cu sprijinul turcilor și împotriva unui candidat austriac. Cu toate acestea, relațiile sale cu Spania au continuat, deși limitate doar la două probleme de importanță redusă și anume, la demersurile întreprinse pentru obținerea moștenirii reginei Bona Sforza din vicereatul napolitan și la cumpărăturile de cai spanioli făcute prin intermediul lui Daniele Moretto. Deși aceste

probleme priveau mai mult regatul polon decât Transilvania faptul că în toate scrisorile adresate lui Filip II, Báthory se intitula și principe al Transilvaniei ne îndreptățește să îl socotim ca făcând parte din ansamblul relațiilor țărilor române cu Spania, Transilvania căpătând astfel o mai mare importanță și considerație atât pentru regele Filip II cât și pentru întreaga curte de la Madrid.

În afara acestor relații, pe care am putea să le numim oficiale sau semioficiale, de la stat la stat, au existat și altele de legături româno-spaniole, neoficiale, stabilite mai ales prin intermediul unor pretendenți la tronurile țărilor române care în peregrinările lor prin lume, au ajuns și pe pământul Spaniei sau în teritorii aflate sub dominația și influența spaniolă.

În același timp sau puțin după trecerea lui Despot Vodă prin Spania, viitorul voievod al Transilvaniei, Cristofor Báthory (1530-1581), a ajuns și el în această țară, în cadrul unei călătorii pe care a întreprins-o în mai multe țări din apus. Nu cunoaștem amănunte despre această călătorie dar știm precis că el și-a făcut ucenicia armelor în anii 1546-1547 ca *Bereiter der Kaiserlichen Pferde* în armata lui Carol Quintul.

Una din cele mai interesante figuri de aventurieri din această vreme a fost Ioan Gheorghe Heracleu Basilic Despot care se considera descendent "... din neamul împăraților Flavi Augusti de la Roma, și apoi de la Constantinopol, prin mila lui Dumnezeu restaurator și mare maestru al Cavalerilor Sfântului Gheorghe, moștenitor al Greciei întregi, rege al Peloponezului, Moldovei, Valahiei, domn al Răsăritului etc." Acesta, deși nu a ajuns în Spania, a stat o vreme în Lombardia și la Genova, iar în 1567 se afla la Neapole, unde se bucura de favorurile viceregelui spaniol și ale nobilimii locale. Constatăm, prin urmare, că speranțele sale de a dobândi unul din tronurile țărilor române, care nu se vo-

împlini niciodată, se bazau, mai ales pe ajutorul Regelui Catolic, având în vedere că toate aceste teritorii, pe care le-am amintit ceva mai sus, se aflau fie sub dominația directă, fie sub influența sa.

Alt pretendent la un tron românesc, care a rătăcit prin multe țări ale Europei, ajungând și în Spania, a fost Nicolae Basarab. În 1569 el se afla la Segovia, unde era ajutat cu bani de Hans Heher, fapt pentru care l-a răsplătit acordându-i titlul de "marchiz de Ialomița". Din scrisoarea pe care secretarul regal Pfinzig a adresat-o, în același an, superiorului său Zayas, aflăm că Nicolae Basarab luptase în serviciul Spaniei în Malta, Ungaria și la Granada, că se bucura de protecția ambadorului Poloniei la Madrid, care garanta autenticitatea ascendenței sale și că cerea dela regele Spaniei o scrisoare de recomandare pentru împăratul Maximilian II (1564-1576) și o mică sumă de bani, în afară de ceea ce primise până atunci pentru serviciile sale. De asemenea aflăm că el primise deja o scrisoare de recomandare pentru viceregele spaniol din Neapole, dar că nu dorea să plece până când nu i-ar fi fost satisfăcute și celelalte cereri și promitea că odată ajuns pe tronul Țării Românești va ști cum să-și arate recunoștința pentru ajutorul primit. Nu știm dacă aceste cereri au fost sau nu satisfăcute până la urmă dar sigur este că Nicolae Bassrab nu a reușit niciodată să-și vadă împlinit visul de domnie.

Un pretendent mai norocos decât ceilalți, singurul care s'a adresat Spaniei și a reușit să obțină tronul mult dorit, dar fără sprijinul acesteia și chiar împotriva dorinței ei, a fost Petru Cercel, domn al Țării Românești între 1583 și 1585.

Ajuns în Franța, în ianuarie 1579, și având sprijinul integral al lui Henric III (1574-1589) și al reginei mame, Caterina de Medicis, el a considerat însă necesar să obțină și bunăvoința altor monarhi apuseni și, în acest scop, a trimis în

Anglia pe S. Bonnet, iar în Spania pe cavalerul Robert Lins de Dorandoff. În scrisoarea pe care a trimis-o la 16 decembrie 1579 din Paris lui Filip II, Petru Cercel solicita ajutorul acestuia pentru a căpăta tronul Țării Românești, arăta suferințele pe care le-a îndurat din partea turcilor și recomanda pe trimisul său, cavalerul de Dorandoff.

Ajuns foarte repede la Madrid, Dorandoff a fost primit în audiență, la 25 decembrie, de către cardinalul de Granvela, vicerege al Neapolelui, care în aceeași zi a înaintat un raport despre această întâlnire lui Filip II. În raport, cardinalul își exprimă serioase îndoieli în legătură cu persoana trimisului și cu cele ce i-au fost comunicate, încheind cu recomandarea ca cererile formulate să fie respinse categoric, deoarece sprijinindu-le Spania nu va putea obține nici un folos căci "... țara Valahiei este foarte departe pentru ca în momentul de față Maiestatea Sa să poată obține ceva de acolo și cu atât mai puțin prin intermediul acestuia, care nici măcar nu o stăpânește, și dacă ar intra în ea cu ajutorul regelui Franței (ceea ce nu cred) nu știu câtă încredere am putea avea în el".

Spania cunoștea foarte bine sprijinul pe care Petru Cercel îl avea din partea Franței și se temea ca cererile acestuia să nu fie o intrigă a curții de la Paris, iar în eventualitatea în care el ar fi obținut tronul dorit cu ajutor francez, automat trebuia să devină un supus credincios al Porții și deci orice posibilitate de colaborare antiotomană era exclusă. La aceste considerente se adăuga faptul că, tocmai în acea perioadă, curtea de la Madrid căuta realizarea unei păci sau cel puțin a unui armistițiu cu turcii, care putea să-i aducă liniștea necesară în Marea Mediterană pentru a-și concentra eforturile în alte direcții și de aceea dorea să evite orice complicații neprevăzute.

Deși a refuzat categoric să-l sprijine pe Petru Cercel, Spania a urmărit cu multă atenție evoluția sa ulterioară, până

aproape către sfârșitul tragic pe care soarta i l-a rezervat, temându-se că, prin intermediul prezenței sale pe unul din tronurile țărilor românești, alianța franco-otomană s'ar putea consolida în detrimentul ei. Astfel, ambasadorul de la Veneția, don Cristóbal de Salazar, raporta lui Filip II, în martie 1581, despre sosirea pretendentului în acest oraș și despre sprijinul pe care-l avea din partea Franței și al Senioriei, care i-a pus la dispoziție 1000 de taleri și o corabie pentru Ragusa. Din Constantinopol, informatorul Bartolomeo Pusterla a ținut la curent curtea de la Madrid, din aprilie 1581 până în iulie 1582, cu lupta pentru tronul Țării Românești dusă de Petru Cercel, luptă pentru care în acea perioadă nu se întrevedeau prea mulți sorți de izbândă. Următoarele informații, provenite tot din capitala Imperiului otoman, se referă la numirea în domnie și la mazilirea și fuga sa în Transilvania, iar după un interval de trei ani, don Juan de Carnoza informa din Veneția, pe Filip II despre noile speranțe ale lui Petru Cercel de a redobândi domnia. În sfârșit, ultimele informații cu privire la situația sa, cunoscute nouă, care au ajuns în Spania, datează din 1589 și 1590 și vorbesc despre arestarea lui la Constantinopol și intențiile turcilor de a-l surghiuni în insula Rodos.

Această atenție pe care diplomația spaniolă a acordat-o mai mulți ani la rând persoanei unui pretendent rătăcitor și domn efemer se explică nu atât prin importanța pe care ar fi avut-o Petru Cercel în vastele planuri politice ale monarhiei spaniole, cât prin importanța pe care, incontestabil, o aveau țările române în cadrul relațiilor politice internaționale din secolul XVI și de care erau conștiente toate marile puteri ale vremii cu interese în răsăritul și sud-estul Europei.

Spre sfârșitul secolului XVI și alți pretendenți la domnia țărilor române au ajuns în Spania. Un astfel de personaj, al cărui nume nu îl cunoaștem și care se intitula "principele

Valahiei”, se stabilise în 1584 la Genova. Trecuse la catolicism, obținând astfel sprijinul papei, care-i pusese la dispoziție trei mii de scuzi, era căsătorit cu o femeie frumoasă, numită Venețiana, probabil italiancă, și care avea o deosebită trecere pe lângă genovezi. În același an, el a părăsit Genova și a plecat în Spania cu speranța obținerii unor noi ajutoare, dar urma să se pierde pentru noi.

Contemporan cu acest anonim a fost și un oarecare “Yanoda Bayboda, principe de Moldavia”, probabil un fiu al lui Iancu Sasul, stabilit în acea perioadă la Toledo și despre care nu avem nici un fel de alte date concrete.

Ultimul pretendent domnesc ajuns pe pământul Spaniei în acest secol a fost viitorul domn al Moldovei, Ștefan II Tomșa (1611-1615 și 1621-1623). Acesta a fost unul din numeroșii aventurieri care cutreierau Europa la sfârșitul secolului XVI și începutul celui următor în căutarea unui stăpân războinic care să-i conducă spre glorie și bogăție. Ajuns în Franța, Tomșa s’a înrolat în armatele lui Henric IV (1589-1610) și a participat la asediul orașului spaniol Jaca (1590), dar fiind lipsit de noroc a căzut prizonier.

Dacă numărulетенденților domnești care au ajuns în Spania a fost, așa după cum am văzut, destul de mare, un fenomen similar, dar în sens invers, a avut loc și în ceea ce privește pătrunderea unor spanioli în țările române, bineînțeles nu caетенденți la tronul țării lor, ci ca mercenari și aventurieri plecați să cutreiere lumea.

Mercenarii spanioli au constituit nucleul principal al armatei comandate de Castaldo, care a invadat Transilvania în 1551, iar puțin mai târziu și Țara Românească, și tot ei au fost prezenți în Moldova de-a lungul întregii domnii a lui Despot Vodă. În afara acestor acțiuni organizate și destul de mari ca amploare, mercenari și cavaleri spanioli trebuie să fi

ajuns la noi în diferite împrejurări și în mod întâmplător. Ne bazăm atunci când facem această afirmație pe un singur document anterior domniei lui Mihai Viteazul, datat la 13 februarie 1581 din Sofia, în care se vorbește despre un cavaler spaniol ce luptase împotriva turcilor în Persia și în Moldova, dar credem că numărul unor astfel de aventurieri a fost mai mare, deoarece ei vor fi atestați și mai târziu în timpul lui Mihai Viteazul, și în prima jumătate a secolului XVII.

Un ultim element de legătură între Spania și țările române până la domnia lui Mihai Viteazul, este adevărat că destul de subțire, l-a constituit, totuși, viața plină de peripeții a aventurierului Bartolomeo Brutti.

Albanez italianizat, originar din părțile stăpânite de Veneția și nepot al arhiepiscopului de Antivari, Giovanni Brutti (1551-1571), Bartolomeo se afla în 1575 în slujba turcilor, care l-au trimis la Raguza, Veneția și Roma pentru un schimb de prizonieri. Apoi a intrat în serviciul regelui Spaniei și, în 1577, l-a însoțit pe Marigliano la Constantinopol, care avea misiunea de a purta tratative cu Poarta în vederea încheierii unui armistițiu, dar în 1579 a fost arestat pentru intrigi. În acest interval de timp, continuând să fie agent al Spaniei, Bartolomeo Brutti a intrat și în serviciul lui Iancu Sasul, pe care l-a ajutat să devină domn al Moldovei în 1579 și, la chemarea acestuia, a venit în țara noastră în anul următor, 1580.

Nu cunoaștem nici un amănunt legat de activitatea sa din această perioadă, care să ne lămurească în ce măsură Brutti a contribuit la stabilirea unor legături între Spania și Moldova, dar în scrisoarea pe care i-o trimitea lui Filip II, la 25 ianuarie 1580, din Constantinopol, el arată că este chemat de domnul Moldovei, Iancu Sasul, subliniind că "... o voi putea servi pe Maiestatea Voastră în legătură cu lucruri de

mare importanță în Moldova, căci în acel regat sunt multe ocazii de a vă putea servi. Nu voi uita să amintesc Maiestateii Voastre că am stat în aceste țări (Imperiul otoman - n.a.) trei ani pentru a o servi și întotdeauna pe cheltuiala mea (...)"'. Iată deci o dovadă clară că Brutti s'a aflat, în același timp, și în serviciul lui Iancu Sasul, dar și în acela al regelui Spaniei.

Venit în Moldova, el a îndeplinit, între 1580 și 1591, dregătoriile de mare postelnic, mare cămăraș și căpitan de Soroca, fiind în cele din urmă asasinat din ordinul lui Aron Vodă Tiranul, în aprilie 1592. Singurul amănunt al activității sale care ar putea indica păstrarea anumitor legături cu Spania este sprijinul pe care l-a acordat propagării catolicismului în Moldova.

În concluzie, putem afirma că în ultimele decenii ale secolului XVI relațiile româno-spaniole se mențin la un nivel destul de ridicat, marcând o continuitate semnificativă între cele două momente de vârf ale lor din acest secol, reprezentate de domniile lui Petru Rareș și Mihai Viteazul. Aceste relații, la fel ca cele stabilite în vremea lui Iancu de Hunedoara și Alfons V de Aragon și Neapole au avut la bază interesul comun al luptei antiotomane.

Pentru țările române situația politică internațională devenise deosebit de gravă, existența lor statală și integritatea teritorială fiindu-le amenințate ca niciodată în trecut. În condițiile prăbușirii statului feudal maghiar, a alianței franco-otomane și a tratatelor succesive polono-otomane (1554, 1568, 1577 1583), pentru ele unicul sprijin extern, este adevărat că îndepărtat și foarte puțin sigur, rămăsese doar Imperiul habsburgic stârns legat de Spania și de politica dusă de această țară. Pe această cale s'au putut stabili contacte româno-spaniole, dar toate speranțele în ajutorul care putea veni din îndepărtata Peninsulă Iberică s'au dovedit a fi doar iluzii deșarte.

Pentru Spania, lupta antiotomană nu era o luptă pentru existență, ci o luptă pentru dominație mondială. Din această cauză ea a urmărit cu mare atenție orice fel de rezistență care putea să-i slăbească adversarul, țările române fiind, la acea dată unicul element de rezistență autentică antiotomană din Europa de sud-est pe care se putea baza blocul habsburgic. Cu toate acestea, Spania și Austria nu s'au gândit niciodată la o veritabilă colaborare antiotomană cu țările române, căutând mereu să le arunce pe acestea în luptă pentru a micșora, pe această cale, presiunile la care ele însele erau supuse.

Oricum, indiferent de considerentele pe care curtea de la Madrid le-a pus la baza relațiilor sale cu țările române, existența însăși a unor astfel de relații ne dovedește rolul deosebit de important pe care ele au continuat să-l joace și în ultimele decenii ale secolului XVI în viața politică a Europei, în ciuda presiunii extraordinare la care erau supuse din partea Imperiului otoman. Aceasta demonstrează încă odată trăinicia statelor feudale românești și marea putere de rezistență de care a dat dovadă poporul nostru în fața tuturor vicisitudinilor istoriei.

SPANIA ȘI ȚĂRILE ROMÂNE ÎN VREMEA LUI MIHAI VITEAZUL

– I –

Sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII au fost marcate de unul din momentele cele mai importante din întreaga istorie a relațiilor româno-spaniole, moment dominat, indiscutabil, de puternica personalitate a lui Mihai Viteazul (1593-1601), domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei, cel care, prin eroismul și cutezanța de care a dat dovadă, a pus sub semnul întrebării, pentru o clipă, însăși dominația otomană din Europa și a atras asupra sa privirile întregului continent.

Marea epopee românească de sub conducerea lui Mihai Viteazul, desfășurată la cumpăna dintre cele două veacuri, a fost răspunsul hotărât dat de poporul nostru la intensificarea fără precedent pe care a cunoscut-o dominația otomană, sub toate aspectele ei, tocmai în această perioadă. Astfel, turcologul Mihai Maxim a calculat că, între 1538 și 1600, Moldova și Țara Românească au pierdut în raporturile lor cu Poarta, sub diferite forme, între 13 și 15 milioane de galbeni dintre care, numai în perioada 1581-1590 și numai în Țara Românească, cumpărarea tronului și plata haraciului și a peșcheșurilor s'a ridicat, după aprecierile lui Mihai Berza, la 5.770.000 de galbeni. La urcarea sa pe tron, datoriile însumate ale predecesorilor săi, pe care Mihai Viteazul trebuia să le plătească, se ridicau la uriașă sumă de 700 de

milioane de asprii. Această situație, consecință a degradării continue pe care a cunoscut-o instituția domniei în a doua jumătate a secolului XVI, amenința întreaga societate românească cu o adevărată catastrofă și impunea adoptarea unor măsuri rapide și eficiente pentru a opri o evoluție din ce în ce mai nefavorabilă. În împrejurările din ultimii ani ai secolului XVI, reluarea luptei antiotomane se impunea astfel ca o necesitate istorică pentru toți locuitorii spațiului românesc și ea a fost transpusă în realitate purtând pecetea marii personalități a lui Mihai Viteazul, cel care a înțeles mai bine ca oricine în epoca sa nevoile neamului și sensurile profunde ale evoluției istorice care îi erau hărăzite.

Dacă lupta antiotomană condusă de Mihai Viteazul a avut la bază, în primul rând, cauze de ordin intern, nu trebuie însă să fie pierdut din vedere nici contextul politic internațional, care, indiscutabil, a creat condiții favorabile pentru declanșarea și desfășurarea ei, context în care Spania, principala putere creștină a epocii a jucat un rol important, ceea ce l-a îndreptățit pe Carol Göllner să afirme că ea ar fi fost singura forță care ar fi putut să sprijine ofensiva domnitorului român împotriva Imperiului otoman.

Relațiile politice internaționale se caracterizează și în această perioadă prin aceleași trăsături care dominau, practic, întreg secolul XVI și care, în esență, se reduc la ciocnirile de interese generate de tendințele expansioniste ale marilor puteri ale vremii și la lupta plină de eroism a popoarelor amenințate de aceste tendințe. Pentru spațiul geografic locuit de români elementul definitoriu al situației externe continua să fie contradicția dintre Imperiul otoman, pe de o parte, și Habsburgii austrieci, sprijiniți de cei din Spania, pe de altă parte, la care s'a adăugat reluarea pretențiilor pontice ale Poloniei condusă, *de facto*, de cancelarul Jan Zamoyski. În această situație, poziția și interesele Spaniei în legătură cu

problemele Europei răsăritene, de sud-est și ale Imperiului otoman își păstrează intactă importanța pentru țările române, care continuă să vadă în Regele Catolic un aliat necesar, cel puțin sub aspect financiar, în lupta lor antiotomană.

Dacă pentru țările române lupta antiotomană era o necesitate istorică, impusă de însăși nevoia supraviețuirii, pentru Spania ea nu reprezenta decât un aspect al vastei sale politici expansioniste și de aceea a fost însoțită de permanente oscilații și ezitări între adoptarea unei atitudini de confruntare deschisă și cea de căutare a căilor pentru ajungerea la o înțelegere mai mult sau mai puțin avantajoasă.

Primele două decenii ale domniei lui Filip II (1556-1598) s'au caracterizat, sub acest aspect, printr'o intensificare a confruntării turco-spaniole din Marea Mediterană și Africa de Nord (Djerba - 1560, Malta - 1565, Lepanto - 1571, Tunis - 1573, 1574), deoarece Spania, detașată de posesiunile și de problemele germane ale lui Carol Quintul putea să exercite o presiune mult mai mare asupra acestei zone, dar nu au lipsit nici încercările de a se ajunge la o înțelegere cu Poarta. În schimb, după 1574, anul ultimelor mari confruntări dintre cele două imperii în Africa de Nord, Spania a trecut la o politică hotărâtă de înțelegere cu Poarta, obligată fiind la aceasta de complicațiile și interesele politice majore din Occident (începutul confruntării cu Anglia pentru dominația mărilor și oceanelor lumii, revoluția din Țările de Jos, succesiunea la tronul Portugaliei, amestecul tot mai pronunțat în problemele politice franceze), politică ce a găsit un ecou favorabil la Constantinopol, unde se pregătea declanșarea unui război îndelungat cu Persia, care va absorbi importante forțe otomane și va atrage după sine o neglijare mereu crescândă a problemelor mediteraneene. Rezultatele acestei orientări s'au concretizat prin trimiterea unor misiuni diplomatice spaniole la Constantinopol, conduse de Martín de

Acuña (martie 1577) și de milanezul Giovanni Marigliani (decembrie 1577), care va rămâne aici până la începutul lui 1581, când, la 25 ianuarie, va încheia un armistițiu pe trei ani cu Poarta, armistițiu care va fi permanent prelungit până la transformarea sa în pace, la sfârșitul secolului XVIII.

Această dezangajare turco-spaniolă din Marea Mediterană, în ciuda ciocnirilor care vor mai avea loc și a neîncrederii reciproce care se va manifesta permanent, va fi respectată de ambele părți, fiecare având obiective mai importante de atins în alte zone, și va afecta, într-o oarecare măsură, și situația țărilor române.

Lupta antiotomană declanșată în toamna lui 1594 în țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul, datorită amploarei fără precedent și situației politice internaționale din acel moment, le-a făcut pe acestea să privească dincolo de aliatul lor cel mai apropiat și mai important, împăratul Rudolf II (1576-1612), și să spere în posibilitatea obținerii unor ajutoare militare și financiare și din partea ramurii spaniole a Habsburgilor. La rândul ei Spania, în ciuda armistițiului pe care-l avea cu Poarta, căuta să nu scape nici o ocazie pentru a da lovituri cât mai puternice vechiului ei dușman, declanșarea războiului turco-austriac din vara anului 1593 oferindu-i o posibilitate excelentă în acest sens. Dar abia după declanșarea luptei românești conduse de Mihai Viteazul, care va aduce și primele succese răsunătoare împotriva otomanilor, Filip II a hotărât să participe mai activ la Liga creștină realizată de papa Clement VIII (1592-1605), acordând împăratului o subvenție anuală de 300.000 de ducăți și trimițând în Ungaria, în 1595, 2.000 de cavaleri și 4.000 de pedestrași sub comanda lui Carol de Mansfeld, locotenent general al armatelor spaniole din Țările de Jos.

Cu toate acestea, Spania a refuzat permanent să meargă mai departe și să se angajeze deschis într-o confruntare cu

Imperiul otoman, deoarece nu dorea să rupă armistițiul cu turcii, care îi permitea să-și concentreze eforturile împotriva Franței, Angliei și a Țărilor de Jos. Din această cauză ea se va limita numai la trimiterea unor ajutoare financiare, ciocnirile pe care le va avea cu turcii în Mediterană (Calabria - 1594, Patras - 1595, Oran - 1599 și Alger - 1601), fiind de mică amploare și fără importanță pentru ansamblul confruntării din Europa Centrală și sud-estică. Ezitățile și chiar duplicitatea politicii spaniole care căuta să alimenteze focarele de rezistență antiotomană fără a le garanta însă sprijinul său integral, deveneau astfel foarte periculoase pentru aliații ei, situație prompt sesizată de diplomații venețieni care, într'un raport din 29 noiembrie 1594, din Praga, deci imediat după începutul luptei lui Mihai Viteazul, arătau foarte clar că politica Spaniei amenință Transilvania. Țara Românească și Moldova cu ruina.

Oricum, indiferent de scopurile pe care le viza, diplomația spaniolă a urmărit cu multă atenție conflictul turco-austriac, inclusiv situația creată în spațiul carpato-danubian prin ridicarea la luptă a celor trei țări românești. Principalele canale de informație folosite în acest sens au fost ambasaderele spaniole din Praga și Veneția, precum și rapoartele, mai mult sau mai puțin exacte, întocmite de agenții secrete și de spionii întreținuți la Constantinopol și în alte puncte ale Imperiului otoman.

Astfel, încă de la 1 februarie 1594, ambasadorul spaniol de la Praga, don Guillén de San Clemente, îl informa pe Filip II despre negocierile pe care le purta iezuitul Alfonso Carrillo, în numele principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory, cu împăratul, în vederea realizării unei alianțe antiotomane și anunța că și moldovenii și muntenii ar fi dispuși să se ridice contra turcilor și să treacă de partea împăratului. La aceste informații se va adăuga, puțin mai

târziu, aceea că Sigismund, printre condițiile pe care le pusese împăratului pentru a intra în alianță cu el, ceruse să i se acorde și ordinul Lânii de Aur, ceea ce ar fi însemnat o recunoaștere implicită a sprijinului Spaniei față de politica sa antiotomană.

Trebuie remarcat, de la început, că în prima perioadă a luptei românilor împotriva dominației otomane din această epocă, până pe la 1597-1598, toate meritele victoriilor obținute de Mihai Viteazul au fost receptate în apus, deci și în Spania, ca aparținând exclusiv lui Sigismund Báthory și, în consecință, toate legăturile stabilite cu țările române s'au făcut numai prin intermediul acestuia. Situația aceasta se explică, pe de o parte, prin atitudinea principelui transilvan care a practicat o adevărată "cenzură a știrilor" din și spre Țara Românească, răspândind rapoarte personale și reținând totodată în Transilvania știrile din alte surse cu scopul de a-și atribui în întregime meritul victoriilor lui Mihai Viteazul și a justifica uzurparea drepturilor domnitorilor din Moldova și Țara Românească, iar pe de altă parte prin atitudinea puterilor apusene, mai ales a împăratului și a regelui Spaniei, care acceptau lăudăroșenia și veleitățile lui Sigismund, deoarece acesta aparținea bisericii romano-catolice, era căsătorit cu arhiducesa Maria Cristina și, prin urmare, cumnat cu moștenitorul tronului spaniol, viitorul Filip III (1598-1621) și putea fi ușor manevrat, așa cum au demonstrat-o rezultatele misiunii iezuitului spaniol Alfonso Corrillo la curtea sa. Deși cunoșteau foarte bine adevărul despre cele ce se petreceau la Dunărea de Jos și în spațiul românesc, abia atunci când firea foarte schimbătoare și incapacitatea politică evidentă a lui Sigismund au început să amenințe roadele victoriilor lui Mihai Viteazul, de care au beneficiat din plin și Habsburgii, atitudinea acestora se va schimba, iar faptele domnitorului

român vor ocupa locul cuvenit în conștiința europeană a epocii și a generațiilor viitoare.

Astfel, în primii ani ai luptei antiotomane, Sigismund Báthory a ocupat un loc de primă importanță în rapoartele diplomatice spaniole, cu el s'au stabilit legături directe și i-au fost trimise ajutoare bănești destul de importante.

Chiar în 1594 a avut loc un schimb de scrisori între San Clemente și principele transilvan, inițiat de ambasadorul spaniol, răspunsul lui Báthory fiind trimis la curtea de la Madrid probabil ca urmare a dorinței manifestată de acesta de a obține ajutoare din Spania.

Apoi, informațiile trimise în Spania, la sfârșitul anului 1594 și începutul celui următor, acreditează ideea falsă că declanșarea luptei antiotomane din Țara Românească a fost "impusă" lui Mihai Viteazul de către Sigismund și atribuire meritul victoriilor obținute în iarna din 1594-1595 pe linia Dunării tot principelui transilvan. Alte rapoarte, provenite de la agenții spanioli din Constantinopol, scot în evidență gravele dificultăți economice cu care era confruntată capitala Imperiului otoman ca urmare a ridicării la luptă a țărilor române care a oprit funcționarea principalei surse de aprovizionare cu alimente.

Marile bătălii din vara și toamna lui 1595 desfășurate în Țara Românească și încheiate cu strălucitele victorii ale lui Mihai Viteazul de la Călugăreni, Târgoviște și Giurgiu, s'au reflectat pe larg în corespondența lui San Clemente cu Filip II și cu Martín de Idiáquez, dar toate meritele au fost, din nou atribuite lui Sigismund, considerat, pe nedrept, adevăratul conducător al luptei antiotomane din sud-estul Europei. Au existat însă și rapoarte foarte exacte asupra evenimentelor de la Dunărea de Jos, rapoarte care scoteau în evidență, cu toată claritatea, rolul și importanța lui Mihai Viteazul, dar ele nu au

influențat politica și atitudinea Spaniei față de Sigismund Báthory din considerentele pe care le-am menționat ceva mai sus.

Starea de optimism și încredere provocată la curțile din Praga și Madrid de permanentele biruințe ale lui Mihai Viteazul a fost întreruptă, oarecum, de acțiunea cancelarului polon Jan Zamoyski, care, reușind să înlocuiască în scaunul Moldovei pe Ștefan Răzvan cu Ieremia Movilă (august 1595), a scos această țară din frontul antiotoman. O parte însemnată de responsabilitate pentru acest eșec al taberei creștine revenea, indiscutabil, lui Sigismund Báthory care, prin tendința de a-și extinde suveranitatea asupra celorlalte două țări românești și prin intervenția din Moldova soldată cu înlocuirea lui Aron Vodă prin Ștefan Răzvan, a creat o situație de nemulțumire și nesiguranță, favorizând astfel amestecul polon săvârșit tocmai sub pretextul apărării intereselor țării.

Acțiunea polonă din Moldova a însemnat o lovitură puternică dată frontului antiotoman dar, în același timp, și orgoliului nemăsurat al lui Sigismund. Din această cauza el s'a adresat papei, împăratului și regelui Spaniei arătându-le că polonii au dat Moldova pe mâna turcilor, pe când el se lupta cu aceștia în Țara Românească și cerându-le să intervină pentru restabilirea situației anterioare.

Importanța pierderii Moldovei a fost relevată și de rapoartele diplomatice spaniole, atât San Clement, cât și ambasadorul de la Veneția, don Francisco de Vera y Aragón, arătându-i lui Filip II că aceasta a însemnat o înfrângere pentru Sigismund și, în același timp, a redeschis pentru turci o importantă sursă de aprovizionare, creându-le și posibilitatea de a ataca mai ușor Țara Românească, Transilvania și chiar Ungaria. Cu toate acestea, Spania nu a întreprins nimic

pentru a-i scoate pe poloni de aici, iar împăratul și papa s'au limitat doar la simple demersuri diplomatice lipsite de eficacitate.

Momentul culminant al relațiilor dintre Sigismund Báthory și Filip II se plasează în 1596. La începutul acestui an, pe când se afla la Praga, Sigismund a primit garanții ferme din partea lui Rudolf II că va împărți cu el toate ajutoarele pe care le aștepta de la papă și de la regele Spaniei.

Nemulțumit numai cu aceste promisiuni, principele s'a hotărât să-l trimită pe confesorul său, Alfonso Carrillo, la papă și la regele Spaniei cu misiunea de a obține ajutoare direct din partea acestora și, în acest scop, la 12 martie 1596 i-a trimis o scrisoare lui Filip II în care îi arăta toate meritele sale în lupta contra turcilor, merite care, de fapt, aparțineau lui Mihai Viteazul, cerându-i, în același timp, sprijinul pentru a putea să-și continue lupta și pe viitor.

Misiunea lui Carrillo în Spania a fost însoțită de recomandări și intervenții favorabile din partea principalilor aliați și colaboratori ai lui Filip II, ceea ce a contribuit decisiv la reușita ei finală. Astfel, împăratul Rudolf II, papa Clement VIII, arhiducele Ferdinand, ambasadorul spaniol din Praga, San Clemente, și cel din Roma, ducele de Sessa, precum și nunțiul papal din Spania, Camillo Caetani, au scris cu toții Regelui Catolic ridicând în slăvi meritele închipuite ale lui Sigismund și rugându-l să-i acorde ajutoarele necesare pentru a-și continua lupta.

Ajuns la Toledo în mai 1596, Carrillo nu a putut fi primit de rege, care era bolnav, și de aceea a fost obligat să-și prezinte motivele și obiectivele vizitei sale în două memorii pe care le-a înaintat la 31 mai și 2 iunie. În primul dintre acestea sunt înfățișate cauzele care l-au determinat pe Sigismund să-l trimită în Spania și anume, dorința sa de a-și

exprima omagiile regelui Filip II, necesitatea de a prezenta situația din Transilvania și evoluția războiului cu turcii, precum și dorința de a primi un ajutor cât mai substanțial care să-i permită continuarea aceleiași politici antiotomane. În memoriu se arată, de asemenea, că dacă turcii nu ar fi fost obligați să lupte cu principele Transilvaniei, ei ar fi atacat Spania pe mare, la insistențele Angliei și Franței și, prin urmare, ajutorul pe care-l solicita acesta înseamna o cheltuială mult mai mică pentru Spania decât cea la care ar fi obligată în cazul unui atac otoman direct.

În cel de-al doilea memoriu, Carrilo formulează mult mai exact pretențiile lui Sigismund. El arată că în acel an turcii își vor îndrepta principala lovitură a ofensivei lor împotriva Transilvaniei sau a Ungariei și, în consecință, ajutorul spaniol este foarte necesar, solicită intervenția Regelui Catolic ca mediator în conflictul cu Polonia pentru Moldova, intervenția flotei spaniole din Mediterană și acordarea ordinului Lânei de Aur pentru principe. La toate acestea, Carrilio adăuga rugămintea de a primi un răspuns cât mai grabnic deoarece situația era presantă și nu suferea nici un fel de amânare.

Răspunsul lui Filip II a fost prompt și favorabil, ceea ce se întâmpla destul de rar la acest monarh supranumit "el Prudente" tocmai pentru ezitățile sale ajunse proverbiale, astfel încât Carrillo îi putea scrie, la 7 iunie, cardinalului Pietro Aldobrandini, la Roma, că regele s'a arătat de acord cu trimiterea unui ajutor bănesc și cu scoaterea flotei spaniole în Mediterană împotriva turcilor. Confirmarea oficială a acestui răspuns a constituit-o scrisoarea pe care însuși Filip II a adresat-o lui Carrillo, la 25 iunie, scrisoare în care lauda zelul lui Sigismund pentru cauza creștinătății, promitea un ajutor financiar de 80.000 de scuzi plătibili la sucursala din Veneția a bancherilor Fugger, arăta că au fost date ordinele necesare

pentru ieșirea flotei în Mediterană și că vor fi trimise instrucțiuni lui San Clemente în sensul unei intervenții pentru aplanarea diferendelor cu Polonia, iar principele putea fi sigur că-i va fi acordat ordinul Lânei de Aur. O scrisoare similară, dar mult mai scurtă, a fost expediată la 28 iunie și lui Sigismund Báthory, regele Spaniei manifestându-și încă o dată admirația pentru faptele sale de vitejie și anunțându-l, totodată, că-i va trimite ajutorul solicitat.

Răspunsul lui Filip II i-a parvenit lui Sigismund spre sfârșitul verii, astfel încât la 15 septembrie el trimitea, de la Alba Iulia unde se afla în acel moment, două scrisori în Spania, în care mulțumea Regelui Catolic pentru ajutorul și bunăvoința manifestată și îl anunța că se pregătește intens în vederea unei mari confruntări cu turcii.

Promisiunile lui Filip II au fost îndeplinite însă numai în parte, prin ridicarea de către Carrillo a sumei de bani promise, în octombrie, la Veneția și prin trimiterea ordinului Lânei de Aur, care a intrat în posesia lui Sigismund la 5 martie 1597, în timpul unei vizite pe care acesta o efectua la curtea imperială din Praga. În ceea ce privește ieșirea flotei spaniole pentru a crea o diversiune antiotomană în Marea Mediterană, se pare că Filip II a promis acest lucru numai datorită insistențelor papalității, dar nu avea deloc intenția de a-l pune în aplicare. Este adevărat că el pregătea o puternică flotă la Cádiz, dar aceasta era destinată unui atac asupra Angliei, căreia nu i se putea ierta distrugerea "Invincibilei Armade", și a avut un sfârșit tragic fiind atacată și distrusă, în iulie 1596, de flota engleză condusă de Howard și Essex, care au devastat și portul, provocând pagube materiale evaluate la 20 de milioane de ducăți. Filip II nu a abandonat proiectul de a ataca Anglia și în anul următor a pus pe picioare o nouă flotă condusă de Martin de Padilla, dar și aceasta a avut un sfârșit lamentabil fiind distrusă de furtună.

Observăm deci că Spania dorea să-și limiteze participarea la coaliția antiotomană numai la trimiterea unor ajutoare bănești și, eventual, la trimiterea unor mercenari aflați în solda ei care să lupte pentru împărat, așa cum a fost cazul lui Mansfeld și cum va fi cel al lui Basta. În nici un caz ea nu ar fi acceptat o angajare directă și masivă împotriva turcilor, deoarece era implicată prea adânc în conflictele cu Anglia, Franța și Țările de Jos și nu ar fi putut dispune de forțele necesare cu care să facă față unei confruntări majore în Marea Mediterană. De aceea promisiunile făcute lui Sigismund Báthory în acest sens nu aveau o acoperire reală și nu au putut fi îndeplinite, la fel cum s'a întâmplat și cu cererile de ajutor venite din partea răsculaților din Epir (1595) și a răsculaților uscoci (1596), care au rămas fără un răspuns concret.

Interesant de remarcat este faptul că, deși corespondența diplomatică spaniolă și atenția cercurilor conducătoare din Spania s'au concentrat în acești ani mai ales asupra lui Sigismund Báthory, nici personalitatea lui Mihai Viteazul nu a fost scăpată din vedere, iar slăbiciunile și inconsecvențele principelui transilvan au fost observate destul de timpuriu.

Astfel, încă la 15 octombrie 1594, deci cu aproximativ o lună înainte de declanșarea luptei lui Mihai, un raport provenit din Constantinopol aducea vestea că "... Valahul s'a răsculat și a alungat din acea țară pe toți turcii care se aflau în ea (...)" și cu toate că informația nu era exactă pentru data la care a fost transmisă, ea ne demonstrează faptul că serviciile spaniole de informații urmăreau destul de atent situația din Țara Românească și cunoșteau destul de bine intențiile domnitorului ei. Această supoziție este confirmată și de scrisoarea pe care, la 15 ianuarie 1595, Pompeo Salvago de Campis o trimitea din Lwow lui Filip II, scrisoare în care acțiunile antiotomane din Țara Românească, în curs de

desfășurare, erau înfățișate ca rezultat al voinței lui Mihai Viteazul și neavând nici o legătură cu Sigismund Báthory.

În același timp, diplomația spaniolă a observat destul de repede slăbiciunile lui Sigismund, slăbiciuni care puteau crea complicații nedorite în tabara creștină, ușurând prin urmare dorința Porții de a readuce țările române sub ascultarea ei. Chiar în februarie 1596, pe când Báthory se afla la Praga, San Clemente căpătase deja convingerea că el ar fi fost dispus să abdice și să părăsească Transilvania în favoarea împăratului "... dacă acesta i-ar pune la dispoziție mijloacele pentru un trai decent", iar peste un an, amiralul Aragonului, Francisco de Mendoza, în relatarea pe care a făcut-o asupra misiunii sale în Polonia din 1597, referindu-se și la evenimentele care au avut loc în 1594 în Transilvania, îl prezintă pe Sigismund Báthory într-o lumina cu totul diferită de cea a rapoartelor ajunse în Spania în august și septembrie acel an, mult mai apropiată de realitate, exprimându-și chiar îndoiala asupra capacității sale de a conduce țara.

Iată deci suficiente dovezi care ne permit să credem că Filip II și consilierii săi, departe de a se lăsa amăgiți de propaganda lui Sigismund Báthory și în ciuda ajutoarelor și distincțiilor pe care i le-au acordat, au avut posibilitatea să cunoască mai îndeaproape realitatea din spațiul românesc și prin urmare, să ia în considerație și alte variante în privința desfășurării pe mai departe a luptei antiotomane.

– II –

La rândul său se pare că și Mihai Viteazul a căutat în acești ani o anumită apropiere față de Spania, bineînțeles, prin intermediul principelui transilvan. Astfel, în timpul călătoriei pe care a făcut-o în Transilvania la sfârșitul anului 1596, el a primit asigurări din partea lui Sigismund că banii pentru plata mercenarilor săi vor fi dați de papă, de împărat și de regele Spaniei, iar la rândul său l-a rugat pe acesta să-i obțină 4000 de pedestrași italieni plătiți de papă și 4000 de valoni sau spanioli plătiți de împărat, împreună cu o sumă de 50.000 de taleri necesari pentru angajarea altor mercenari, rugămințile sale ajungând, la începutul anului următor și în Spania.

Deși Filip II, datorită informațiilor primite de la ambasadorul său din Roma, ducele de Sessa, putea să aibă anumite bănuieli asupra sincerității lui Mihai Viteazul, bănuieli pe care le aveau și Clement VIII și Rudolf II, întemeindu-se mai ales pe pacea încheiată de el cu turcii, în decembrie 1596, fapt este că începând din vara lui 1597, împăratul a hotărât să-i acorde ajutoare binești pentru plata a 4000 de mercenari, hotărâre care probabil a fost luată și cu aprobarea Spaniei. Semnificativ în acest sens este faptul că cel care a sosit în iulie 1597 la Târgoviște pentru a efectua aceste plăți a fost Erich Lassota de Steblau, polonez de origine, dar care fusese timp de patru ani în serviciul lui Filip II.

Cu toate aceste elemente, noi nu putem vorbi încă de existența unor legături între Mihai Viteazul și Spania, ci doar de niște tatonări reciproce. Abia după ce Mihai va intra în Transilvania și o va uni cu Țara Românească se vor crea

acele condiții necesare care vor permite stabilirea unor contacte directe între el și Regele Catolic.

Dar până în acel moment, diplomația spaniolă va mai interveni în problemele Transilvaniei într-o chestiune foarte importantă, aceea a abdicării principelui Sigismund Báthory. Tratatul care vizau abdicarea lui în favoarea împăratului au fost purtate de un spaniol, iezuitul Carrillo, cel care multă vreme a fost unul din principalii săi colaboratori, și s'au desfășurat prin intermediul ambasadorului spaniol de la Praga, don Guillén de San Clemente. Contractul de "cesiune" a Transilvaniei, încheiat la 23 decembrie 1597 în urma acestor tratative, prevedea, printre altele, ca lui Sigismund să-i fie acordată o sumă de câteva mii de ducăți ca venit din partea regelui Spaniei, iar atunci când nestatornioul principe va reveni în țară, una din acuzațiile pe care el le va formula la adresa împăratului va fi aceea că de la regele Spaniei nu numai că nu a primit nici un fel de ajutor, dar nici măcar o scrisoare nu i s'a trimis.

Oricum, aceste tratative sunt o nouă dovadă a strânselor legături care existau între Habsburgii austrieci și cei spanioli, interesele unora fiind, în mare măsură, și interesele celorlalți. Din această cauză, permanentele ezitări și încălcări ale cuvântului dat, specifice lui Sigismund, care de data aceasta amenințau nu numai poziția Transilvaniei în cadrul frontului antiotoman, dar și drepturile pe care Casa de Austria considera că le căpătase asupra acestei provincii, vor provoca o drastică schimbare de atitudine față de el din partea imperialilor ce se va reflecta aproape imediat și la curtea spaniolă.

Ca urmare a acestei situații și poziția față de Mihai Viteazul se va modifica radical chiar din vara anului 1598. Habsburgii au început să recunoască, din acest moment,

meritele și eroismul domnitorului Țării Românești, să-l considere ca pe principalul conducător al luptei antiotomane de la Dunărea de Jos și să vadă în el un aliat necesar atât pentru continuarea războiului cu turcii cât și pentru apărarea pretențiilor lor asupra Transilvaniei. Mihai, la rândul său, dornic să apere cu orice preț independența țării atât de greu câștigată, a acceptat colaborarea cu imperialii pe care chiar el o căutase de mai multă vreme, deși își dădea seama, probabil, că interesele acestora vor veni destul de curând în opoziție cu cele ale sale și ale țării.

Una din consecințele apropierii dintre Mihai Viteazul și imperiali a fost schimbarea atitudinii Spaniei față de domnul Țării Românești. Aproape imediat după încheierea tratatului de la Târgoviște, la 13 iunie 1598, San Clemente scria lui Filip II, din Praga, asigurându-l de fidelitatea lui Mihai față de împărat, iar în toamna aceluiași an și la începutul celui următor rapoartele diplomatice spaniole din Praga și Veneția, precum și informațiile provenite de la agenții din Constantinopol, au scos în evidență în repetate rânduri eroismul domnitorului nostru și marile sale victorii obținute la sudul Dunării împotriva turcilor.

Evenimentul care a atras însă în cel mai înalt grad atenția împăratului și a curții spaniole asupra personalității lui Mihai Viteazul a fost victoria pe care acesta a obținut-o împotriva cardinalului Andrei Báthory, la Șelimbăr (28 octombrie 1599), victorie care i-a permis să-și extindă autoritatea asupra întregului teritoriu al Transilvaniei și a deschis în același timp, posibilitatea stabilirii unor legături directe între el și regele Spaniei, Filip III.

Diplomația spaniolă, care susținea cu mult zel interesele împăratului în Europa Centrală și de sud-est, a primit cu bucurie vestea intrării victorioase a lui Mihai Viteazul în

Transilvania, crezând, la fel ca și imperialii, că această acțiune a fost întreprinsă în numele și spre folosul împăratului.

După ce la 1 noiembrie 1599 își exprimase anumite îndoieli în legătură cu oportunitatea expediției din Transilvania, îndoieli provocate de necunoașterea exactă a situației și de teama față de o eventuală colaborare între Andrei Báthory și turci, peste două săptămâni, la 13 noiembrie, San Clemente își manifesta în scrisoarea pe care o trimitea suveranului său, Filip III, întreaga satisfacție pentru victoria lui Mihai Viteazul pe care o considera ca "... unul din marile miracole săvârșite de Dumnezeu în acest război (...)". El era cu atât mai satisfăcut cu cât această victorie care scăpase pe împărat de vecinătatea periculoasă a cardinalului Báthory și îi oferise, așa cum se credea, Transilvania, contribuisese mult și la ușurarea propriei sale misiuni de a-l face pe împărat să respingă ideea unei păci cu turcii și să continue războiul.

Dar atitudinea diplomației spaniole se va schimba destul de repede ca urmare a faptului că Mihai Viteazul nu înțelegea să părăsească Transilvania, iar imperialii începuseră să vadă în el mai puțin un aliat și mai mult un rival la stăpânirea acestei provincii. Foarte curând, chiar la 4 decembrie 1599, San Clemente arăta că pretențiile lui Mihai Viteazul vor fi foarte mari și că el nu va putea fi scos cu ușurință din Transilvania, iar la începutul anului următor el arăta că domnitorul român conduce deja Transilvania ca pe propria sa țară, că are intenția de a cuceri și Moldova și îl acuza că întreține legături cu turcii.

Un limbaj mult mai violent la adresa lui Mihai Viteazul era folosit de ambasadorul spaniol de la Veneția, don Iñigo de Mendoza, care, la 5 februarie 1600, acuzându-l că tratează pacea cu tarcii spunea că el "... se va opune să părăsească

Transilvania, dar dacă va ieși va lăsa acea provincie distrusă și ruinată până în temelii, căci este un barbar și un tiran (...)”.

Această atitudine de ostilitate a diplomației spaniole impusă de comunitatea de interese dintre cele două ramuri ale Habsburgilor, se va modifica într'un sens net favorabil abia atunci când Mihai Viteazul nu va mai fi domnul celor trei țări românești, ci doar un simplu pribeag departe de țara lui, și va influența negativ relațiile sale cu Spania, împiedicând acordarea oricărui ajutor concret din partea acesteia.

Pentru Mihai Viteazul, odată cu intrarea sa în Transilvania, problema principală care se punea era păstrarea acestei țări, la care mai târziu se va adăuga și Moldova, dar pentru a realiza acest obiectiv el trebuie să asigure, cu orice preț, plata armatei de mercenari, adică să păstreze intactă baza militară a mareșului edificiu politic pe care-l realizase.

Datorită unor cauze obiective pe care spațiul nu ne permite să le aducem în discuție, Mihai Viteazul a fost obligat, mai ales începând din 1597 să-și bazeze eforturile militare în principal pe trupele de mercenari din rândul popoarelor vecine, căci așa cum ne arată un raport diplomatic venețian "... din toate părțile alergau la Mihai mulțime de soldați pentru faima marii sale vitejii și a marii sale generozități". În această situație, grija sa permanentă a devenit aceea de a asigura plata cât mai regulată a mercenarilor, plată care însemna un mare efort financiar, depășind posibilitățile sale și supunând țara la o presiune fiscală din ce în ce mai mare. Din această cauză el a căutat să întrețină cât mai mult timp posibil legături bune cu împăratul Rudolf II, care putea să-i furnizeze, pe lângă sprijin militar și diplomatic, o parte însemnată din sumele de bani necesare pentru plata mercenarilor, și a încercat să apeleze, atunci când

a constatat că ajutorul imperial s'a redus foarte mult, la celălalt mare monarh interesat în lupta antiotomană și, deci, posibil aliat al său, regele Spaniei.

Foarte curând după ce a devenit stăpânul Transilvaniei, Mihai Viteazul a trimis, în noiembrie 1599, o solie la împărat, cu misiunea de a-i prezenta acestuia principalele sale cereri. În ansamblu, el cerea să-i fie recunoscute aceleași drepturi și privilegii de care a beneficiat și Sigismund Báthory, printre care se aflase acordarea ordinului Lânii de Aur și rugămintea de a se solicita ajutorul Spaniei. În răspunsul pe care Carlo Magno i l-a adus înainte de 12 februarie 1600, se arată, printre altele, că: "Împăratul au trimis la Franța, la Spania, la papă și la toți mai marii de vorbă, de bărbăție și de vitejie, ce ești al doilea Alexandru, ca să te ajute cu bani și cu alte multe cinste înfrumusețate".

Chiar dacă acceptăm opinia formulată de P.P. Panaitescu, care susținea că împăratul nu a satisfăcut această cerere și că răspunsul său nu corespundea realității, rămâne sigur faptul că Mihai Viteazul a făcut în acest fel un pas important pe calea stabilirii unor legături cu Spania, pentru moment prin mijlocirea împăratului, deoarece dacă ar fi încercat să intre în legătură directă cu regele Spaniei risca să provoace resentimente inutile la curtea imperială, ceea ce nu era de dorit în acele împrejurări. În sprijinul acestei afirmații vine și raportul pe care Ioan de Marini Poli l-a adresat lui Rudolf II, la 22 decembrie 1599, în care se arată că Mihai Viteazul ar avea intenția să-l trimită pe Dionisie Rally în solie la papă și la regele Spaniei. Probabil că solia la împărat a înlocuit această intenție, dar oricum viteazul domnitor avea în această perioadă sentimentul că printre aliații săi poate să socotească și pe spanioli, ceea ce îl făcea să răspundă unor soli turci că, dacă va fi atacat, va pustii totul până la

Constantinopol cu ajutorul ungarilor, al nemților și al spaniolilor.

Pe măsură însă ce relațiile lui Mihai Viteazul cu imperialii se vor răci și vor deveni tot mai încordate, el nu va mai lua în seamă susceptibilitățile acestora și va încerca să intre în legătură directă cu Filip III.

Astfel, la 2 februarie 1600, Mihai Viteazul trimitea lui San Clemente o scrisoare adresată lui Filip III, însoțită a doua zi de o alta adresată personal ambasadorului. În prima dintre aceste scrisori, Mihai Viteazul arăta Regelui Catolic marile servicii pe care le-a adus creștinătății și își exprima speranța că va primi un ajutor din partea lui, la fel cum s'a întâmplat și cu Sigismund Báthory, cu toate că acesta obținuse victorii mult mai mici decât cele ale sale. În schimbul ajutorului cerut el promitea că nu-și va precupeți viața și averea și cu sprijinul Spaniei și al altor principii creștini, va da puternice lovituri turcilor și va ajunge până la Constantinopol. Cea de-a doua scrisoare, adresată lui San Clemente, reia argumentele și cererile formulate în prima și se încheie cu rugămintea ca ambasadorul să intervină pe lângă suveranul său pentru satisfacerea lor, ceea ce ar fi un serviciu adus cauzei întregii creștinătăți.

Primind aceste scrisori, San Clemente nu s'a grăbit deloc să le trimită în Spania sau să dea un răspuns domnitorului român. Prima lui grijă a fost să le arate miniștrilor imperiali, care bineînțeles că au fost nemulțumiți de demersul lui Mihai Viteazul, deoarece acesta era o afirmare în plus a dorinței de a duce o politică independentă și de a conduce Transilvania fără nici un amestec din afară. Din această cauză răspunsul pe care ambasadorul spaniol i l-a adresat, la 13 aprilie, din Praga, nu putea să-l satisfacă pe Mihai Viteazul deoarece, cu toate laudele care-i erau aduse

pentru faptele sale de vitejie și în ciuda promisiunii de a interveni în favoarea sa la Madrid, ajutorul care urma a-i fi trimis din Spania era condiționat de acordul lui Rudolf II și el era sfătuit ca pe viitor să ceară acest ajutor numai prin intermediul împăratului.

Abia la 9 iunie, ca urmare a unei scrisori a suveranului său din 12 aprilie, în care era solicitat să dea explicații cu privire la situația din Transilvania, San Clemente a trimis cele două scrisori ale lui Mihai Viteazul în Spania, însoțite de o alta în care erau furnizate amănunte interesante cu privire la situația acestuia și a țărilor române, în general, amănunte care denotă, indiscutabil, o bună cunoaștere a realităților din spațiul românesc. San Clemente arăta că Mihai Viteazul ceruse împăratului să-l numească guvernator al Transilvaniei și o sumă de bani pentru a-și plăti trupele de mercenari dar că, simultan, poartă tratative cu turcii sub pretextul inducerii lor în eroare și a câștigării de timp. Principalele sale obiective erau de a păstra Transilvania și Moldova, iar mai târziu spera să poată ataca Macedonia și să ajungă chiar până la Constantinopol. Ambasadorul sublinia faptul că Moldova fusese cucerită cu mare ușurință, dar că este puțin probabil ca Mihai Viteazul să o poată păstra multă vreme, deoarece împăratul nu-l va ajuta, iar turcii și polonii nu se vor împăca niciodată cu gândul pierderii ei.

Ajunse la Madrid, scrisorile lui Mihai Viteazul au fost luate în discuție, la 19 iulie, de Consiliul de Stat care, în consultul înaintat lui Filip III a aprobat răspunsul dat de San Clement încă din aprilie și a recomandat ca însuși regele să-i răspundă cu politețe, să-i laude zelul și curajul, bunele legături pe care le are cu împăratul și să-i arate că a trimis o mare sumă de bani acestuia, sumă din care speră că o parte îi va reveni și lui. De asemenea, ca dovadă de stimă pentru faptele trecute și ca încurajare pentru cele viitoare, regele era

sfătuit să-i trimită o spadă în valoare de 6000 de ducăți și să-l asigure că în orice împrejurare va putea conta pe sprijinul său. În rezoluția sa, Filip III s'a arătat de acord cu toate aceste recomandări.

Se constată prin urmare, că în vara anului 1600 a avut loc o schimbare favorabilă în felul în care diplomația spaniolă și cercurile conducătoare de la Madrid priveau acțiunile domnitorului român, schimbare datorată, în bună măsură, măreței sale înfăptuiri, care a constat în unirea, pentru prima dată în istorie a tuturor celor trei țări românești într'un singur organism politico-statal.

Pentru spanioli, actul săvârșit de Mihai Viteazul a căpătat o semnificație deosebită datorită perspectivelor pe care le deschidea în privința luptei antiotomane. Același San Clemente, într'o scrisoare din 18 august 1600, în care făcea un adevărat bilanț al domniei lui Mihai Viteazul până la data respectivă, arăta că ocuparea Moldovei a dat o puternică lovitură turcilor, mai ales sub aspectul aprovizionării cu alimente, și dacă această provincie împreună cu Transilvania și Țara Românească ar acționa unite, turcii ar pierde Ungaria, liniile lor de comunicații ar fi rupte și foarte ușor s'ar putea ajunge până la Constantinopol. După aprecierile sale, care nu erau prea departe de realitate "...niciodată turcii nu au fost atât de aproape de a pierde tot sau aproape tot ce stăpânesc în Europa", singura explicație pe care o găsea pentru această situație, ieșită din comun, fiind doar minunile săvârșite de Dumnezeu.

Din păcate, această posibilitate pe care acțiunile lui Mihai Viteazul o deschideau pentru tabăra creștină, nu numai că nu a fost fructificată în nici un fel de marile puteri creștine, ci impotrivă, acestea fie că nu au făcut nimic, fie că

au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a distruge opera marelui nostru domnitor.

Spania, care se număra în rândul acelor puteri interesate în lupta antiotomană și capabile, în același timp, să o susțină, a preferat însă să se abțină în continuare de la orice acțiune care ar fi putut duce la ruperea armistițiului său cu Poarta, deși posibilități în acest sens i-au fost oferite.

Astfel, pe lângă lupta plină de eroism a lui Mihai Viteazul, în anul 1600 se crease în Peninsula Balcanică o situație destul de favorabilă pentru o eventuală intervenție spaniolă. În acest an mitropolitul Dionisie de Larissa a încercat să răstoale Tesalia, fiind ajutat și de agenții secreți ai Spaniei, printre care s'a numărat un anume Constantin, care fusese postelnic al domnului Moldovei, Petru Șchiopul. Acest "*Constantino Posthelnico*" s'a dus în același an până în Spania, conducând o solie care, în numele locuitorilor din Epir, Macedonia, Tesalia și Elada a oferit lui Filip III tronul bizantin și a încercat să obțină realizarea unei acțiuni comune, coordonate, între răsculați, forțele terestre ale lui Mihai Viteazul și flota spaniolă din Neapole.

Tot în 1600, Filip III mai fusese înștiințat, de un alt agent secret, raguzanul Vicenzio Buni, precum și de viceregele din Neapole, contele de Lemos, că în Serbia, Bosnia și Albania se pregătea o răscoală antiotomană de care Spania putea să profite pentru a lovi în vechiul ei rival din Marea Mediterană. Dar Regele Catolic era prea ocupat cu războaiele împotriva Angliei și a Țărilor de Jos pentru a putea să mai intervină și în Peninsula Balcanică și, de aceea, i-a cerut contelui de Lemos să evite declanșarea oricărei acțiuni care ar fi fost zdrobită cu ușurină de turci în lipsa ajutoarelor din Spania.

În ceea ce privește răspunsul care urma să fie trimis lui Mihai Viteazul, abia la 13 octombrie 1600 cancelaria spaniolă a redactat două variante ale scrisorii, în conformitate cu reocomndările Consiliului de Stat din 19 iulie, dar nici una dintre ele nu a mai fost trimisă deoarece, între timp, sosiseră rapoartele lui San Clemente în care acesta vorbea despre conflictul ivit între Mihai și Basta și despre lipsa totală de încredere pe care o manifestau imperialii față de primul.

Din nou asistăm la o bruscă schimbare în atitudinea Spaniei față de Mihai Viteazul, determinată, și de data aceasta de ostilitatea tot mai mare a imperialilor față de el. Dacă la 18 august 1600, San Clemente vorbea despre faptele lui Mihai Viteazul cu admirație, la 30 septembrie el înfățișa înfrângerea și izgonirea lui din Transilvania ca pe o acțiune în folosul împăratului și a întregii creștinătăți, îl acuza de tiranie și adăuga că regele Spaniei nu poate decât să se bucure de această întâmplare dacă are în vedere că cel care a realizat-o a fost Basta, unul din oamenii săi de arme.

Dar înfrângerea și alungarea lui Mihai Viteazul, rodul dușmăniei puterilor vecine împotriva sa, departe de a rezolva problema stăpânirii Transilvaniei în favoarea împăratului, a provocat o situație și mai complicată, pe care imperialii nu au fost capabili să o stăpânească, astfel încât Basta s'a văzut foarte curând arestat și apoi alungat în mod rușinos din țară de către aceeași nobilime maghiară care numai cu puțin timp înainte fusese aliata sa împotriva domnitorului român.

Această evoluție nefavorabilă a evenimentelor l-a obligat pe Rudolf II să-și reconsidere poziția față de Mihai Viteazul și să-l primească în audiență la începutul lui martie 1601, cu speranța că având ajutorul său va putea recuceri Transilvania.

Îmbunătățirea relațiilor dintre domnitorul român și imperiali s'a repercutat imediat și asupra relațiilor sale cu Spania. La 16 martie 1601, San Clemente își anunța regele că Mihai Viteazul l-a vizitat și i-a declarat că are multă încredere în ajutorul lui, la care el i-a răspuns conform cu dorința miniștrilor imperiali, că regele Spaniei îl va ajuta în măsura în care și împăratul va dori acest lucru.

Încurajat de audiențele de la împărat și de la ambasadorul spaniol, Mihai Viteazul s'a adresat din nou, la 31 martie 1601, direct lui Filip III. În prima parte a scrisorii el arată marile sacrificii pe care le-a făcut pentru creștinătate și puținul ajutor pe care l-a primit de la aliații săi, exprimându-și totodată regretul că-i lipsesc forțele necesare pentru a ocupa Constantinopolul și chiar Ierusalimul. În ultima parte a scrisorii, Mihai Viteazul, reamintind Regelui Catolic că a ajutat pe toți cei care au luptat pentru creștinătate, printre care s'a aflat și Sigismund Báthory, îi solicită și el ajutorul cu speranța că îl va primi.

De data aceasta San Clemente s'a arătat mai expeditiv și, la 14 aprilie, a trimis scrisoarea lui Mihai Viteazul în Spania, însoțită de înștiințarea că domnul român a recăpatat încrederea împăratului și banii necesari pentru a-și recruta o armată de mercenari cu care să încerce, alături de Basta, să redobândească Transilvania.

Cu banii primiți de la împărat, Mihai Viteazul a trecut imediat la recrutarea mercenarilor, ajungând să aibă la Guruslău o armată de 8-10.000 de mercenari germani, valoni și, probabil, spanioli, la oare s'au adăugat unități de cavalerie ușoară și infanterie din Țara Românească și Moldova sub comanda banului Mihalcea. Pentru prezența, destul de incertă, a spaniolilor în armata sa există o singură informație documentară, scrisoarea trimisă din Košice, la 27 aprilie

1601, de Antonio Costantino către ducele Mantovei, în care se arată că Mihai Viteazul avea adunată o armată de 40.000 de valoni, spanioli și germani. Această cifră, evident exagerată, apare și în anunțul pe care trimisul lui Simion Movilă la Poartă l-a făcut turcilor în legătură cu înțelegerea dintre Mihai și împărat, dar fără să se specifice nimic despre compoziția armatei. Oricum, chiar dacă admitem că Mihai Viteazul nu a avut deloc spanioli în solda sa, el a avut totuși numeroși mercenari valoni care fuseseră și în slujba Spaniei, iar la Guruslău a luptat, așa cum arată Stavrinos, alături de spaniolii din armata lui Basta.

După ce a zdrobit forțele lui Sigismund Báthory în bătălia de la Guruslău (3 august 1601), bătălie care-i deschidea perspectiva redobândirii celor trei țări românești, Mihai Viteazul a crezut nimerit să se adreseze din nou ambasadorului San Clemente și, la 5 august 1601, îi trimitea din Zalău o scrisoare în care îl anunța despre victoria obținută cu două zile înainte și despre alungarea lui Simion Movilă din Țara Românească, rugându-l, în același timp, să intervină în favoarea sa pe lângă regele Spaniei pentru trimiterea unor ajutoare bănești. O copie după această scrisoare a fost trimisă de San Clemente în Spania, la 8 august, la care a adăugat asigurarea că el îi va răspunde domnitorului român conform cu dorința miniștrilor imperiali.

Dar nici răspunsul lui San Clemente și nici scrisoarea lui Filip III, care trebuia să-i fie trimisă lui Mihai Viteazul împreună cu o spadă valorând 6000 de ducăți, nu au mai ajuns la bravul domnitor, căci el căzuse între timp asasinat mișelește pe Câmpia Turzii de chiar fostul său aliat, generalul Basta, la ordinele împăratului Rudolf II.

Din păcate, diplomația spaniolă și curtea de la Madrid și-au însușit foarte repede punctul de vedere al asasinilor

marelui domnitor, regele Spaniei exprimându-și chiar satisfacția pentru această odioasă crimă, deoarece, spunea el: "... intrigile Valahului puteau aduce mari pagube dacă și-ar fi atins ținta (...)". Cu alte cuvinte, unirea tuturor românilor ar fi pus o stavilă de netrecut tuturor tendințelor expansioniste, inclusiv celor habsburgice, ceea ce explică și asasinatul.

Iată deci cum înțelegeau Habsburgii – cei austrieci și cei spanioli – să-și răsplătească aliatul pentru toate sacrificiile pe care le făcuse în folosul cauzei antiotomane. Toate intrigile și trădările de care era acuzat Mihai Viteazul nu constituiau altceva decât o revărsare de ură și venin pe care împăratul și anturajul său le-au aruncat asupra lui tocmai pentru faptul că nu a înțeles să fie o unealtă docilă în mâinile lor și a căutat să-și apere, cu toată puterea, propriile interese care se identificau cu cele ale țării și ale poporului său.

Mihai Viteazul, conștient însă de la început de această crudă realitate, nu a putut, la fel ca și Petru Rareș cu o jumătate de secol mai devreme, să evite destinul istoric ce-i era hărăzit. Pentru el, dacă dorea să-și scape țara și poporul de apăsătoarea dominație otomană, nu exista decât o singură posibilitate de politică externă, aceea a alianței cu Habsburgii, care reprezentau singura mare putere a vremii interesată în lupta antiotomană. Pe acest fond s'au putut greva și relațiile sale cu Spania, principala aliată a împăratului, dar speranțele legate de ajutorul Regelui Catolic s'au dovedit a fi deșarte, deoarece acesta era preocupat de conflictele cu Anglia și Țările de Jos și nu dorea să rupă armistițiul destul de precar pe care-l avea cu Poarta. Din această cauză diplomația spaniolă s'a limitat, în privința problemelor Europei Centrale și sud-estice, să urmeze îndeaproape interesele imperiale, optica ei asupra personalității și faptelor lui Mihai Viteazul reflectând, aproape fără nici o excepție, pe cea a cercurilor conducătoare din jurul lui Rudolf II. În această situație,

relațiile lui Mihai Viteazul cu Spania au avut de întâmpinat numeroase piedici și dificultăți și nu s'au putut concretiza niciodată prin trimiterea unor ajutoare pe care domnitorul român avea tot dreptul să le aștepte din partea puterii care-și făcuse un titlu de gloria și o datorie morală din lupta antiotomană.

CUPRINS

Iancu de Hunedoara și Veneția	7
Iancu de Hunedoara și genovezii	25
Iancu de Hunedoara și regatul aragonezo-napolitan	41
Iancu de Hunedoara și umanismul italian	55
Ștefan cel Mare și genovezii (I, II, III)	66
Moldova în politica internațională (1489-1504) (I, II)	107
Petru Rareș între Carol Quintul și Soliman magnificul (I, II)	133
Țările române și Spania în ultimele decenii...	158
Spania și țările române în vremea lui Mihai Viteazul (I, II)	170

Eugen Denize

Născut în București la 27 decembrie 1954. A urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității din București între anii 1974-1978. Din 1981 lucrează ca cercetător științific la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" din București. Doctor în științe istorice din 1995. Principalele direcții de cercetare: românii în relațiile internaționale în secolele XV-XVII, relațiile româno-spaniole și româno-italiene, imagologie. A publicat: *Cristobal Colón y el Nuevo Mundo en la cultura rumana*, Editura Enciclopedică, București, 1992; *Țările române și Veneția. Relații politice (1441-1541). De la Iancu de Hunedoara la Petru Rareș*, Editura Albatros, București, 1995; *Imaginea Spaniei în cultura română până la primul război mondial*, Editura Silex, București, 1996; *Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía*, vol. II, *Siglos XIX y XX* (colectiv), Ediciones de la Presidencia de la República, Caracas, 1992; *Istoria României. Pagini transilvane* (colectiv), Cluj-Napoca, 1994; *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito* (colectiv), Ed. Universității București, 1996.